The background features abstract geometric shapes. A yellow line starts from the top left, curves down, and then forms a square-like shape on the left side. A pink line starts from the top right, curves down, and then forms a large, stylized shape on the right side. A white rectangular box is positioned in the upper middle section, partially overlapping the text.

Українська Інформаційна Безпека:

Філологічний складник

Українська Інформаційна Безпека

Філологічний складник

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Українська_Інформаційна_Безпека: філологічний складник

Монографія

*За загальною редакцією
професора Володимира Садівничого*

Рекомендовано вченою радою
Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2024

Ministry of Education and Science of Ukraine
Sumy State University

**Ukrainian_Information_Security:
Philological Component**

Monograph

*Under the general editorship
of Professor Volodymyr Sadivnychy*

Recommended for publication academic council
of Sumy State University

Sumy
Sumy State University
2024

УДК [004+002+070](477):80/81/82

У 45

Авторський колектив:

Грина Жиленко, доктор філологічних наук, професор;

Алла Ярова, кандидат філологічних наук, доцент;

Стефан Бреннер, медіадослідник;

Олена Іщенко, доктор філософії за спеціальністю 035 «Філологія»;

Олена Бондаренко, кандидат філологічних наук.

Рецензенти:

Ольга Мітчук – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування;

Інна Сипченко – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики та філології факультету ІФСК СумДУ

Рекомендовано до видання

вченою радою Сумського державного університету

як монографія

(протокол № 10 від 14 березня 2024 року)

Українська Інформаційна Безпека: філологічний складник :
У 45 монографія / І. Р. Жиленко та ін. ; за заг. ред. В. О. Садівничого.
– Суми : Сумський державний університет, 2024. – 180 с.

ISBN 978-966-657-972-3

У монографії на засадах сучасних методологічних підходів та наукових вимірів аналізуються проблеми дезінформування як складник російсько-української війни; поєднання теорій змов в часи криз для демократичного суспільства; питання інформаційної безпеки як ключового маркера художньо-публіцистичної спадщини письменників еміграції; специфіки художньої репрезентації ідей інформаційної безпеки в сучасній українській прозі; девальвація та двоїстість значення слів як ключові аспекти філологічної складової інформаційної безпеки тощо. Порушуються проблеми соціальної стійкості до ворожих наративів і формування власного воєнного наративу.

Видання розраховане на філологів, філософів, журналістів, експертів інформаційної сфери, студентів гуманітарних та соціальних спеціальностей, усіх, хто цікавиться філологічними складниками інформаційної безпеки.

УДК [004+002+070](477):80/81/82

© Садівничий В. О., Жиленко І. Р.,

Ярова А. Г., Бренер С.,

Іщенко О. А., Бондаренко О. Є., 2024

ISBN 978-966-657-972-3

© Сумський державний університет, 2024

UDC [004+002+070](477):80/81/82

U 45

The team of authors:

Iryna Zhilenko, D. Sc. (Philology), professor;
Alla Yarova, PhD (Philology), associate professor;

Stefan Brenner, media researcher;

Olena Ishchenko, Doctor of Philosophy, specialty 035 «Philology»;

Olena Bondarenko, PhD (Philology).

Reviewers:

Olha Mitchuk – Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Branch Disciplines of The National University of Water and Environmental Engineering;

Inna Sypchenko – PhD in Social Communications, Associate Professor of the Department of Journalism and philology of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University

Recommended for publication
academic council of Sumy State University
as a monograph
(protocol № 10 of March 14, 2024)

Ukrainian Information Security: Philological Component : mono-
U 45 graph / I. Zhilenko, etc. ; Under the general editorship V. Sadivnychi.
– Sumy : Sumy State University, 2024. – 180 p.

ISBN 978-966-657-972-3

The monograph analyzes the problems of disinformation as a component of the Russian-Ukrainian war on the basis of modern methodological approaches and scientific dimensions; a combination of conspiracy theories in times of crisis for a democratic society; the issue of information security as a key marker of the artistic and journalistic heritage of emigration writers; specifics of the artistic representation of information security ideas in modern Ukrainian prose; devaluation and ambiguity of the meaning of words as key aspects of the philological component of information security, etc. The problems of social resistance to enemy narratives and the formation of ones own military narrative are raised.

For philologists, philosophers, journalists, experts in the information field, students of humanities and social sciences, everyone who is interested in the philological components of information security.

UDC [004+002+070](477):80/81/82

© Sadivnychi V., Zhilenko I.,
Yarova A., Brenner S.,
Ishchenko O., Bondarenko O., 2024

ISBN 978-966-657-972-3

© Sumy State University, 2024

Зміст/Content

Володимир Садівничий / Volodymyr Sadiivnychy.

Головне – мислення / The main thing is thinking 7

Розділ 1. / Section 1.

Філологічний складник інформаційної безпеки: медіамислення
Philological component of information security: media thinking

Алла Ярова / Alla Yarova

Глава 1. / Chapter 1.

Інформаційна й гібридна війна в регіональному та міжнародному контексті
Information and hybrid warfare in the regional and international context. 14

Стефан Бреннер / Stefan Brenner

Глава 2. / Chapter 2.

Споріднені пеклом: як теорії змови та часи кризи об'єднуються, щоб підпалити суспільства

A match made in hell: how conspiracy theories and times of crisis collaborate to set societies on fire 58

Розділ 2. / Section 2.

Філологічний складник інформаційної безпеки: літературомислення
Philological component of information security: literary thinking

Ірина Жиленко / Iryna Zhilenko

Глава 1. / Chapter 1.

Інформаційна безпека як ключовий маркер художньо-публіцистичної спадщини письменників еміграції
Information security as a key marker of the artistic and journalistic heritage of writers of emigration 80

Олена Іщенко / Olena Ishchenko

Chapter 2. / Chapter 2.

Художнє відображення ідей інформаційної безпеки в сучасній українській прозі
An artistic representation of information security ideas in the contemporary ukrainian prose 110

Розділ 3. / Section 3.

Філологічний складник інформаційної безпеки: мовомислення
Philological component of information security: language thinking

Олена Бондаренко / Olena Bondarenko

Глава 1. / Chapter 1.

Девальвація та двоїстість значення слів як ключові аспекти філологічної складової інформаційної безпеки медіаповідомлення
Devaluation and duality of the meaning of words as key aspects of the philological component of information security of the media message 150

Монографію підготували / They worked on the monograph 179

Замість передмови
Instead of a preface

ГОЛОВНЕ – МИСЛЕННЯ

Володимир Садівничий

Кожен день, вистояний Україною у війні з сучасним російським імперіалізмом, приносить усе нові факти втрат на інформаційному полі. Втрати різні за масштабами охоплення аудиторії й узагальнення, за впливами на почасті абсолютно протилежні цільові групи, за вирішенням оперативних і тактичних завдань. Але всі втрати на інформаційному полі страшенно болісні й лягають тягарем зневіри в майбутню перемогу.

Саме до втрат віднесу з'яву висловлювань і публікацій, у яких українське суспільство намагаються переконати в тому, що наша держава (точніше органи, які за цей напрям відповідають) вже виграла у ворога інформаційну війну. Безперечно, є немало прикладів успішних переможних локальних операцій, однак на загальну інформаційну перемогу ще й не засівалося. У висловлюваннях про перемогу не лише намагання заспокоїти соціум чи самозаспокоїтись, тут простежується звуження поняття російського інформаційного поля і взагалі всієї сфери ворожого впливу, звуження наших завдань в інформаційній боротьбі. А звужуємо – значить намагаємось не бачити низку очевидних речей і відтак програємо.

До втрат віднесу й професійну слабкість бійців інформаційного фронту. Сьогодні будь-хто, назвавшись експертом, і для журналістів (а саме вони є головними поширювачами наративів), і для українського соціуму саме таким і сприймається. І не має значення, що «експерт» пише з помилками, що позавчора експертував спиртову галузь, позавчора адміністративну реформу, учора інфекційні хвороби, а сьогодні ведення бойових дій, що в двох реченнях протирічить сам собі, що базується на одиничних фактах, що має мінімум шість п'ятниць на тиждень. Сьогодні будь-хто, сівши у високе крісло, і для журналістів, і для експертів та «експертів», і для соціуму стає носієм істини, хоча поняття військовий та воєнний для нього ідентичні, так само, як і 50- та 5-кілометрова прикордонна зони.

Втратами є і фактично трохи більша від нуля інформаційна грамотність тих, хто покликаний продукувати думки, пропонувати ідеї, приймати рішення щодо захисту інформаційного простору. «У нас безмежна кількість різноманітних курсів, уроків, тренінгів із інформаційної та медіаграмотності», – обов'язково заперечать мені. Про кількість погоджуюся однозначно й незаперечно. Не погоджуюся з професійністю тренерів та підбором слухачів. Знову ж таки, будь-хто, назвавши себе експертом чи тьютором, іде проводити ті курси, будуючи їх на власних протиріччях і власних шести п'ятницях. А по-друге, і найголовніше, щось не біжать на тренінги з інформаційної грамотності оті, хто у високих кріслах. Не бачать потреби, беззастережно увірувавши в те, що вони носії істини.

Втрати ж своєю чергою несуть зневіру, що супроводжується занепадом сил, пригніченим станом духу, безнадійним сумом, тугою, апатією... Далі цей жахливий перелік не продовжуватиму. Адже кожній людині притаманна фундаментальна властивість – мислення. Тобто кожен володіє процесом перетворення фактів, інформації, емоцій тощо на цілісне й упорядковане знання і може ним скористатися задля формування картини нинішньої інформаційної безпеки Української держави. Єдине застереження – користуватися вказаним процесом можна лише виконуючи дві обов'язкові умови. Перша – бажання, а друга – наявність базових знань та/або підготовки в питаннях, де ми факти прагнемо перетворити в упорядковані знання.

Тож пропонується монографія «Українська Інформаційна Безпека: філологічний складник» авторським колективом задумувала-

ся як прагнення дати певний рівень підготовки у сфері інформаційної безпеки та, відповідно, допомогти факти, інформацію, емоції тощо перетворювати на цілісне й упорядковане знання.

Науковці кафедри журналістики та філології факультету ІФСК Сумського державного університету дозволили собі говорити про філологічний складник інформаційної безпеки. При цьому розглядаючи три компоненти філологічного складника: знакова система, зафіксована в певній формі, тобто медіа; сукупність писаних і друкованих творів, тобто література; система звукових і графічних знаків, тобто мова. І все це подається крізь призму мислення.

Указаний підхід дозволив сформувати три розділи: «Філологічний складник інформаційної безпеки: медіамислення», «Філологічний складник інформаційної безпеки: літературомислення», «Філологічний складник інформаційної безпеки: мовомислення».

Кожен із розділів акцентує увагу на конкретних питаннях.

Так, у розділі першому розглянуто проблему дезінформування як складника російсько-української війни. Вивчаються проросійські наративи як засіб побудови альтернативної реальності, у якій норми міжнародного права переосмислено та змінено відповідно до російської риторики. Поручено проблему соціальної стійкості до ворожих наративів і формування власного воєнного наративу. Зафіксовано зміни в роботі сумських місцевих онлайн- і друкованих медіа у перші дні повномасштабної війни, зокрема в оточенні та окупації. Приділено увагу змінам в українському законодавстві щодо обмеження інформації в умовах війни.

Також розділ покликаний дати краще розуміння природи теорій змов та їх відмінностей від різних типів неправдивої інформації. Аналізується структурне ядро конспірологічних ідей як основа для еволюції нових теорій змов та розкриваються причини віри в них. Наголошується, що перевірка фактів і розвінчання можуть бути складним, тривалим і трудомістким завданням. Хоча й у мирний час складно верифікувати факти, то під час війни набагато важче визначити та розділити правду й дезінформацію.

У розділі другому розглядаються питання інформаційної безпеки у творчій спадщині письменників літературної та політичної еміграції, які мають «ефект художньої правди». Підтверджується, що українські патріоти вважали своєю місією писати історичні документи в різних жанрах і показувати правду, якою б гіркою вона

не була, адже висвітлення теми інформаційної безпеки з суто філологічної точки зору – це своєрідний квиток для України в безпечне майбутнє.

Також зосереджено увагу на вивченні специфіки художньої репрезентації ідей інформаційної безпеки в сучасній українській прозі на матеріалі романів «Вічник», «Світован», «Мафтей», «Діти папороті» М. Дочинця, «Час смертохристів» Ю. Щербака та «Інтернат» С. Жадана. Зазначено, що в досліджуваних творах домінантним є принцип антропоцентризму, позаяк письменники акцентують на внутрішньому світі особистості та проголошують її виняткове значення для історичних, соціальних і політичних реалій. Проаналізовано специфіку героя-мудреця, героя-письменника, героя-воїна, героя-лідера, які долають негативні впливи тоталітарної системи завдяки апеляції до національних і родинних традицій, розпочинають нелегкий шлях самовдосконалення та самоідентифікації себе як захисника, господаря, Людини. Наголошено, що художня література була й залишається одним із головних чинників формування світоглядних орієнтирів людини XXI століття.

В основі розділу третього – увага до слова як основного засобу впливу на свідомість людини, адже 20-ті роки XXI століття характеризуються підвищеною увагою людства до екологічного споживання інформації, яка сьогодні не є дефіцитним продуктом, як це було кілька десятиліть тому. Обґрунтовано зміст і походження поняття «девальвація слова», основні причини її виникнення. З'ясовано, як «двоїстість» пов'язана із суб'єктивним і об'єктивним значеннями слова. Також розглядаються основні стратегії впливу на медіа-повідомлення через слово. Проаналізовано важливі функції тригерних та деструктивних у медійних повідомленнях.

Чому в системі української інформаційної безпеки важливе саме таке поєднання – медіа, література, мова? Усе дуже просто. Із медіа ми отримуємо інформацію, як результат спрямованої активності, на основі якої виконуємо соціальні ролі та завдання. Література через систему писаних і друкованих творів зберегла, передає та створює художню реальність, притаманну українському етносу та етносам, що входять до складу Української держави. Мова ж за допомогою звукових і графічних знаків доносить нам усе, що закладають у собі медіа та література, а також (і це найголовніше) мова є одним із показників свідомості людини.

Усе інше в системі інформаційної безпеки – похідні від цих трьох складників.

Автори монографії свідомі того, що запропонований текст почнуть читати може навіть і сотні причетних до медіагалузії зокрема та інформаційного протистояння загалом. Прочитають – десятки. Така зараз планида у науковців – їхні голоси тонуть у какофонічних трешах всезнаючих активних громадян. Однак ми не могли не підготувати це видання і тим більше не запустити в інформаційний простір. Адже воно та крапля, що сточить камінь російської та проросійської пропаганди, брилу антиукраїнських проявів, скелю інформаційного наступу на Україну. Скажете занадто взяв. Аж ніяк. Прочитайте монографію «Українська Інформаційна Безпека: філологічний складник», приміряйте на час теперішній, задійте процес перетворення фактів, інформації та емоцій на цілісне й упорядковане знання і потім зможемо навіть подискутувати.

Загалом авторський колектив виходив із того, що осердям інформаційної безпеки є людина, довкіл якої й обертається все інше, пов'язане зі сферою інформації та інформатизації. Саме на цьому наголошено вище. Тож і пропонуючи власне розуміння інформаційної безпеки, формував його довкіл людини / особистості та приаманній їй фундаментальній властивості – мислення.

Інформаційна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на загальний і всебічний розвиток інтелектуальних, душевних, культурних можливостей людини; на захищеність її свідомості, психіки, індивідуальних особливостей та особистісних рис; на захист конфіденційності потреб людини та її життєво важливих інтересів; на відповідальність усіх і кожного за несвідоме чи свідоме поширення неповної, невчасної, недостовірної інформації з будь-якою метою чи без мети; на заборону розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності будь-якої інформації; на розвиток фундаментальної властивості людини – мислення.

Основою запропонованої комплексної системи є цілісність. Адже система не запрацює, якщо, наприклад, у закладах освіти про академічну доброчесність розповідатимуть плагіатори, медіаграмотності навчатимуть абсолютно безграмотні «тренери», а то ще чого доброго – тьютори, інформаційну політику держави форму-

ватимуть лише політики, інформаційні перемоги куватимуть носії високих крісел тощо.

Окрім усього іншого завдання авторів пропонованого видання – показати, що не буває кількох окремих інформаційних безпек. Тож акцентуємо увагу на тому, що все починається з людини. З усвідомлення нею сутнісних понять – інформація, безпека, захист, із розуміння важливості захисту інформації та захисту від інформації, із визначення рівня власного знання у цій сфері, із визнання важливості постійного й наполегливого навчання інформаційній та медійній грамотності, із надії на те, що все вдасться.

У суспільстві, в якому дійсно вибудовано систему інформаційної безпеки, остання має асоціюватися не з відсутністю чи наявністю загроз, адже вони завжди й усюди будуть, починаючи від природних явищ та дорожньо-транспортних пригод, закінчуючи воєнними діями. У такому суспільстві безпека асоціюється з умінням захиститися. Від природних катаклізмів, від ДТП, від усезнаючого «експерта», від професійного маніпулятора, від оголеного проводу електромережі, від керівника і підлеглого, від агресії та воєнних дій.

І тут важливо пам'ятати латинян, у яких розвиток мислення та формування розуму включали слово інформація – *informare la mente*.

Базуючись і на цьому в тім числі, у заголовку тексту передмови написав: «Головне – мислення». І якщо хтось із читачів монографії процес перетворення фактів, інформації, емоцій тощо на цілісне й упорядковане знання зробить основою свого життя, вважатимемо авторську місію виконаною. І тоді кожен день, вистояний Україною у війні з сучасним російським імперіалізмом, приносить все нові факти перемог на інформаційному полі.

Філологічний складник
інформаційної безпеки

МЕДІАМИСЛЕННЯ

Philological component
of information security

MEDIA THINKING

Глава 1 *Chapter 1*

INFORMATION AND HYBRID WARFARE IN THE REGIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT

Alla Yarova

Анотація. У дослідженні розглянуто проблему дезінформування як складника російсько-української війни. Спираючись на актуальні праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, авторка вивчає проросійські наративи як засіб побудови альтернативної реальності, у якій норми міжнародного права переосмислено та змінено відповідно до російської риторики. Порушено проблему соціальної стійкості до ворожих наративів і формування власного воєнного наративу. Показано, як діють проросійські наративи в соціальному месенджері Телеграм. Разом із німецькими дослідниками авторка вивчала особливості маніпулювання інформацією у соціальних месенджерах, зокрема висвітлення російсько-української війни в телеграм-каналах, орієнтованих на російськомовну аудиторію Німеччини. Описано проросійські телеграм-канали, що поширювали дезінформацію про війну в Україні чи маніпулювали громадською думкою Німеччини. Зафіксовано зміни в роботі сумських місцевих онлайн- і друкованих медіа у перші дні повномасштабної війни, зокрема в окупації. Приділено увагу змінам в українському законодавстві щодо обмеження інформації в умовах війни.

Introduction

I was going to university on February 23, 2022, the eve of Russia's full-scale invasion. On the last peaceful day for Ukraine, we arranged a live meeting with students after a long period of remote learning due to COVID-19. And the next morning, I, like all other Ukrainians, would wake up at dawn from the sound of bombs, and a few hours later I would see columns of Russian tanks in my hometown, stretching almost to the very border with Russia...

And then, being in a hurry to get to work, I was crossing Petropavlivska Street in the center of Sumy and walking through the park past the monument to the famous 19th-century philanthropist Ivan Kharytonenko. While I was passing the two men, I heard the chunk of their conversation, which was in Russian with an accent uncharacteristic of Sumy speakers: "You can see that Ukraine is a rural, underdeveloped country. And this town is the same". These words made me turn around, because they faithfully reproduced one of the dominant Russian chauvinistic narratives about Ukrainians, which was often repeated by pro-Russian propagandists, including the head of RT Russia, A. Krasovsky, on the specially created YouTube channel "Antonyms". In an interview with the editor-in-chief of the website Camegie.ru, he emotionally convinced the audience that Ukraine is backward and rural, that there are no Ukrainians, and that the Ukrainian language should be banned. By the way, it was this interview that the SSU Office in Sumy region submitted to the Department of Journalism and Philology of Sumy State University, where I work, for linguistic examination in order to determine whether there were any calls that threatened the national security of Ukraine. In addition, A. Krasovsky suggested for the "burning in spruce huts" and "drowning in the river" of Ukrainian children during a talk with the writer S. Lukianenko in October 2022, a time, when over 1240 children were suffered as a result of the war. In response, S. Lukianenko said that Ukraine should still be, but "rural and small", "with girls in wreaths and pigs" "for tourist flavor" [1].

Later, we learned that prior to the outbreak of war, Russian citizens had been settling in the city for reconnaissance or sabotage purposes, and those two men I came across in the city center were obviously among them. They came to the territory of a sovereign country, armed with a narrative about the allegedly "non- Ukraine", about the allegedly primordial Russian lands, which was supposed to justify the genocidal

war unleashed by the Kremlin against the Ukrainian people. After arriving in Stuttgart, and working with German disinformation researchers in the DYNAMO project, I came across this Russian narrative of “non-Ukraine” and “non-Ukrainians” again and again, which, after Russia Today Deutsch was banned, was leaking through social media and was supposed to explain to Germans why they should not stop Russia from invading Ukraine and killing Ukrainians.

Narrative

Researchers call narrative a full-fledged component of hybrid wars. For instance, A. Maan, PhD, an expert on non-kinetic methods of counterterrorism, believes that it is a mistake to perceive the narrative as a non-kinetic strategy that belongs to soft power. The narrative is at the heart of any conflict and poses a serious threat to national and international cooperation, a threat that cannot be eliminated by kinetic means. In hybrid wars, the cognitive space becomes the center of gravity, where extremist non-state actors and foreign powers operate effectively, causing internal radicalization of society and undermining trust in governments. War narratives are used as a weapon that can undermine faith in the rule of law and international norms; they attack the cognitive space in which the war is ultimately won or lost. Thus, it is crucial to foster social resistance to enemy narratives, and for this purpose, one should have one’s own narrative of war [2].

Laura M. Herta, summarizing the existing definitions of hybrid warfare, defines this concept as follows: hybrid wars do not displace conventional warfare and do not limit future threats to simple domestic or international irregular actors. This is a combination of different forms of tactics and strategy, simultaneous military and cyber-attacks, instant targeting and damage, facilitated by globalization and the development of technology and information. At the same time, hybrid wars will continue to preserve basic and brutal forms of violence, attempts to spread terror, and human losses alongside the virtual dimensions of war. Hybrid wars combine cyber, kinetic, media, terrorist, and military (regular and irregular) structures [3].

The researcher, studying Russia’s war against Ukraine, notes that ideational factors and discursive constructions are decisive. On the example of Putin’s speeches, in particular, regarding the annexation of Crimea, Laura M. Herta concluded that the purpose of the Russian

narrative is not to justify its actions but to build a reality in which international norms are reinterpreted and changed in accordance with Russian rhetoric [4]. Let's take one of the Russian narratives as an example: the annexation of Crimea is as legitimate as the secession of Kosovo from Serbia [5]; Russia's right to annex Crimea is based on the precedent of NATO's military operation in the Balkans in 1999 (while ignoring the ethnic cleansing of Slobodan Milosevic's regime); the population of Crimea, especially ethnic Russians, has the right to self-determination. Therefore, Russia is competing to make its "truth" dominate in global politics.

According to Andriy Demartino's study on the role of social media in the Russian Federation's annexation of Crimea, special state and non-state structures have been established since 2013 to sway public opinion in Ukraine in accordance with directives from the Russian political establishment. Additionally, the Russian government has concealed its control over social media and outsourced some of its unique military functions to private companies like the Prigozhin Agency and others [6].

The Ukrainian scholar Zh. Pavlenko argues that although the logical features of the concept of "hybrid warfare" have not been fully defined yet, the need for a definition is urgent since it would allow setting the framework for how states should perceive and respond to hybrid threats, as well as determining which government agencies should counter them. After analyzing the existing definitions of the "hybrid war" concept, she concludes that at this stage it is worth talking about the material and informational components of the concept [7]. Therefore, the information component is an essential feature of modern wars, which are called hybrid wars.

Regional information space before the full-scale Russian invasion

Volodymyr Horbulin, an academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, emphasized that the Kremlin began propaganda preparations for aggression against Ukraine as early as 2008. Russian propaganda targeted three main audiences – Western, Ukrainian and Russian. The Internet, television, and print media spread myths among Ukrainians about the historical unity of Ukrainians with the Russian people, about the artificially divided nation, about the benefits of joining Russia or the USSR-2 under Putin's leadership, while proving the inability of Ukrainian elites to govern a sovereign state [8]. Under

these circumstances, providing citizens with a Ukrainian media product became crucial. Unfortunately, due to a number of factors, Ukraine was not ready to fully resist Russian information influences; however, the adoption of some laws on information security and the interests of the state did change the overall situation.

An idea of the state of the Ukrainian information space after the annexation of Crimea and the partial occupation of Donetsk and Luhansk regions in 2014 can be gained by analyzing reports on the results of inspections of licensees conducted by the National Council on Television and Radio Broadcasting. In response to Russia's invasion and domestic issues, Ukraine strengthened laws protecting its information space in 2015. In particular, the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting" [9] has been amended (currently, this regulatory act is no longer in force on the basis of Law No. 2849-IX as of 13.12.2022). Meanwhile, the Law of Ukraine "On Media" [10] was granted regulatory powers in the field of media activities. This includes articles on the protection of the interests of the state and national television and radio production, and on the inadmissibility of abusing the freedom of activity of television and radio organizations.

Let's examine the developments in Sumy region, using the protection of Ukrainian state interests as an example, and the proportion of local products in media programs from 2015 to 2021. In our opinion, this period requires further thorough investigation to reflect on both the shortcomings in the state information security strategy after the Russian aggression in 2014 and the achievements that, in particular, strengthened the Ukrainian sentiment of the communities bordering Russia, which influenced the high mobilization of citizens to protect state sovereignty during the full-scale invasion on February 24, 2022.

According to the report of the representative of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting in Sumy region, the average share of domestic information product on the air of Sumy region's television and radio companies in 2015 [11] was 91%: television – 82%; terrestrial radio broadcasting – 92%, wired radio broadcasting – 100%. At that time, the following licensees increased the share of domestic products: broadcasting companies "AKADEM-TV" (90,97% under the license, 92% in fact), "VIDIKON" (64,9% under the license, 70,17% in fact), "UKRMAIL" (90% under the license, 91,73% in fact), "KON-TAKT" (70% under the license, 72% in fact).

Following the rulings of the District Administrative Court of Kyiv and the relevant decisions of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting, program service providers operating in Sumy region removed from their service packages programs of Russian TV channels the content of which did not comply with the European Convention on Transfrontier Television and Ukrainian legislation, and accordingly, restricted their distribution in Ukraine. Despite the ban, there were cases of violation of the established norm. In particular, the monitoring revealed illegal activities of individuals, for example, a resident of Seredyno-Buda, without the permission of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting, created a cable network and illegally retransmitted Russian TV channels ORT, Russia-1, NTV, Ren TV, Zvezda, which spread anti-Ukrainian programs and called for violence and separatism [ibid.].

Throughout 2016, local and regional TV and radio companies in the region generally complied with the requirements of Article 9 of the Law of Ukraine “On Television and Radio Broadcasting”, which is aimed at protecting the interests of the state, countering information aggression, developing the state language, etc. regarding the share of national audiovisual products. It should be reminded that such a product should have accounted for at least 50% of the total volume of broadcasting of each broadcasting organization.

The average share of programs broadcast in the state language was 74,76%. There was also an increase in audio works in Ukrainian on the air of radio stations; for instance, LLC TRK “UKRMAIL” in Konotop significantly increased the share of programs and broadcasts in Ukrainian – from 50% to 88,61%. At the same time, the TV and radio companies “Alternative TV” (Svesa, Yampil district), “Hlukhiv Telecommunication Systems” (Yampil), “IDEAL” (Romny), “RKT-2” (Romny) illegally rebroadcasted unadapted programs “Science 2.0”, “My Planet”, “Friday”, “Multiseries Movie”, “Movie Hit”, “Premiere”, “Retro”, “Drive”, “Healthy TV”, “Film Club”, “La Minor”, “India”, “Live”, “TV-RUS” [12].

During 2017, films and TV series produced by the aggressor country after January 1, 2014 (their retransmission was restricted in Ukraine), films that violated the legislation on decommunization, as well as film and video products featuring persons who threatened the national security of Ukraine were under special control.

In 2017, a representative of the National Council on Television and Radio in Sumy region, together with employees of the Main Directorate of the Security Service of Ukraine in Sumy region, as well as the Slobozhansky Cyber Police Department of the Cybercrime Department in Sumy region, the Main Directorate of the National Police in Sumy region, identified and suspended the unlicensed activities of LLC “TRK “Hlukhiv Telecommunication Systems” which provided cable television services in the border town of Yampil. On July 27, 2017, the Slobozhanskyi Cyber Police Department of the Department for Combating Cybercrime in Sumy region submitted to the Yampil District Court of Sumy region the case file on bringing to administrative liability the head of LLC “TRK “Hlukhiv Telecommunication Systems” Doroshkevych H.E. On November 24, 2017, the Yampil District Court of Sumy Region issued a resolution in the case of violation of the Procedure for Conducting Business Activities: “To recognize Doroshkevych H.E. guilty of committing an administrative violation under Part 1 of Article 164 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. To terminate the proceedings in the case of administrative violation against Doroshkevych H.E. under Part 1 of Article 164 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses due to the expiration of the time limit for imposing an administrative penalty at the time of consideration of the case”. Thus, Doroshkevych H.E., who had conducted unlicensed activities in the border area, avoided real punishment. The illegal activities of this TV and radio organization, which involved the retransmission of Russian channels ORT, “Russia-1”, NTV, REN TV and others banned in Ukraine, were recorded again in Seredyno-Buda [13].

In 2018, Sumy region was one of the regions with a significant volume of programs being broadcast in Ukrainian. The average rate was 94,72%, which was 39,72% higher than required by the law (until November 2018, the rate was 55%) and 2,42% higher than the national rate of Ukrainian language broadcasts on local and regional radio stations.

Sumy region bordering Russia was a leader in popularizing songs in Ukrainian. After two years of implementing language quotas, local radio stations in Sumy region are among the top five in terms of the volume of songs in Ukrainian. The average share of songs in Ukrainian on the air of all local and regional radio stations in Ukraine was 48%, and the share of songs in Ukrainian on the air of Sumy broadcasters was 66,7%, which was almost 32% higher than the legal norm in force until November 2018 [14].

There were no retransmissions of foreign programs banned in Ukraine in 2019. All foreign programs retransmitted by program service providers were included in the list of foreign programs the content of which met the requirements of the European Convention on Transfrontier Television and Ukrainian legislation [15]. Sumy region also topped the ranking of regions with the highest volume of songs in Ukrainian on local radio stations. The daily rate was 81,64%, which is 14% higher than in 2018 (with the legal requirement of $\geq 35\%$). In addition, Sumy region was one of the regions with a significant amount of programs being broadcast in Ukrainian. In particular, the average rate of programs in the state language on the air of local radio stations in 2019 was 97,17%, which was 37% higher than the legal requirement ($\geq 60\%$).

In 2020, Sumy region was also among the regions with a significant volume of programs in Ukrainian. For instance, the average volume of programs in the state language on the air of television broadcasters significantly exceeded the legal norm ($\geq 60\%$ for local and $\geq 75\%$ for regional broadcasters) and amounted to 99,82% in the time period from 07:00 to 22:00. And the share of news in the state language was 100% at all time periods [16].

In 2021, pursuant to the Decree of the President of Ukraine № 43/2021 on the implementation of the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine as of February 2, 2021 “On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)”, providers of cable television services in Sumy region stopped retransmitting channels broadcasting under the logos of 112 Ukraine, NewsOne, ZIK, as well as other interaction with television organizations that spread pro-Russian narratives and repeatedly used hostile language in their programs: LLC “Ariadna TV”, LLC “New Format”, LLC “TV Choice”, LLC “Leader TV”, LLC “112-TV Broadcasting Company”, LLC “Partner TV”, LLC “News 24 Hours”, LLC “New Communications”. The percentage of shows that were broadcast in the official language on average was 99% [17].

New information realities. The first weeks of the Russian-Ukrainian war

The new reality that Ukrainian society faced with the outbreak of a full-scale Russian war on February 24, 2022, changed the established rules and daily practices of handling information, formed a different

information culture, and unlawful information activities were subject to criminal liability.

The regional expert group of the Pylyp Orlyk Institute for Democracy, consisting of Professor, Doctor of Social Communications Volodymyr Sadivnychy, Honored Journalist of Ukraine, Associate Professor Alla Fedoryna and Associate Professor, Candidate of Philology Alla Yarova, recorded changes in the work of regional online and print media in Sumy region in the first days of the war. For instance, the topics of publications were focused on two areas: coverage of military operations (28,5% of content) and informing citizens about life in war conditions (almost 60% of publications). Such media outlets as “Yampil.INFO” and “The Flag of Victory” covered the hostilities to a greater extent, while “Nash Krai”, “Dankor”, “Shostka City” informed about adjusting to life in war conditions [18]. There were no propagandistic pro-Russian materials in the publications under study. There were no materials with signs of panic, confusion, or despair. At that time, informing was more like consulting, announcing, and alerting, which was fully in line with the needs of society in the first days of the war. Some publications were not published in print but disseminated information on social media. In the situation of a military threat in Okhtyrka, the social media page of the newspaper “The Flag of Victory” provided information to the residents of the city and the district on a daily basis.

Other topics were also partially covered but almost all of the stories were about the war. If it was a matter of local community life (as nearly 5% of the content in “The Voice of Konotop”), it was specifically about the work done by volunteers or adjustments made to the hours that various institutions – that is, institutions that the public can contact - were open. If the materials concerned crime/law enforcement (about 2,5%), they covered the participation of law enforcement officers in the protection of settlements, the capture of Russian military, and countering looting. The topic of local self-governance (1% of the materials) was covered through the decisions made by self-government bodies in connection with the war. Social issues (1%) were limited to reports on changes in social benefits, the work of pharmacies and hospitals, etc. A few publications related to the religious life of communities (1%) referred to the appeal of the clergy of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, who refused to pray for the head of the Russian Church, Patriarch Kirill. In addition, 1% of the media outlet’s publications were devoted to sports

since the participation of Ukrainian athletes in the 2022 Paralympics was perceived and presented as a victory for Ukraine.

The number of publications that helped to identify disinformation increased significantly. The mass media advised how to detect false reports, warned about what fake messages to expect, and debunked the texts of the occupiers' leaflets that had already been distributed in the settlements of Sumy region.

According to the observations of A. Fedoryna, the information manipulations of the first weeks of the war that had signs of being viral included messages about the need to disable geolocation in phones [ibid.]. Even after the State Communications Committee of Ukraine reported that it was not possible to track people in shelters using this feature in their phones, many media outlets at various levels continued to spread such disinformation. This category also includes calls for citizens to destroy enemy light markings on roads, buildings, pipes, doors, etc. that are allegedly targets for shelling. Despite the explanation that modern military equipment and aircraft are not adjusted through light signs on poles or on the roads, the belief in these messages proved to be strong and was a factor in mobilizing people.

With the outbreak of full-scale aggression due to the encirclement and occupation of Sumy region's settlements, the issue of a strategy for informing citizens in war conditions arose. There were publications that ceased or almost ceased operations during the first days of the war. However, the majority of regional media continued to inform the public, that is, they fulfilled their duty despite the difficult military circumstances. The "Vorskla" newspaper (Velyka Pysarivka) resumed its activities on social media, providing detailed information about the situation in the area. In addition, the editorial office performed the role of social service in difficult wartime conditions since Velyka Pysarivka became a border settlement that was one of the first to be covered by the wave of the Russian invasion war.

On March 10, 2022, the "Yampil.INFO" website changed its usual way of informing the audience by posting the following message: *"Dear readers, we are now helping the Ukrainian media to cover events at the front. Unfortunately, we are not able to be in front of a computer monitor all the time and quickly post news on Yampil.INFO. Nevertheless, we can inform you through our pages in Viber and Telegram messengers"* [ibid.].

In Lebedyn, the website of the newspaper “Life of Lebedynshchyna” initially kept informing people. However, the city was already under siege on February 25, 2022, and the editorial board decided to work on Facebook. The publication immediately provided a list of official websites where readers could find out the truthful information about the events in the country, including the websites of the President of Ukraine, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine and other government institutions. On March 1, 2022, the media outlet’s account announced that it was creating a platform www.prolebedyn.com to objectively inform citizens, where it will broadcast official information from the telegram channels “News of the Sumy Military-Civilian Administration”, the telegram channel of the head of the Sumy Regional Military Administration Dmytro Zhyvytskyi, and “Ukraine Now”. The editorial team also added a player for the live broadcast of the Public Broadcaster for those who do not have access to Ukrainian Radio in FM format since there was information that 104.8 FM was not working in Lebedyn at that time. There was also a link to the Suspilne Radio application for Android smartphones, which allowed listening to Ukrainian Radio in a mobile device [ibid.].

The editorial office gave its readers access to unbiased information in this way. At the same time, the strategy’s weak point was the power outage caused by the Russian army’s deliberate heavy bombardment of cities, especially the infrastructure that provided power to settlements, which resulted in the loss of access to electronic media and everything powered by electricity. In the future, alternative ways of informing citizens in the event of military aggression or other emergencies should be sought.

Restriction of information in times of war

Given the rapid formation and development of the information society in Ukraine and the global information space, the widespread use of information and communication technologies in all spheres of life, information security issues have become particularly important.

Information security is an integral part of each of the national security spheres. At the same time, it is a significant independent area of national security. This is pricelessly why Ukraine’s development as a sovereign, democratic, legal and economically stable state is possible only on condition of an appropriate level of information security. We would like

to provide a brief overview of changes to Ukrainian legislation aimed at strengthening the information security of a country facing a state of war.

The full-scale invasion of the Russian Federation and the imposition of martial law necessitated the need to restrict access to information in the interests of national security. In particular, Annex No. 2 to the Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine No. 73 as of March 3, 2022 [19] provides a list of information, the disclosure of which may lead to the enemy's awareness of the actions of the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces, and negatively affect the performance of assigned tasks during the legal regime of martial law. The following information was subject to restrictions:

- names of military units or subdivisions, other military facilities in the areas of combat missions, geographical coordinates of their locations; forms, methods, tactics of their actions;
- the number of personnel of military units;
- the number of weapons and military equipment, material and technical means, their condition and storage locations;
- descriptions, images and symbols that identify or may identify objects;
- on operations / combat actions conducted or planned to be conducted; unique operations with indication of techniques and methods used; postponed or canceled operations;
- on the system of security and defense of military facilities and means of protection of personnel, weapons and military equipment used (except for those that are visible or obviously expressed);
- the procedure for engaging forces and means to perform combat/special assignments;
- on the collection of reconnaissance data (ways, methods, forces and means that involve);
- on the effectiveness of the enemy's electronic warfare forces and means;
- on the movement and deployment of troops (name, number, locations, areas, routes of movement);
- about a missing or downed airplane, aircraft, missing vessel and search and rescue operations that are to take place or are being carried out;
- on planning and conducting security measures for the use of troops (disinformation, imitation, demonstration actions, camouflage, countering technical intelligence and information protection);

- about conducted, ongoing and planned information and psychological operations;
- information aimed at propaganda or justification of large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began on February 20, 2014, has resulted in numerous casualties among both military and law enforcement personnel and civilians and has caused significant losses to our country.

Unfortunately, there were some citizens of Ukraine and legal entities that helped the aggressor state to unleash an armed conflict, conduct disinformation campaigns against Ukraine, support the armed forces and occupation administrations of the Russian Federation, etc. that should be qualified as collaboration.

Collaborationism as a phenomenon undermines the national security of Ukraine and poses a direct threat to state sovereignty, territorial integrity, constitutional order and other national interests of Ukraine, and, therefore, it should be punishable by law. At the same time, post-conflict settlement is impossible without restoring justice and restricting a number of rights of those involved in collaboration, which can only be regulated by law.

In order to establish fair punishment for persons collaborating with the aggressor state, as well as to restrict the access of such persons to positions related to the performance of state or local government functions, has been prepared bill No. 5144 of 24.02.2021 was adopted [20].

This bill restricted access to positions related to the performance of state or local government functions for a period of 15 years and provided for other penalties for those who collaborated with the aggressor state, its occupation administration and/or its armed or paramilitary forces, as well as the possibility of liquidating legal entities whose authorized persons engaged in collaboration by establishing criminal liability.

Moreover, the Law of Ukraine 2108-IX as of March 3, 2022 “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Criminalization of Collaboration Activities” supplemented the Criminal Code with Article 111-1 “Collaboration Activities” [21]. Part one of this article reads as follows:

- public denial by a citizen of Ukraine of the armed aggression against Ukraine, establishment and confirmation of the temporary

occupation of a part of the territory of Ukraine or public calls by a citizen of Ukraine to support decisions and/or actions of the aggressor state, armed formations and/or occupation administration of the aggressor state, to cooperate with the aggressor state, armed formations and/or occupation administration of the aggressor state, to non-recognition of the extension of state sovereignty of Ukraine to the temporarily occupied territories of Ukraine – shall be punishable by deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of ten to fifteen years. It should be mentioned that “public” refers to the distribution of appeals or statements of disapproval to an unlimited number of people, especially via the media or the Internet.

Part three of Article 111-1 of the Ukrainian Criminal Code provides that:

- conducting propaganda by a citizen of Ukraine in educational institutions regardless of type and form of ownership in order to facilitate the armed aggression against Ukraine, establish and confirm the temporary occupation of part of the territory of Ukraine, avoid responsibility for the armed aggression against Ukraine by the aggressor state, as well as actions of citizens of Ukraine aimed at implementing the education standards of the aggressor state in educational institutions – shall be punishable by correctional labor for up to two years, or imprisonment for up to six months, or imprisonment for up to three years with disqualification to hold certain positions or engage in certain activities for a term of ten to fifteen years.

Part five of Article 111-1 of the Criminal Code, formulating the liability of a citizen of Ukraine who voluntarily took a position related to the performance of organizational, administrative or managerial functions in illegal authorities established in the temporarily occupied territory, including in the occupation administration of the aggressor state, or was voluntarily elected to such bodies or participated in the organization and conduct of illegal elections and/or referendums in the temporarily occupied territory, also emphasizes liability for public calls for such illegal elections and/or referendums in the temporarily occupied territory, and determines that the punishment for such actions is imprisonment for a term of five to ten years with deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of ten to fifteen years with or without confiscation of property.

Part six of this Article provides as follows:

- organization and conduct of political events, information activities in cooperation with the aggressor state and/or its occupation administration aimed at supporting the aggressor state, its occupation administration or armed formations and/or avoiding responsibility for armed aggression against Ukraine, in the absence of signs of treason, active participation in such events – shall be punishable by imprisonment for a term of ten to twelve years with deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.

In this context, the legislator explains that “information activity” means “creation, collection, receipt, storage, use and dissemination of relevant information”, and the term “political events” includes congresses, meetings, rallies, marches, demonstrations, conferences, round tables, etc.

The Law of Ukraine No. 2160-IX as of 24.03.2022 “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to Ensure Counteraction to Unauthorized Dissemination of Information on the Sending, Movement of Weapons, Armaments and Ammunition to Ukraine, Movement, Disposition or Deployment of the Armed Forces of Ukraine or Other Military Formations Formed in accordance with the Laws of Ukraine, Committed in Conditions of Martial Law or the State of Emergency” [22] supplements Section One “Crimes against the Fundamentals of National Security of Ukraine” of the Special Part of the Criminal Code, Article 114² on unauthorized dissemination of information on the sending, movement of weapons, armaments and ammunition to Ukraine, movement, relocation or deployment of the Armed Forces or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, committed under martial law and a state of emergency. And the Law of Ukraine No. 2178-IX as of 01.04.2022 [23] makes amendments to this article, defining the state institutions that have the right to publish the information mentioned in the article. Taking into account the amendments, the rule defines in part one of the article:

- dissemination of information about the direction, movement of weapons, armaments and ammunition to Ukraine, including their movement throughout the territory of Ukraine if such information was not posted (disseminated) in the public domain by the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the

Main Intelligence Directorate of the Ministry of Defense of Ukraine or the Security Service of Ukraine or in official sources of partner countries, committed under martial law, shall be punishable by imprisonment for a term of three to five years;

The second part of this article states that:

- dissemination of information about the relocation, movement or deployment of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, if it is possible to identify them on the ground, if such information was not publicly available by the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine or other authorized state bodies, committed under martial law or a state of emergency, shall be punishable by imprisonment for up to five years.

Part three of the article states that:

- the actions stipulated in part one or two, committed by prior conspiracy of a group of persons or for mercenary motives, or with the aim of providing such information to the state carrying out armed aggression against Ukraine or its representatives, or other illegal armed groups, or if they caused grave consequences, in the absence of signs of treason or espionage, shall be punishable by imprisonment for a term of eight to twelve years.

The Law of Ukraine No. 2110-IX “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products” as of 03.03.2022 [24] supplements the Ukrainian Criminal Code with Article 436-2 and establishes that security investigative bodies investigate criminal offenses under this article.

Part one of the aforementioned article contains a provision according to which:

- justification, recognition as legitimate, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, in particular, the presentation of this aggression as an internal civil conflict, justification, recognition as legitimate, denial of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine, as well as glorification of the persons who carried out the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, representatives of armed formations, armed gangs and mercenary groups created, subordinated, controlled and financed by the Russian Federation, as well as representatives of the occupation

administration of the Russian Federation, which consists of its state bodies and structures functionally responsible for the management of the temporarily occupied territories of Ukraine, and representatives of self-proclaimed bodies controlled by the Russian Federation that have usurped the exercise of power in the temporarily occupied territories of Ukraine, shall be punished by correctional labor for up to two years or imprisonment for up to six months, or imprisonment for up to three years.

Part two of the Article contains a provision regarding as follows:

- production, dissemination of materials that justify, recognize as legitimate, deny the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, including by presenting the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine as an internal civil conflict, justifying, recognizing as legitimate, denying the temporary occupation of part of the territory of Ukraine, as well as glorification of persons who carried out the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, representatives of the armed forces of the Russian Federation, irregular illegal armed groups, armed gangs and mercenary groups created, subordinated, controlled and financed by the Russian Federation, as well as representatives of the occupation administration of the Russian Federation, which consists of its state bodies and structures functionally responsible for the management of the temporarily occupied territories of Ukraine, and representatives of self-proclaimed bodies controlled by the Russian Federation who usurped the exercise of power in the temporarily occupied territories of Ukraine – shall be punished by imprisonment for a term of up to five years or imprisonment for the same term, with or without confiscation of property.

Part three reads as follows:

- the actions envisaged by part one or two of this Article, committed by an official, or committed repeatedly, or by an organized group, or with the use of mass media, shall be punishable by imprisonment for a term of five to eight years with or without confiscation of property.

We would like to provide examples of criminal cases against Ukrainian citizens who transmitted prohibited information using social networks and messengers.

The case of Olena Milanka (From open sources of the Security Service of Ukraine).

Milanka Olena Olehivna was born on January 08, 1981, a native of Prague (the Czech Republic), a citizen of Ukraine; she has a university degree; she is married and lives in Kharkiv. She is accused of committing a crime under part 2 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine. The court found as follows:

On August 15, 2022, at 20:35, while staying in Kharkiv, Milanka O. O. used her mobile phone “Redmi Note 8 Pro”, IMEI1 866566048885696, IMEI2 866566048885704, model: M1906G7I, in order to take a screenshot (a photo of the screen) from the Google maps application, which depicted the location of the state enterprise “Electrotyazhmash Plant”. This screenshot was called “IMG_20220815_203505.jpg” and was saved to the phone’s memory at the following location: “Device memory/DCIM/Screenshots/ IMG_20220815_203505.jpg”.

Milanka O.O. indicated the locations of the positions of the Armed Forces of Ukraine / Territorial Defense known to her on this photo and at 8:37 p.m. sent it to a person not established by the court, which was signed with a conditional mark (7 characters in the form of a red heart with a hidden mobile phone number) in the Telegram messenger, having previously made posts with the decoding of the marked positions. The sent image shows 3 points in the form of colored squares: yellow, blue and red. The following messages sent by Milanka O.O. are below the photo: *“There are many of them”* (at 8:37 p.m.) and *“Red – surrounded, not allowed. Yellow – they have been staying there for weeks. Blue – it seems to be empty, but there are signs “Mines” and people have been going there”*.

By these actions, Milanka O.O. committed a crime under Part 2 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine; that is, in the conditions of martial law, she disseminated information about the relocation, movement or deployment of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, which allows them to be identified on the ground, which neither the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, nor the Ministry of Defense of Ukraine, nor other authorized state bodies have made publicly available.

Guided by Articles 7, 100, 124, 349, 368-370, 373, 374, 376, 394, 395 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the court ruled as follows:

To recognize Milanka Olena Olehivna guilty of committing crimes stipulated by Part 2 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine and sentence her to five years’ imprisonment.

Pursuant to Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, to release Olena Milanka from serving the sentence with probation, establishing a probationary period of three years.

Pursuant to clauses 1, 2 of Part 1, clause 2 of Part 3 of Art. 76 of the Criminal Code of Ukraine, to oblige Olena Milanka to:

- periodically appear for registration at the authorized body on probation issues;
- notify the authorized body on probation issues of changes of place of residence, work;
- not to travel outside of Ukraine without the consent of the authorized body on probation issues.

No measure of restraint should be imposed on Milanka Olena Olehivna until the verdict enters into force.

The case of Hryshyna Iryna Volodymyrivna (From open sources of the Security Service of Ukraine)

The citizen of Ukraine Hryshyna Iryna Volodymyrivna, cohabiting and being in a marital relationship with a citizen of the Russian Federation, who is under pre-trial investigation in another criminal proceeding (hereinafter referred to as Person 1), and being aware that he is an agent of the Russian special service and performs tasks on the territory of Ukraine, collected and transmitted information about socio-political and economic processes; in 2019, she voluntarily agreed to provide her own bank cards for crediting monetary remuneration for the work performed by Person 1. Hryshyna I.V. used the money received from representatives of the Russian special services jointly with Person 1.

On February 24, 2022, the Russian Federation began an active phase of armed aggression against Ukraine, with the aim of seizing state power.

On March 02, 2022, while staying in Svaliava, Zakarpattia region, in the conditions of martial law and an active attack by Russian troops on the territory of Ukraine, Person 1 at about 11 a.m. received a task from a representative of the Russian Federation special service via the Telegram messenger to prepare and publish articles in the Ukrainian media that spread the following theses:

- *“citizens of large cities such as Kyiv, Dnipro, Zaporizhzhia, Kharkiv, Odesa can drive out nationalist groups on their own and, thus, save their cities and themselves”;*
- *“the destructive actions of Kyiv authorities lead to looting and deaths of Ukrainian soldiers”.*

“despite calls to oppose Russian troops, local elites are evacuating their families to western Ukraine and other countries”.

On the same day, at 11:10 a.m., Person 1, acting intentionally and being aware of the illegal nature of his actions and possible negative consequences for the functioning of legitimate state power in Ukraine, as well as wishing for these actions to occur and reduce the resistance of the Armed Forces of Ukraine and the resistance of citizens to Russian troops, that is, to remove obstacles for the aggressor country to seize state power in Ukraine, gave the representative of the Russian special service consent to fulfill the task set on March 2, 2022 and informed him of the need for additional funds.

At the same time, Hryshyna I.V., understanding the intentions of the aggressor country to seize state power, wishing for their occurrence, being aware of the possible negative consequences for the state of Ukraine from the fulfillment of the task assigned to Person 1 by the Russian special service, agreed to assist in its implementation by providing funds – namely, her own bank card for crediting and subsequent withdrawal of money from the Russian special service necessary for the execution of the criminal task.

During the trial, Yuzefiv Anton Romanovych, who was granted the powers of a prosecutor in this criminal proceeding pursuant to Article 37 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, on the one hand, and the accused, Hryshyna Iryna Volodymyrivna, with the participation of defense counsel Shevchenko V.S., on the other hand, entered into a plea agreement on March 24, 2022.

Guided by Articles 100, 314, 368, 370, 371, 394, 474-475 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the court ruled as follows:

To recognize Hryshyna Iryna Volodymyrivna, born on 15.05.1977, guilty of committing a criminal offense under Article 27, paragraph 5, Article 109, paragraph 1, of the Criminal Code of Ukraine and sentence her to five years' imprisonment without confiscation of property, as agreed by the parties to the plea agreement, in accordance with Article 27, paragraph 5, Article 109, paragraph 1, of the Criminal Code of Ukraine.

Based on Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, to release Iryna Volodymyrivna Hryshyna, born on 15.05.1977, from the sentence imposed, setting a probationary period of three years.

The case of Zhosan N. M. (From open sources of the Security Service of Ukraine)

Zhosan N.M., a resident of Odesa, on May 03.2022 (the exact time was not established), intending to disseminate materials calling for the overthrow of the constitutional order and the seizure of state power, being aware of the socially dangerous nature of her actions and wishing for harmful consequences in the form of violation of public relations ensuring the internal security of Ukraine and the protection of the constitutional order and state power of Ukraine, the main types of organization and activities of the state, society and other subjects of constitutional and legal relations, being aware of the procedure for determining and changing the constitutional order of Ukraine, including the provisions of Article 5 of the Constitution of Ukraine, according to which the people are the bearers of sovereignty and the only source of power in Ukraine, exercising power directly and through state authorities and local self-government bodies. The right to determine and change the constitutional order in Ukraine belongs exclusively to the people and no one can usurp state power. Zhosan N.M., recognizing the criminality of her actions, as well as the fact that the content of the materials she disseminates on the publicly available social network “Odnoklassniki” can be viewed by an unlimited number of people, wishing for harmful consequences in the form of violation of the constitutional order and seizure of state power, using electronic equipment, namely, her own mobile phone and relevant software, authorized on the social network “Odnoklassniki” as a user “Nadezhda NNN” at the web address: <https://ok.ru/profile/566835478991>, spread on the “public bulletin board” – the “Newsfeed” tab, which is freely accessible to an unlimited number of users, calls for the violent overthrow of the constitutional order and the seizure of state power of the following content: *“Stop tolerating the dominance of the bloodthirsty authorities in Kyiv! The oppression of Russian speakers in Ukraine must be ceased!!! Residents of Novorossiya, RISE UP!!! No more patience, we must burn the Ukrofascists from our land! These Ukropediks are well organized with Western money, so you can’t take them with your bare hands! We need Molotov cocktails and weapons! We will fight them with their own methods! The truth is on our side – we are stronger!”* This publication also contains an image of a map of Ukraine, one part of which – the southeastern part – is colored with the colors of the Russian Federation flag (red, blue, white), another part (western part) is colored with red and white, and the central part is colored with red and green.

In addition, on 05.05.2022 (the exact time was not established) and on 09.05.2022 (the exact time was not established) Zhosan N.M. disseminated the following messages in Russian: *“We are so tired of this lawlessness and governmental outrage! Let’s say together – ENOUGH! If you’re tired of the “Khokhlyak cattle”, if you care about the concept of the Fatherland, if you’re tired of unemployment and high tariffs, anti-social policies and fear for your future, you are not alone! There are many of us and together we will win! Let the RUSSIAN PEACE come!!!! Let’s reunite and overthrow the current government of Ukraine! Odesa, Kherson, Mykolaiv, Dnipro, Donetsk and Luhansk are not Ukraine, they are NOVOROSSIYA!!! And the moment the Russian lands are reunited, our bright days will come! Odesa, wake up! Stop sitting on the couch and waiting for tomorrow! Tomorrow may not come!!! It’s time to expel the Bender junta! It’s time for new leaders and new government! It is OUR time – the time of NOVOROSSIYA! Nazis will have no place on our land”*. There is also a map of Ukraine below the text, one part of which is colored with the colors of the Ukrainian flag (northwestern), the other part is red (southeastern), and the Autonomous Republic of Crimea is colored with the colors of the Russian Federation’s flag. In addition, a shoe with the flag of the Russian Federation on it is depicted on the map of Ukraine.

In the period from 02.05.2022 to 22.05.2022 (the exact time was not established), Zhosan N.M., being at her place of residence in Odesa, posted the following messages on the “public bulletin board” – the “Newsfeed” tab, in the “Odnoklassniki” Internet network aimed at denying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, as well as at glorifying (praising) the persons who conducted the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine:

“When Russia comes, silence comes. It is long-awaited for people, but it is death for the Nazis. Keep working, brothers!” (The images of men in military uniforms with weapons, the flag of the Russian Federation and the symbol “Z” are next to the phrase (posted on 02.05.2022 and 21.05.2022 at 12:41 p.m.).

“Bow to you, soldier of Russia!” (The image of the man in the military uniform with weapons, the flag of the Russian Federation are next to the phrase, posted on 04.05.2022).

“The terrorists of the Ukrainian Armed Forces decided to strike at the center of Kherson on May 9, when people came out to celebrate

Victory Day for the first time in 8 years and there were a lot of them. However, our air defense units shot down 8 militant Smerch missiles. The Russian military prevented a tragedy and saved a thousand people! Defenders of civilians!”, posted on 11.05.2022.

“Let’s support our soldiers who are now fighting Nazism on the front lines! The whole Russia is with you, men!” (The images of men in military uniforms are next to the phrase; posted on 18.05.2022 at 13:55 p.m.).

“We are kind in real life, but there is a limit to everything” (The images of men in military uniforms with weapons and the symbol “Z” are next to the phrase; posted on 22.05.2022, at 01:02 a.m.).

As of 23.05.2022, the webpage (account) “Nadezhda NNN” at the web address: <https://ok.ru/profile/566835478991> had 174 friends and 884 photos in the “Friends” section, the social network “Odnoklassniki”.

These actions of Zhosan N.M. constitute a crime under Article 109(2) of the Criminal Code of Ukraine, that is, public calls for the violent overthrow of the constitutional order and the seizure of state power, as well as the dissemination of materials calling for such actions; a crime under part 1 of Article 110 of the Criminal Code of Ukraine, that is, intentional actions committed to change the borders of the territory of Ukraine and violate the procedure established by the Constitution of Ukraine, as well as public calls and dissemination of materials calling for such actions; a crime under part 2 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, that is, the dissemination of materials that deny the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, as well as the glorification of persons who carried out the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014.

False narratives spread by the Russian Federation have become information tools for waging war against Ukraine. They are aimed at securing support for Russian military actions in Russia, undermining confidence in the government within Ukraine, sowing chaos, inciting hostility by creating the illusion of a civil war, and neutralizing Western support for Ukraine. Russia is waging an information war on social media not only through individuals but also by creating large disinformation ecosystems on various social platforms. Further, let’s look at how pro-Russian disinformation is organized on the example of telegram channels focused on Germany.

Pro-Russian disinformation in Telegram channels targeting Germany

Telegram is one of the largest social media platforms actively used in the world. According to Statista, this messenger had half a billion users as of 2022 and was among the five most downloaded apps in the world. About 75% of Telegram users choose the app in 2021 to get the newest news, not just for messaging [25]. Telegram makes it possible to listen to the voice of the opposition in totalitarian countries, it is a means of social cohesion; however, it is also the least open network for external monitoring, through which toxic manipulative content is spread. The German Federal Ministry of Justice has imposed two fines on Telegram: for refusing to appoint an authorized representative in the country and for providing a feedback channel for users to report content that violates national legislation [26].

Telegram is accused of spreading disinformation about Russia's full-scale war against Ukraine. Polish Government Commissioner for Information Space Security Stanislaw Żaryn states that the messenger is used by Russian special services for disinformation. Moreover, the scale of this influence is growing to such an extent that this phenomenon should be assessed as a threat to the security of the information space of the Republic of Poland [27]. Ukrainian Minister of Culture and Information Policy Oleksandr Tkachenko, reacting to the growing popularity of the communicator among Ukrainians, emphasized its anonymity, lack of feedback, and huge Russian activity, which is especially dangerous during the war [28].

Significant amounts of disinformation about the full-scale war in Ukraine, transmitted through open telegram channels, determine the urgency of such objectives as: recognizing false information, identifying disinformation channels and their networks, describing false narratives, studying their impact on public opinion, and searching for ways to counteract disinformation.

The purpose of this study is to investigate how telegram channels focused on the Russian-speaking audience in Germany highlight the events of the Russian-Ukrainian war, to identify targeted and deliberate manipulation of information in order to obtain the desired political outcome.

In the present academic paper, we refer to the studies of the following researchers: Ulrik Franke [29], Oscar Johnson, Robert Seeley [30], Janis Berzins [31], Jolanta Darchevska [32], Peter Pomerantsev [33],

Volodymyr Horbulin [34], Georgyi Pocheptsov [35, 36], Lance Bennett, Steven Livingston [37], Aaron Erlich, Calvin Garner [38], Boris Holzer [39], Katarina Bader, Carolin Jansen, Lars Rinsdorf [40], Ralf Hohlfeld, Franziska Bauerfeind, Ilenia Braglia, Aqib Butt [41].

Definition of the term “disinformation”

It is impossible to claim that the term “disinformation” has a universally recognized definition nowadays. Discussions on the most essential features of this concept are still ongoing. We define disinformation based on international legal norms that declare disinformation a violation of the human rights to freedom of expression, search, receive and disseminate information, and call it a threat to democracy. The European Union Commission, describing disinformation as false or misleading information, emphasizes that it is created and disseminated to gain economic advantage or to deliberately mislead the public. The report of the Council of Europe “Information disorder: toward an interdisciplinary framework for research and policy making”, drafted by Claire Wardle, PhD Hossein Derakhshan, offers a new conceptual vision of information distortions. In particular, the authors refuse to use the terms “fake news”, “fake”, and propose to differentiate the concepts of dis-information, mis-information and mal-information:

Dis-information. Information that is false and deliberately created to harm a person, social group, organization or country.

Mis-information. Information that is false, but not created with the intention of causing harm.

Mal-information. Information that is based on reality, used to inflict harm on a person, organization or a country [42].

The Center for Countering Disinformation at the National Security and Defense Council of Ukraine defines disinformation as a deliberately false, distorted message that is disseminated to mislead the public, and politicians. It is also used to undermine opponents’ standpoints, to hide their own miscalculations and defeats, and to regroup. It often becomes the major weapon for achieving political, military, propaganda and other goals [43].

Bundesministerium des Innern und für Heimat FAQ – Disinformation im Kontext des russischen Angriffskrieges gegen die Ukraine provides an important clarification of disinformation: If disinformation is disseminated by a foreign state to exercise unlawful

influence on another state (or association of states), then we are talking about a hybrid threat. Its goal is to disorganize the public concerning the actual situation, to influence public opinion, to conceal its own activities and divert attention from them, to stir up emotions around controversial discussions, to increase social tension and/or to undermine trust in state institutions and government actions in order to strengthen its positions and fulfill its own interests.

The subject of the present research is disinformation as intentional false information, which, in our belief, is the underlying basis of coordinated information manipulation to distort the real events of the Russian-Ukrainian war and influence public opinion in Germany.

Methodology

Telemetrio, which is considered the largest resource with data on Telegram channels, has identified the channels operating in the German information segment of Telegram. Russian-language channels covering Russia's war against Ukraine were of primary interest to German information consumers. The first sample by channel names and descriptions amounted to 300 telegram channels, among which 30 Russian-language channels, 5 channels publishing news in Russian and German, and 5 channels informing readers in German were selected for the study.

At the planning stage of the research, it was not expected that German-language channels would be involved in the monitoring. However, the analysis of the content of Russian-language Telegram channels showed that they interact with their German-language "colleagues": they refer to them, share news, etc. In addition, there are channels with geolocation in Russia, the content of which is translated from Russian into German from Russian websites targeting the German audience.

The list of channels under study was expanded with the help of seven interviews with Telegram users, as well as Facebook posts in communities where people write about fake news about the war in Ukraine. In such a way, a channel called "N Kremlin ValleyN" that was not recorded by Telemetrio and was not included in this database was discovered.

The methodology developed by the Pylyp Orlyk Institute for Democracy, which has been monitoring Ukrainian regional media with the support of the Media Program in Ukraine and USAID, was used to assess the content and quality of the selected Telegram channels. This

methodology is used to study the topics of publications, and their tonality, to identify hidden political and commercial advertising, fakes, materials with signs of propaganda and manipulation, Russian narratives, and to assess compliance with journalism standards.

The thematic analysis involves reading all the materials and sorting them into thematic blocks. The regularities of meanings in a set of texts from different channels make it possible to form text collections. In case the material can be attributed to several topics, we choose the most relevant one.

Tonality analysis. We analyze all materials. The tonality is determined by the emotional impact it has on the reader. The texts are divided into neutral, negative, and positive according to their tonality.

Texts with a negative tonality: the material and the headline have strong/obvious or softened critical/scathing/negative/gloomy connotations that cause fear, anxiety or worry, uncertainty, hopelessness. These include stories that create sympathy/ regret or uncertainty regarding the positive change.

Texts with a neutral tonality: the story does not emotionally affect the reader; the material and the headline are neutral and do not create either a negative or a positive impact. The balanced language and conclusions of the materials are more likely to provide facts and leave the reader with the opportunity for an independent analysis.

Texts with a positive tonality: the story and the headline have a rather positive than neutral tone, or are very optimistic; the phrases, epithets, and sentence construction used in the story create hope for the best and/or leave the reader in a good mood. Positive material can be optimistic, offer a constructive approach, or contain a message of action to solve problems despite the negative or disturbing facts reported.

When analyzing materials for compliance with journalistic standards, the following criteria are taken into account:

1. the standard of the balance of opinion / impartiality;
2. the standard for separating facts from opinions (conclusions, estimates);
3. the standard of information reliability;
4. efficiency of information;
5. the absence of discriminatory statements (hate speech).

The involved narrative analysis focuses not only on the texts but also on the social contexts in which the texts have emerged,

and now function, and change. In addition to narrative analysis, content and discourse analysis, descriptive and structural methods, an axiological approach, as well as conversion analysis for dialogic texts were used.

The portrait of the target audience

Telegram is not very popular among Germans as a source of information; however, Russian propagandists know their target audience, their preferences and vulnerabilities. A considerable number of Russian-speaking citizens live in Germany, and according to the Kremlin's ideology of the "Russian world", they all fall under Russia's interest and "protection".

The data from open sources suggest that there are 4 - 4, 5 million Russians in the territory of the country. These are the descendants of ethnic Germans who had left the German lands and immigrated to Russia in the XVIII and the XIX centuries. During the XX century, the descendants of these emigrant Germans returned to their homeland, forming one of the largest immigrant communities called "Russian Germans".

These are immigrants from the former USSR or new states that emerged from its wreckage. Many of them have not gotten rid of the stereotypes imposed by Soviet propaganda and continue to be under the illusion of "what a country has collapsed!" and identify themselves with "a powerful country that opposed the Western axis of evil". There is also a new wave of Russians who have left the country. There are also Ukrainians seeking refuge from the war in Germany who believe that Russian propaganda channels, which information consumers do not classify as propaganda, are unbiased information sources as opposed to the deceitful official media.

One cannot neglect the fact that imperial Russia, its language, history, and culture prevail as objects of study in the educational programs of German high schools and universities compared to the cultures and languages of other peoples that were part of either the Russian or Soviet empires. Thus, their graduates often have a sentiment for everything Russian.

The target audience of the Russian disinformation conveyor includes right-wing radical and extremist Germans, as well as supporters of COVID-conspiracy theories, who are called "anti-vaccinationists".

Representatives of businesses that have joint projects with Russia.

The target audience of the channels under study is not only in Germany but also in Russia. The channels' manipulative content influences public opinion both in Germany, distorting real events and inciting discontent and protests, and in Russia, creating a negative image of Germany as a country that provides assistance to Ukraine, and in both cases, justifying Russia's military aggression.

Telegram channels spreading disinformation and pro-Russian narratives in Germany

There are several types of Telegram channels disinforming and spreading Russian narratives in the German segment of Telegram:

- Russian-language channels with geolocation in Germany (“Deutschland verstehen”, “Literary critic Marina”);
- Russian-language channels with geolocation in Russia: content comprises the war in Ukraine and Germany's internal affairs (“The voice of Germany”);
- German-language channels with geolocation in Germany/Russia or uncertain, content comprises messages translated into German from Russian media, telegram-channels (“Druschba FM”, “Übersicht Ukraine”, “Info Defence DEUTSCH”);
- German-language telegram channels broadcasting Russian propaganda narratives, geolocation – Germany (“Spiegel-offizieller-Kanal”, „Putin Fun Club”, “Bürger Informative News”, “ANONYMOUS Kanal Deutschesland”, “Waternixe/Stöverstuuv“, „Teich“, „ru Rusländer & Friend de“, „Christoph Hörstel“, “Digitale Soldat3n”, “Great-Awakening”, “AufKLÄRUNG 2020”, “Rüdiger Lenz Offiziell”);
- German-language or/and Russian-language telegram channels with uncertain geolocation: content comprises the Russian war in Ukraine and/or Germany's internal affairs (“Neues aus Russland”, “War in Ukraine/Ukraine's War with Russia”, “Frau_Marussja, “Pumpkin from Germany de”, “Aktuelle Nachrichten Deutsche de Russische”, “Russian speaking Germany”, “Russians in Germany”, “Mein Russland”

The channels are mostly anonymous, acting as micro media, publishing fresh information on a daily basis. According to Telemetrio, “Russians in Germany” channel publishes approximately 132 news items daily, and “Zru Informfront Vru” publishes 233 news items per day. However, the major group includes channels like “Chancellor's

Daddy”: 57738 / ~14 / ~21055 (the first figure indicates the number of subscribers, the second – the approximate number of daily posts and the third – the approximate number of views), “Kremlin Valley”: 29245 / 16 / ~10600, Anti-Spiegel-offizieller-Kanal: 102359 / ~4 / ~54489, Putin Fun Club: 43709 / ~5 / ~18571, “Russländer & Friends de”: 77457 / ~28 / ~26730, “Übersicht Ukraine”: 34118 / ~40 / ~12343, “Info Defence DEUTSCH”: 32148 / ~17 / ~18312. Those channels with a large audience “convert” it into money through advertising.

We record various objects in the information landscape under investigation: channels with tens of thousands of subscribers, and numerous channels with several hundred or thousands of subscribers. A relatively small number of subscribers do not affect the activity of the channels; for instance, “Selberdenker-Forum” has 272 subscribers and publishes ~119 messages daily, and “RBK - Centrum censeo NATO esse delendam” posts ~150 messages daily, and the channel’s audience is 2062 subscribes.

Some of the channels covering Russia’s war in Ukraine were founded after the banning of Russian foreign TV channels RT and Sputnik and Russia’s full-scale invasion of Ukraine. Here are some examples, with the second number in parentheses indicating the number of subscribers: “Frau_Marussja” (24.02.2022, 10586), “Chancellor’s Daddy” (25.03.2022, 57738), “Neues aus Russland” (17.06.2022, 192610), “Forum für Demokratie” (28.07.2022, 465), “DRN Deutsch-Russische Nachrichten” (26.08.2022, 12232), “Info Defense Deutsch” (13.10.2022, 33228), “UA Kriegesagenda” (14.10.2022, 828), “Traugott Ickeroth – Der Sturm ist da” (31.10.2022, 30868), “War in Ukraine / Ukraine’s War with Russia” (06.02.2023, 1025) and others.

All Russian-language channels integrate the Russian-speaking population of Germany into the Russian information space. For this purpose, they discredit quality sources of information and impose allegedly true ones. For instance, the propaganda channel “Chancellor’s Daddy” directs its readers to allegedly “high-quality” sources where they can get “true news about the war in Ukraine, real affairs in Germany and Europe, remember the wonderful USSR”. This list is far from complete: “Russian Demiurge”, “Firing”, “Goat Cried”, “Sputnik near Abroad”, “Rude? Sorry”, “Empire is very evil”, “Ponomar”, “UKRLEAKS”, “VSPOMNI СССР”, “Zhdanov Tower”, “Centralnoe-otoplenie”, “Karnaukhov”, “Ukraina.ru”, “Kornilov 1968”, “Deutsch

Adler”, “Druzhba. Vse na demonstraciyu”, “Yuri Baranchik”, “Arbalet Z says”, “Turn on your brain”, “Abbasdjuma”, “ZhS Premium”.

Let’s summarize: dozens of Russian and German-language Telegram channels targeting the German audience have been revealed. They spread false, manipulative information about the Russian war in Ukraine, use this topic to aggravate the domestic political situation in the country and create a negative image of Germany. They work like media: they create and distribute content, promote themselves, attract advertising, etc. They are mostly anonymous, with an undetermined geolocation and a quantitatively different audience.

The disinformation ecosystem

The Center for Global Engagement at the US Department of State, which studies Russian disinformation and propaganda, proposes to consider it as a kind of ecosystem: it is the collection of official, proxy, and unattributed communication channels and platforms that Russia uses to create and amplify false narratives. The ecosystem consists of five main pillars: official government communications, state-funded global messaging, cultivation of proxy sources, weaponization of social media, and cyber-enabled disinformation [44].

In our opinion, this approach describes well how disinformation works. Let’s consider the network of interconnected Telegram channels and other social platforms (YouTube).

The Chancellor’s Daddy Telegram channel. News from this channel is taken by 1816 other channels. During the research period, 762 reposts and 1054 references were recorded.

Messages from the “Chancellor’s Daddy” are posted by such Russian propaganda telegram channels as “Solovyev LIVE Life” (geolocation – not determined), “Solovyev” (geolocation – Belarus), “Solovyev” (geolocation – not determined), “Margarita Simonyan” (geolocation – Russia). At the same time, Polina Mayak, the editor-in-chief of the Chancellor’s Daddy channel, participates in the Russian propaganda talk show “Solovyev Live” where she spreads manipulative information about Germany and the war in Ukraine.

Telegram-channel “DPR Hub|Z|DPR|Donetsk|NOVOSTI”

Special Russian “web brigades” created numerous fictitious Ukrainian channels that were supposed to provide allegedly factual material to Russian propaganda media [9]. Nevertheless, in 2020, the Security

Service of Ukraine revealed an agent network of the special service of the Main Intelligence Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation, whose members destabilized the situation in Ukraine through various telegram channels, including “The Legitimate”. These channels continue to provide allegedly truthful internal Ukrainian information. For instance, “DPR Hub|Z|DPR|Donetsk|NOVOSTI” on April 30, at 15:16 p.m., reports a news item allegedly from the Office of the President of Ukraine that one of several plans for the future Ukrainian counteroffensive involves “invasion” of Russian territory (seizure of border regions), citing “Legitimate”. Further, this news is made available, in particular, to the network of channels around “Chancellor’s Daddy”, focused on Germany. The same applies to the “Chief of Staff” telegram channel, which is a project of the Russian special services and has no connection to the Armed Forces of Ukraine. Their task is to spread fakes about the Armed Forces of Ukraine.

The Telegram channel “Neues aus Russland” was created on June 17, 2022. It has 192 610 subscribers, posts ~23 news items daily, and has an approximate viewership of ~84 262. The channel was founded by Alina Lipp, a German citizen and politician, who emigrated to Russia to cover news from Russia, Germany and Donbas. The channel is a source of disinformation for other resources; in particular, 3 804 other Telegram channels reposted 2 390 publications and referred to “Neues aus Russland” 1414 times. The channel spreads false information about the war in Ukraine, justifies Russia’s aggression against Ukraine, glorifies the Russian army, denies war crimes committed by the Russian army in Ukraine, and manipulates information about Germany’s internal affairs. Alina Lipp participates in Russian propagandist media; and an investigation has been initiated against her in Germany for endorsing Russia’s war of aggression against Ukraine. In addition to the telegram channel, Alina Lipp spreads information on the YouTube platform.

The Telegram channel “Voice of Germany” was created on November 24, 2017, geolocation – Russia; the number of subscribers – 25234, views ~ 9419, messages per day ~ 4. Messages from this channel are posted by “Russians in Germany”, “Berliner Telegraph”, “Russian-speaking Germany”, “Übersicht Ukraine”, “Frau_Marussja”, “Neues aus Russland”, and others, a total of 268 channels. In addition, the channel exchanges messages with the channel of the same name on the YouTube platform. The channel is moderated by Serhii Filbert. The guest on the channel is

Thomas Röper, a media critic and the author of the Anti-Spiegel-offizieller-Kanal project. The messages from the latter are reposted by 1384 channels, including “Neues aus Russland”, “Solovyov”, “Übersicht Ukraine”, “Bürger Informative News”, “Mein Russland” and others.

Information agenda

Theorists of the agenda concept M. McCombson and D. Shaw have proved that the topics of messages published in the media and the importance attached to such messages by information consumers are directly proportional to each other. By satisfying the human need for orientation (that is, the need to understand what is happening around us), the media are an important provider and interpreter of knowledge about the world and events therein [45, 46]. This leads to an increasing subordination of people and societies to the ideas promoted by new media. Information consumers are becoming vulnerable to informational influence, while the media are turning into tools of manipulation.

Based on the collections of texts from 30 Russian- and German-language channels, with a total number of texts of over 6000, we have formulated the core narratives that the telegram channels under study disseminate to the German and Russian audiences:

The anti-Western narrative: denial of democracy, human rights, freedom of speech and thought in Germany and other Western European countries. Distrust of official traditional media.

The Anti-American conspiratorial narrative: the United States is a global criminal. The US is conducting a war against Russia, using Ukraine as a bargaining chip. The US economy is falling, while the European Union is developing well; for this reason, America has started a war in Ukraine to weaken the European Union.

The anti-Ukrainian narrative: Ukraine is not a genuine state. It does not have its own territory; its borders are not enshrined in international law. Ukraine occupies primordial Russian lands; therefore, the war in Ukraine is an internal issue of Russia, and Western countries should not interfere in this conflict. Ukraine is now a Nazi state, and a coup has taken place there, as a result of which nationalists have come to power.

The anti-Ukrainian narrative: Ukraine is shelling its territories; Ukrainian shells are hitting civilian objects. It destroys its people; for instance, in Mariupol, the Armed Forces of Ukraine forbade residents to leave the city, causing people to starve to death. Russia is only shooting

at military infrastructure. Ukrainians don't want to fight, they are being forcibly mobilized; NATO troops, Americans and other mercenaries are engaged in the war in Ukraine. Ukraine is corrupt and it sells Western weapons.

The anti-migrant narrative: This narrative is very extensive, and it ranks among the top three that Russian propagandists are working on. Russia has long been using the refugee issue as a means of pressure on European countries, as a tool for non-military control of territories in Moscow's circle of interests.

Joe Duker, a German researcher, who studies right-wing extremist mobilization against refugees in Germany, notes that in 2015, Facebook was one of the most influential social media for mobilizing against refugees, and currently it is Telegram. Messages in Telegram channels directed against refugees have tens of thousands of reviews; on some days, up to 1000 protests take place simultaneously, and the number of riots and attacks on refugee shelters is increasing, as it was in 2015–2016. The researcher concludes that if solidarity with refugees from Ukraine decreases in Germany, it could benefit right-wing extremist interests [47].

Based on this disappointing tendency, Russian disinformation channels have launched a narrative war against Ukrainian refugees [27]. Since the vast majority of Ukrainian refugees are women, a significant portion of the messages in disinformation channels serve a narrative that has signs of gender-based violence. The above-mentioned channels publish messages devaluing and humiliating Ukrainian women, creating the impression of their availability or pre-justifying possible violent actions against them. Ukrainian women are treated as living commodities for the sex industry. This narrative is dangerous because it uses language to create a reality in which no legal norms apply to Ukrainian women.

There is a new issue promoted by propaganda social networks: Germans hate Ukrainian refugees on the basis of their nationality, and, therefore, constantly commit various violent acts against them.

In general, there are two narrative streams regarding Ukrainian refugees in Russian or pro-Russian propaganda Telegram channels focused on Germany: 1) prejudice and inciting hostility towards Ukrainian forced migrants and 2) sympathy for Germans and their plight due to the large wave of Ukrainian asylum seekers from the war and incitement to protests. Such coverage of the Ukrainian refugees' problem enables the blame to be shifted from Russia, which is conducting an invasive war

against Ukraine, to the Ukrainians who suffered as a result, and to reduce sympathy for them and solidarity in confronting the aggressor state; to create conditions for mass destabilization within Germany, discredit the government, political forces or individual politicians, opinion leaders expressing sympathy and supporting Ukraine.

The anti-German Narrative: the state's economy is in a deplorable state because of the imposition of sanctions on Russia and military aid to Ukraine. The current government led by the Chancellor is pursuing a failing policy. All industries are in decline; formerly one of the world's leading armies is now incapacitated. Official Berlin is pursuing a risky policy because it has forgotten that Germany has never defeated Russia, which can still bring East Germany back under its influence.

The anti-German narrative is based on the idea of Germany's responsibility to Russia for World War II: Russian propagandists stigmatize Germany with the former crimes of Nazism, demanding that it bear the full burden of the vileness of what it did, recognizing it as a torturer, and Russia as an heir to the Soviet Union as a victim who preserves the memory of the torment and tragedies it had to endure. Germany is facing a lifetime of self-flagellation, repentance and self-removal from making decisions and judgments regarding Russia. Its lifelong destiny is to apologize for past crimes in order to avoid present ones. Sergey Nechayev, the Ambassador of the Russian Federation in Germany: – *The choice of Berlin means that the Federal Republic of Germany finally refuses to recognize its historical responsibility to our people for the terrible crimes of Nazism, which have no statute of limitations. By the permission of the German leadership, battle tanks with German crosses will be sent to the “eastern front” again, which will inevitably lead to the deaths of not only Russian soldiers but also civilians. This decision was made by Berlin on the 80th anniversary of the breakthrough of the siege of Leningrad, during which hundreds of thousands of Soviet citizens died. “This extremely dangerous decision takes the conflict to a new level of confrontation and contradicts the statements of German politicians about Germany’s unwillingness to get involved. The “red lines” is a thing of the past”, as well as the belief in the return of former German-Russian relations and friendship. The bell is ringing, ringing over Russia; Mother Russia is waking up... – kanzlerdaddy, January 25, 12:01 p.m. [Hereinafter the text is translated from Russian, the spelling of the original sources is preserved. – A. Ya.].*

The homophobic narrative. While overcoming the consequences of Nazism, modern Germany is also rethinking its attitude to human sexuality. Professor Rüdiger Lautmann, the German historian and sociologist, the researcher on the persecution of homosexuals in the Third Reich, writes that these people were subjected to severe abuse and torture, and the death rate of those convicted under paragraph 175 (anti-homosexual article) in the concentration camps was the highest and reached up to 60%. Hammering people with different sexuality, which is inherent in modern Germans, is becoming a weapon in the hands of Russian propagandists not only against Germany but also against the entire Western democracy.

In February 2023, the Russian dictator Putin said in a message to the federal assembly that the West not only has invented a gender-neutral God and endorsed same-sex marriage, but also abuses its own children, practicing various perversions, including pedophilia, which is recognized as the standard. Prior to that, in November 2022, he signed a decree “On Approval of the Fundamentals of State Policy for the Preservation and Strengthening of Traditional Russian Spiritual and Moral Values” (Ukrainians saw and felt the effect of these “spiritual values” with their own eyes). Since then, manipulative pieces of news on this topic have become part of the mandatory “gentleman’s kit” of Russian propagandists.

Analysis of messages’ tone

The analysis of the tone of the disinformation texts under study involves answering the following questions: whether these messages contain a subjective opinion (emotion, feeling, assessment, belief, and guess) and, if they do, what kind of opinion they convey – positive or negative. Let’s consider an example.

The author of the “Kremlin Valley” telegram channel is a young woman, a Russian who married a German; she lives in Germany, in Bavaria, and, in her opinion, knows this country, its politics, economy, and social life very well.

The narrator mobilizes her audience in a classical way, contrasting “friend or foe” and “we or they”: *I have been living in Germany. And I would like to say that, Russian citizens are the most pure and brave nation. I also realized how PATIENT Russians are....* This is the first message on the channel with which the author begins her story about Russia and its war against Ukraine.

Furthermore, the narrator exploits gender stereotypes inherent in societies with patriarchal ideas about a woman's mission to please her husband and be a good housewife: *What did my husband find out about me: ...You are cooking for me, WOW, I feel like I am coming home to my family. The Germans are very cold and canny, you feel as if you are living with a neighbor. Russian women are well-groomed and feminine, they like to look pretty. Russian girls are the most jealous people; that's how I feel love ...*

The reader is immediately shown with whom to identify, to express sympathy and solidarity – it's Russia and Russians. The words *most pure, brave, well-groomed, feminine, jealous* in the sense of “passionate, very much in love”, which stems from another patriarchal stereotype “she is jealous because she loves devotedly, feels passionate”, the adjective *pretty*, the noun *family*, the exclamation *wow*, the sentence *you are cooking for me* create a positive context, evoke emotional attachment, unlike *cold, canny, you feel as if you are living with a neighbor*.

Here is an example of a political position of the German “Greens” being discussed on the channel in a negative tone. At first, the author of the post creates intrigue, provokes with a false and highly controversial assumption: *... The “Green Party” in Germany is a pro-Putin party. They have shut down all alternative energy and put Germany completely on Russian resources. What is your opinion?*

Afterwards, the narrative is passed on to readers or bots (), who, through the commenting function, create a network of stories aimed at distorting the truth: **dm:** *They are just degenerates. Look at them. Baerbock is a bold hussy; Haben is a clinical idiot... Aleksey:* *They (the Greens) are pro-American. And Germany is a pig on their festive table... dm:* *They (the Greens) are actually supporting the war. And back then, in Serbia, the Greens practically dragged Germany into the war, and now they are saying that Germany should supply weapons to Ukraine. An-na:* *Germany is nothing and nobody without Russia.*

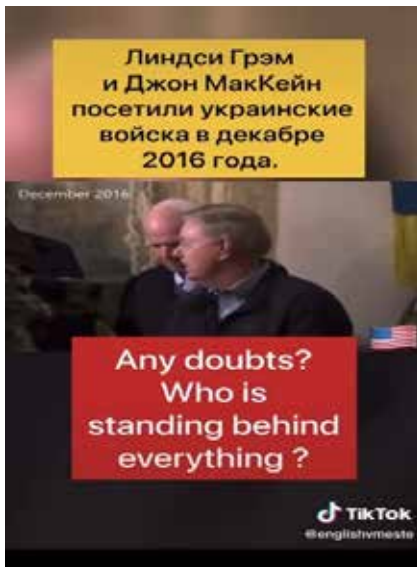
This is a sample of subjective statements with a negative tone, for which lexical, phraseological, grammatical and syntactic means are used. In general, both linguistic and non-linguistic means are used to create subjective texts with a positive or negative tone. Our research makes it possible to draw a preliminary conclusion that the coverage of the events of the Russian-Ukrainian war and German domestic life on disinformation channels is predominantly negative. From this

perspective, it is expedient to further study this topic, in particular, whether the audience for which disinformation channels operate has an established subjective opinion about the war in Ukraine or German internal affairs. If it does, it is necessary to reveal whether this assessment affects the tone that Telegram channels choose for their texts when covering a particular topic.

Examples of disinformation

The Telegram channel “Germany in the First Person”, authored by Yulia Chernyshova, posts a video in which Victoria Nuland, the US Under Secretary of State for Political Affairs, takes part in a TV program where she allegedly claims that biological weapons laboratories are operating in Ukraine. They use the traditional method for disinformation messages – mistranslation and voice acting. This and similar messages were actively disseminated in the first days and months of the war to make Russia’s full-scale war seem reasonable.

• Telegram channel “Kremlin Valley” shows its audience a video of a meeting between U.S. Congressmen John McKay and Lindsey Graham during a meeting with the Ukrainian military in 2016. It generates messages using text overlays on the shot. On the second slide, there is a question and a statement on a blue background: “Why? Because they

planned to attack Russia with the help of US troops first”. “They” should be understood as Ukrainian troops. The red background of both shots displays: “Any doubts? Who is standing behind everything?” This is the hint that it was the United States, not Russia that started this war. The only reliable information here is that in 2016, Congressmen McKay and Graham met with the Ukrainian military during their visit to Ukraine.

The goal of this type of disinformation is to justify Russia’s invasion at the first stage of the war. Propagandistic telegram channels wrote that Ukrainian nationalists were seizing power in Ukraine; that President Zelensky fled Ukraine; that American military biological laboratories were operating in Ukraine; that Ukraine, the United States, and NATO planned to invade Russia first, and, therefore, Russia is forced to wage a defensive war. Further, propagandists changed their messages depending on Russia’s military actions in Ukraine and the world’s reaction.

• At the current stage of the war, disinformation telegram channels are “fighting” to cancel military aid to Ukraine, imposing the idea that Germany is a party to the military conflict because of its arms supplies to Ukraine, that the Bundeswehr is weakened and will not be able to protect the Germans themselves, and that Russia will attack Germany with air strikes. For instance: the telegram channel “Deutsche Adler”

presents “news” about the release of a new issue of “Handelsblatt” magazine, on the cover of which there is an inscription that allegedly the Ukrainian counteroffensive is a bloody crash test involving German tanks. The verification showed that there was no such magazine issue, it was a hoax.

Therefore, after analyzing these and other numerous messages, we would like to assume that the content of the channels under study can be divided into phases corresponding to particular stages of the war and serving them. Accordingly, these telegram channels not only misinform, but

are war propagandistic, and they can be integrated into a coordinated information network that serves Russia's war crime.

Conclusions

1. "Russia's full-scale war against Ukraine" is an urgent topic for the Russian-language segment of Telegram, targeting Germany. This topic is used by the telegram channels under analysis not only to generate the desired viewpoint of the full-scale Russian invasion of Ukraine but also to manipulate public opinion in Germany regarding the internal affairs of the country, as well as to create an image of the enemy for the domestic Russian audience.

2. There are hundreds of channels on the telegram platform disseminating misinformation about the events of the Russian-Ukrainian war. These channels operate as micro-media, posting new information on a daily basis. The channels are mostly anonymous, with undetermined geolocation, although there are those that clearly indicate the country of origin. Some channels, such as "Chancellor's Daddy" and "Kremlin Valley", have established authors collaborating with Russian propaganda media.

3. After Russia's full-scale invasion of Ukraine, and after the banning of RT and Sputnik, new channels in Russian and German languages were created in the German segment of Telegram. They are used to manipulate public opinion, misinform and interfere in the internal affairs of both Ukraine and Germany.

4. The telegram channels under investigation form networks and are part of a particular disinformation ecosystem. They publish posts and advertise each other. Channels interacting with Russian propaganda media are revealed.

5. The propagandist channels know their target audience in Germany very well, as well as the country's domestic political, economic, cultural and historical context, and, therefore, can predict probable behavior, formulate sensitive messages to destabilize and reduce social cohesion within the country.

6. Disinformation channels are making considerable efforts to deeply integrate the Russian-speaking population of Germany into the Russian information space. Publications discrediting freedom of speech in Germany and quality information sources and promoting allegedly truthful Russian publics are among the top five thematic leaders.

7. The highest Russian officials and Russian diplomats are part of the disinformation ecosystem and become sources of fake or manipulative narratives.

8. In our opinion, the content of the channels under study can be divided into phases corresponding to and serving particular stages of the war. Consequently, these telegram channels provide disinformation and war propaganda and can be integrated into a coordinated information network that serves and supports Russia's war crimes.

9. Coverage of the Russian-Ukrainian war and German domestic life on disinformation channels is subjective. The vast majority of texts are characterized by a negative tone.

REFERENCE

- [1] Baranivska Maryna. Russian propagandist Krasovsky again calls to kill Ukrainian children. The SBU informed him of a new suspicion. *Detector Media*. 2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/214365/2023-07-18-ro-siyskyy-propagandyst-krasovskyy-znovu-zaklykav-ubyvaty-ukrainskykh-dit-ey-sbu-povidomyla-yomu-pro-novu-pidozru/> (last accessed: 01.01.2024).
- [2] Maan A. How Narrative Impacts Warfare. URL: <https://www.etterretningen.no/2017/01/19/how-narrative-impacts-warfare/>.
- [3] Herta L. M. Russia's Hybrid Warfare: Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics. *On-line Journal Modelling the New Europe*. Cluj-Napoca. 21. 2016. P. 53.
- [4] Herta L. M. Russia's Hybrid Warfare : Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics. *On-line Journal Modelling the New Europe*. Cluj-Napoca. 21. 2016. P. 58.
- [5] Tkachenko K. The Right Door on the Left: The German Radical Left and the Revolution and war in Ukraine. Kyiv : Krytyka, 2019. [Ukrainian Scientific Institute of Harvard University; Institute of Criticism]. P. 97.
- [6] Demartino A. P. "False Mirror" : The Role of Social Media in the Russian Federation's Operation to Annex Crimea. Kyiv: Samit-knyha. 2020. P. 62–63.
- [7] Pavlenko Zh., Antonov A. «Hybrid war» : analysis of definitions of the concept. *Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*. 2022. No. 2 (53). P. 115.
- [8] «Crimea. War : prerequisites of Russian aggression». Director of the National Institute of Strategic Studies, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Volodymyr Horbulin presented analytical materials. *National Security and Defense Council*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Dialnist/2399.html?PRINT> (last accessed: 01.01.2024).

[9] On Television and Radio Broadcasting : Law of Ukraine. *Verkhovna Rada of Ukraine*.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (last accessed: 01.01.2024).

[10] On Media : Law of Ukraine. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (last accessed: 01.01.2024).

[11] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2015. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/> (last accessed: 01.01.2024).

[12] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2016. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>

[13] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2017. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>

[14] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2018. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>.

[15] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2019. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>.

[16] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2020. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>.

[17] Report of the National Council on Television and Radio Broadcasting for 2021. *National Council on Television and Radio Broadcasting*. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/zvity/>

[18] Monitoring report for February-March 2022. *Pylip Orlyk Institute of Democracy*. URL: <https://idpo.org.ua/reports/4557-zvit-monitoringu-za-lyutij-berezen-2022-roku-sumska-oblast.html> (last accessed: 16.01. 2024).

[19] On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the mass media during the legal regime of martial law : Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine No. 73 dated 03.03.2022 URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (last accessed: 16.01. 2024).

[20] On Amendments to Certain Legislative Acts (Regarding Establishing Criminal Liability for Collaborative Activities) : Draft Law dated 03.03.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25699> (last accessed: 16.01. 2024).

[21] On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Establishing Criminal Liability for Collaborative Activities : The Law of Ukraine dated 03.03.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (last accessed: 16.01.2024).

[22] On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine on Ensuring Counteraction to Unauthorized Dissemination of Information About Sending, Moving Weapons, Weapons, and Military Supplies to Ukraine, Movement, Transfer, or Placement of the Armed Forces of Ukraine or Other Entities According to the Laws of Ukraine, Military Formations, Committed in conditions of war or a state of emergency : The Law of Ukraine dated 24.03.2022 *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (last accessed: 16.01.2024).

[23] On Amendments to Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine on Improving Liability for Unsanctioned Dissemination of Information on Countermeasures to Armed Aggression of the Russian Federation : Law of Ukraine dated 01.04.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#Text> (last accessed: 16.01.2024).

[24] On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products : The Law of Ukraine dated 03.03.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (last accessed: 16.01.2024).

[25] Statista: Reasons to use Telegram. URL: <https://www.statista.com/statistics/1252822/reasons-to-use-telegram/>

[26] Bundesamt für Justiz erlässt Bußgeldbescheide gegen das soziale Netzwerk Telegram. *Bundesamt für Justiz*. URL: <https://www.bundesjustizamt.de/DE/ServiceGSB/Presse/Pressemitteilungen/2022/20221017.html>

[27] Żaryn : Russian special services use telegram for disinformation (2023). URL: <https://polskieradio.pl/398/7856/arttykul/3201426,%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%B8>

[28] Oleksandr Tkachenko on Telegram : I would not talk about a ban, but rather about a certain regulation. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/31798/2023-04-28-oleksandr-tkachenko-pro-telegram-ne-govoryv-by-pro-zaboronu-a-radshe-pro-pevne-regulyuvannya/> (last accessed: 16.01.2024).

[29] Franke U. War by non-military means : Understanding Russian information warfare. *Fursvarsdepartementet*. 2015. Merch. 60 p.

[30] Jonsson O., Seely R. Russian Full-Spectrum Conflict : An Appraisal After Ukraine. *The Journal of Slavic Military Studies*. 2015. 28. P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.998118>.

[31] Berzins, J. Russia's new generation warfare in Ukraine: implications for Latvian defence policy. *The Center for Security and Strategic Research at National Defence Academy of Latvia*. 2014. 2. P. 1–13.

[32] Darczewska J. The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, a case study. *Point of View*. 2014. № 42. P. 1–37.

[33] Pomerantsev P. This is Not Propaganda. *Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber Limited, 2019. 288 p.

[34] Horbulin V. P. “Hybrid war” as a key instrument in the Russian geostrategy of revenge. *Strategic Priorities*. 2014. № 4 (33). P. 5–12.

- [35] Pocheptsov H. H. Modern information wars. Kyiv: The National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2015. 497 p.
- [36] Pocheptsov H. H. Meanings and wars: Ukraine and Russia in information and meaning wars. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2016. 316 p.
- [37] Bennet L., Livingston S. The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*. 33(2). 2018. P. 122–139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.
- [38] Erlich A., Garner C. Is pro-Kremlin Disinformation Effective? Evidence from Ukraine. *The International Journal of Press/Politics*. 28 (1). 2023. P. 5–28.
- [39] Holzer Boris. Zwischen Protest und Parodie: Strukturen der »Querdenken«-Kommunikation auf Telegram (und anderswo). In Sven Reichardt (Hrsg.), Die Misstrauensgemeinschaft der »Querdenker« Die Corona-Proteste aus kultur- und sozialwissenschaftlicher Perspektive (S. 125–157). 2021. Campus Verlag. <https://doi.org/10.31235/osf.io/9rgtk>.
- [40] Bader K., Jansen C., Rinsdorf L. Jenseits der Fakten: Deutschsprachige Fake News aus Sicht der Journalistik: Desinformation aufdecken und bekämpfen. Interdisziplinäre Ansätze gegen Desinformationskampagnen und für Meinungspluralität. Baden-Baden: Nomos. S. 33–76. URL: <https://doi.org/10.5771/9783748904816-33>.
- [41] Hohlfeld Ralf, Bauerfeind Franziska, Braglia Ilenia & Butt Aqib. Communicating COVID-19 against the backdrop of conspiracy ideologies: How public figures discuss the matter on Facebook and Telegram. Disinformation Research Lab Passau. 2021. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36822.78406/>
- [42] Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder. *Council of Europe*. 2017. 107 p.
- [43] The glossary was developed together with the Apparatus of the Security and Defense Council of Ukraine. URL: <https://cpd.gov.ua/glossary/terms/terminy/>
- [44] GES Special Report: Pillars of Russia's Disinformation Propaganda Ecosystem. August 2020. URL: <http://surl.li/rkcfv>
- [45] McCombs M. The Agenda-setting Function of Mass-Media / M. McCombs, D. Shaw. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 36. № 3. 1972. P. 176–187.
- [46] McCombs M. The Evolution of Agenda-Setting Research: Twenty-Five Years in the Marketplace / M. McCombs, D. Show. *Journal of Communication*. Vol. 43. № 2. 1993. P. 58–67.
- [47] Düker J. Rechtsextreme Mobilisierung gegen Geflüchtete auf Telegram. 16.03.2023. URL: <https://cemas.io/blog/rechtsextreme-mobilisierung/> (last accessed: 10.05.2023)
- [48] Yarova A. H. Narrative war of Russian propaganda against Ukrainian refugees. Ukrainian forced migrants: integration, identity, return: a collection of materials. Lviv. 2023. P. 302–307 URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22856>.

Глава 2 Chapter 2

A MATCH MADE IN HELL: HOW CONSPIRACY THEORIES AND TIMES OF CRISIS COLLABORATE TO SET SOCIETIES ON FIRE

Stefan Brenner

Анотація. Розділ покликаний дати краще розуміння природи теорій змови та їх відмінностей від різних типів неправдивої інформації. Аналізується структурне ядро конспірологічних ідей як основа для еволюції нових теорій змови та розкриваються причини вірити в них. Зауважується, що шкоди, які теорії змови завдають окремим особам і суспільству, різноманітні. Наголошується, що перевірка фактів і розвінчання можуть бути складними, тривалими і трудомісткими завданнями. Хоча й у мирний час складно верифікувати факти, то під час війни набагато важче визначити, що правда, а що дезінформація. Але оскільки теорії змови часто мають структурні ядра і їхні наративи часто повторно використовуються, можна виявити та розвінчати великі частини дезінформації, знаючи та відображаючи вже існуючі теорії змови. Використання теорій змови як інструменту для ведення війни, для прикриття військових злочинів чи геноциду, для сіяння недовіри викликає занепокоєння і несе в собі небезпеку, яка виходить далеко за межі спотворення історичних фактів і може викликати різні форми фізичного насилля.

© *Stefan Brenner / Стефан Бреннер*

Introduction

Within western popular culture and fiction, conspiracy theories are frequently used as a narrative tool regardless of genre or medium – be it Bram Stoker’s *Dracula*, Umberto Eco’s *Foucault’s Pendulum*, *The X-Files*, *Stranger Things*, *Alien* or *The Matrix*. However, beyond their role as a plot vehicle for entertainment, conspiracy theories are also a tool for those seeking to spread disinformation, justifying acts of vandalism and violence [1, 2, 3, 4], acts of terrorism [5], murder [6], as well as genocides and wars [7, 8].

What phenomena are covered by the term conspiracy theories? How can they be distinguished from other forms of misinformation or disinformation? How can conspiracy theories be identified and what are consequences of believes in conspiracy theories?

In an effort to answer these questions, this chapter will begin with a few lines about real conspiracies, followed by a summary describing different manifestations of false information, respective misinformation and disinformation, and a passage on recognizable, recurring characteristics of conspiracy theories, in an attempt to define the term conspiracy theory in regard to all the above. Due to the vastness and multidisciplinary nature of the topic in general, this chapter will only be able to scratch the surface and give an overview on the topic of conspiracy theories.

After this overview, this chapter will then continue with some concrete examples of cases in which conspiracy theories have led to real-world consequences or are being used to justify a war of aggression, closing with a synopsis of this chapter and thoughts on what to consider before taking the next steps.

On actual conspiracies

Real conspiracies exist. One example is the U.S. Public Health Service Syphilis long-term study started in Tuskegee, Alabama, United States of America in 1932. Of 600 African American men participating in the study, conducted by the U.S. Public Health Service and the Tuskegee Institute, 399 had syphilis and 201 did not. Analyzing these events, the U.S. Centers for Disease Control and Prevention conclude: “By 1943, penicillin was the treatment of choice for syphilis and becoming widely available, but the participants in the study were not offered treatment” [9].

This was revealed by Associated Press in 1972 and only then the study was stopped and declared ethically unjustified by an Ad Hoc Advisory

Panel appointed by the Assistant Secretary for Health and Scientific Affairs [10]. Even though the participants of the study were not infected with syphilis on purpose, their infection was kept a secret for 40 years, delaying their treatment deliberately for decades [9].

By 1972, of the 399 participants of the study that were infected with syphilis, only 74 were still alive. In the end, any number of participants between 28 to over 100 had died directly from the disease [11]. Kept in the dark that they were infected, some infected their wives (40 known cases), resulting in 19 children born with the disease [12].

There are numerous other examples of real conspiracies. Ranging from car manufacturers conspiring and cheating to pass emissions tests [13, 14], to politicians trying to gain an advantage over their political opponents [15], to shadowy tax evasion schemes on a global scale [16], to the modus operandi of terrorist organizations like the National Socialist Underground (NSU), Combat 18, or Al-Qaeda, covertly preparing their terror attacks.

Even though real conspiracies exist, this does not result in every conspiracy theory being true. Nonetheless, people believing in one conspiracy theory tend to believe in many more conspiracy theories [17] – even in those being mutually exclusive [18].

Misinformation, disinformation and how conspiracy theories fit in

The term misinformation is sometimes used to pool any form of false information, including but not limited to propaganda, disinformation, conspiracy theories, and fake news. As the focus of this chapter is in providing a better understanding of the nature of conspiracy theories, and how they differ from other types of false information, a tighter definition is needed.

In the following, misinformation is defined as false or inaccurate information, including false interpretation of otherwise correct information or data by mistake. Disinformation on the other hand is defined as false information that is propagated in awareness of its duplicity, which includes inaccurate, incomplete or misleading information [19, 20]. The subsequent list of types of misinformation and disinformation is based loosely on a fact sheet on that matter released by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) [20].

Fabricated Content is completely false, deliberately produced content or media.

Manipulated Content is genuine information or media (imagery, audio, video, data, etc.) that has been manipulated.

Imposter Content summarizes fabricated or manipulated impersonation of genuine sources, e.g., using the branding of an established agency or individual.

Misleading Content enfolds allegations and opinions presented as facts and incomplete or incoherent information and data presented to the contrary.

False Context is accurate content that is combined with false contextual information.

False Connections is the use of claims, headlines, visuals, or captions that do not support the content of a video, audio, article, information, or data.

These definitions of misinformation and disinformation types listed above are impartial. For example, fabricated content can be used to justify acts of violence or for humorous intent like parody or satire, and false context can be given or false connections can be made by accident or deliberately.

In practice, it is challenging to make a clear distinction between misinformation and disinformation. What is originally misinformation can be picked up and shared with malicious intent, knowing that it is false or inaccurate information. The misinformation itself is unchanged but the intent has, at which point it is, in consequence, classified as disinformation.

In contrast to the concepts of misinformation and disinformation, conspiracy theories always accuse some kind of deceptive perpetrator or villain. Conspiracy ideologists tend to weave everything they observe, hear or read into a narration about good versus evil, a victimized ingroup against a powerful and evil outgroup, resulting in a dualistic worldview in which an enemy needs to be fought and brought to some form of justice [21, 22, 23]. As an example, in the world of conspiracy believers the COVID-19 pandemic is neither a natural disaster nor a pathogen spread by accident – right from the start it had to be some bogeymen like “[...] Bill Gates, George Soros, the WHO, the United Nations, Big Tech firms including Huawei, [nations like] China and/or the United States, or secretive global conspiracy organisations such as the Illuminati” who were responsible [24].

The structural core of conspiracy ideas as a base for the evolution of new conspiracy theories

Although some conspiracy theories appear new and contemporary, their underlying core narratives are often age-old. Conspiracy theories tend to evolve from these core ideas adjusted to the respective context and equipped with arbitrary conspirators. The anti-Semitic blood libel myth, for example, has been circulating ever since the Middle Ages. Initially claiming that Jews conspire with witches in the ritual murder of Christian children to use their blood for a magical salve [25], the same idea reoccurred in various configurations throughout history and evolved into an essential building block for the ideological edifice on which the QAnon movement, described in more detail below, is based on. Here, instead of killing children for the production of magic salves, they are methodically tortured to obtain the chemical compound adrenochrome which is a by-product of the oxidation of adrenaline [26] and has been under investigation since the 1950s for being connected to the development of mental disorders [27]. However, while the harvest of adrenochrome is central and consistent in these narratives, the antagonists alternate, among others, between Jews, Satanists, and shape-shifting reptilians trying to enslave mankind (often used as a chiffre for Jews) [28].

Beyond these structural core narratives, conspiracy theories also tend to form complex, highly flexible narrative structures. Specific plot lines, protagonists, and antagonists of conspiracy theories are often re-used or re-combined. They can be enriched with new information, made-up details or connections to other conspiracy theories at any time. An example is the suicide of Adolf Hitler in Berlin, 1945. Some conspiracy theories claim that he never committed suicide but instead escaped Berlin alive — for example by submarine to South America, with the help of extraterrestrial Aliens or by the utilization of time travel [29].

Though most definitions of conspiracy theories differ in detail, fictitious arrations like those mentioned above (for example Adolf Hitler having escaped in an alien spaceship or by travelling through time) are interdisciplinarily consolidated under the term conspiracy theories. In many cases they revolve around a specific topic or event, like the terror attacks in the United States of America on September 11, 2001, or the Tunguska incident near Chelyabinsk and Tunguska, Russia, on June 30, 1908, but in some cases these singular events are woven into a bigger

narrative structure, involving all kinds of other conspiracy theories resulting in superconspiracy theories [30]. These superconspiracy theories, therefore, try not only to explain a singular event but a large number of, if not all events. The epitome of a superconspiracy theory is that of QAnon, which is probably the most widespread of its kind in the western cultural sphere at the moment. Because of the staggering amount of details, complexity, and different dimensions, e.g., political, religious, and psychological, within the QAnon complex, the following can only give a hasty glance at the tip of an iceberg this superconspiracy theory builds.

It started with a posting titled "Calm before the Storm" on October 28, 2017, published by a user account named "Q Clearance Patriot" on the unrestricted imageboard 4chan. It predicted the exact time "Hillary Clinton would be arrested for crimes related to a Satan-worshipping, child sex-trafficking ring [...] as a member of an elite cabal of liberal politicians and celebrities who ritually sacrificed children and drank their blood" [31]. The anonymous user account "Q Clearance Patriot", hereinafter referenced in short as Q, implies that the user holds a 'Q' or 'DOE Q' security clearance by the United States Department of Energy [32], which is required to gain access to Top Secret information on nuclear weapons [33]. Following this initial post, Q continued posting cryptic messages — as of November 2017 predominantly on the imageboard 8kun. These cryptic messages, which are called 'Q drops' or 'drops' and of which there were nearly 5,000 posted between 2017 and 2020, attracted many believers in conspiracy theories. As nobody knew what story these messages were telling, everybody could contribute to the narrative. This way the core narrative, a 'deep state' run by a pedophile elite cabal that tortures children and/or eats them, was expanded piece by piece by the QAnon community [34]. Right from the start, an important part of the narrative was that Donald J. Trump had the status of a savior who was sent by God to fight this satanic cabal. Even the title of the first 'Q drop', "Calm before the Storm", was a reference to a metaphoric expression Trump used to describe a meeting with several U.S. military leaders [31]. The development of the QAnon narrative continued even when on December 8, 2020, Q suddenly stopped publishing cryptic messages [35]. Q stayed silent for 18 months (563 days) until posting on 8kun again, starting with the lines "Shall we play a game once more?" and "Are you ready to serve your country again?" [36]. Until the present day, the QA-

non superconspiracy theory continues to expand not only by including known, age-old conspiracy theories into the narrative but also by incorporating current events in real-time by using social media and instant messaging [37, 38].

Because of their highly flexible and arbitrary narrative structure, it is not possible to identify and falsify every single conspiracy theory. However, it is possible to utilize the building blocks mentioned above as indicators to recognize conspiracy theories. For example, the QAnon core narrative of a Satan-worshipping cabal of elites and celebrities who ritually sacrifice and torture children to drink their blood is just the modernized version of the anti-Semitic blood libel myth [34, 38].

For the remainder of this article, conspiracy theories are defined as narratives and beliefs that are scientifically impossible, highly implausible, or consist of disproved or unproven accusations against any individual or any group perceived as powerful in order to provide an explanation for impactful economic, cultural, social, political, violent, or other events in the past, present, or future by utilizing claims of clandestine malevolent schemes.

Reasons to believe in conspiracy theories

Why do people believe in conspiracy theories to begin with? First and foremost, psychological science provides insights into reasons and catalysts for conspiracy beliefs. Recent empirical research suggests that about 10 percent of the population is susceptible or even highly susceptible of conspiracy theories, while, depending on the study, another 20 to 30 percent believe in one or more conspiracy theories or are at least to some degree attracted by conspiracy theories [39, 40, 41].

In the wake of an existential crisis like political turmoil, natural disaster, or war, overabundance of information can have the same negative effect as a lack of information. Rumors can, and very probably will, emerge, and in a society with a free, divided press, sources of information will sometimes disagree or contradict one another [42]. Trying to fill the information gaps or to reduce ambiguity for parts of the population, conspiracy theories then serve as a coping mechanism to explain dramatic developments or impactful events [43] by giving them an 'alternative explanation'. Additional causes for people to believe in conspiracy theories can be stress, existential fears, or vague threats and dangers, regardless of whether these threats or dangers are real or only

perceived as real. These are some of the reasons why people are more prone to believe in conspiracy theories in times of crisis [44, 45, 46]. The COVID-19 pandemic is a prime example of such an impactful event that pushed conspiracy theories, which were prior perceived as a fringe phenomenon for a long time by the public sphere, into public discourse, news, talk shows, and political debates. Some reasons for the believes in conspiracy theories may also result in a downward spiral, where the trigger for the believes validates itself over and over again. One example for such a downward spiral is that of feelings of helplessness, a lack of self-efficacy, or a lack of control over a given situation, no matter whether it is perceived or real. Individuals that feel helpless are more likely to endorse conspiracy theories, potentially resulting in a worldview in which every outcome is controlled by a small malevolent elite, leading to them feeling even more helpless and at someone's mercy who is perceived as dangerous and evil-minded — which fortifies the initial feelings of helplessness and starts the whole spiral again [47, 48].

It is also important to understand that psychological coping mechanisms, like the reduction of complexity, are often linked to believes in conspiracy theories. It is therefore not simply a lack of education or a shortage on reliable and correct information but a mixture of all these factors mentioned above [44, 39]. The reasons for believing in conspiracy theories are multifarious and studies show that many people believe in them. Despite the general impression, there is no systematic evidence that supports the assumption that there is an increase of conspiracy thinking amongst the population in western countries so far [49]. A possible explanation for a perceived increase in conspiracy thinking could be that believers in conspiracy theories became better organized in the recent past and developed a stronger, shared sense of mission, and therefore are more visible to the general public and academia.

Ignition sparks for digital wildfires

The potential of conspiracy theories is widely discussed. Some argue that there is a certain societal and democratic value to them because they may force governments to be more transparent about their decisions, expenditures, and actions [50]. The damage conspiracy theories cause to individuals and societies are manifold, with the most drastic leading to physical violence. And while the majority of people who believe in conspiracy theories do not resort to violence, some do.

In Germany, a vast number of protests, sometimes even violent ones, organized by deniers of the SARS-CoV-2 virus, anti-vaccinationists, esoterics, and various other social groups reveal how beliefs in conspiracy theories result in physical consequences. On August 29, 2020, during a protest against the COVID-19 restrictions, a crowd of people, spurred by the speech of an alternative practitioner and QAnon supporter who claimed that the then President of the United States of America, Donald J. Trump, and U.S. troops had come to Berlin to replace the German government, tried to force their way into the Reichstag government building in Berlin, Germany [51]. Protests like the one in Berlin are often inspired by conspiracy theories that, along the way, suggest that journalists and the media are covering up malicious activities by the government. This has led to an overall increase in attacks on journalists during the COVID-19 pandemic [52, 53].

During a similar event on January 6, 2021, in Washington D.C., USA, a large crowd forced their way into the U.S. Capitol, ready to use violence against politicians and government employees on-site. They were incited by the claim uttered by the then U.S. President Donald J. Trump that the 2020 United States presidential elections were manipulated. As a result of the attack on The Capitol, at least seven people died in the aftermath. 150 officers of the Capitol Police, the Metropolitan Police and local agencies were injured, while numerous workers got traumatized by the violence [54]. At this point, the message of QAnon with Donald J. Trump as a hero and savior at its narrative core, had made the transition from endorsement of a conspiracy theory to real-world mass violence [31].

There is a multitude of examples where conspiracy theories had even far more deadly consequences: On March 15, 2019, a believer in the "The Great Replacement" conspiracy theory opened fire at the Al Noor Mosque and Linwood Islamic Centre in Christchurch, New Zealand. Convinced in the white supremacists conspiracy theory that Muslims are brought into western countries to replace the Christian populations, he killed 50 people and injured many more [30].

The following presents two specific case examples in which conspiracy theories have led to harmful real-world consequences and in which these were deliberately propagated to cause confusion and to distract from real atrocities committed.

Mind control, kill grid, weather control and counting – Re-emerging patterns of conspiracy theories surrounding mobile communication technology

From the beginning of the COVID-19 pandemic, conspiracy theories emerged, speculating about the origin of the virus, or plainly denying the existence of viruses or a pandemic at all, while stating that something clandestine and malicious was going on. One of the earliest examples of conspiracy theories during the COVID-19 pandemic is the 5G-COVID myth which linked the 5G mobile phone network to outbreaks of the COVID-19 disease. The core of this conspiracy theory is that low level electromagnetic radiation used for mobile communication networks is dangerous to humans. Regardless of extensive research over the past 30 years, there is still no scientific evidence that low level electromagnetic radiation has effects on human health [55].

On Twitter, the myth started circulating no later than late January 2020, with a Tweet stating "China is 5G now & working toward 6G. Wireless radiation is an immunosuppressor. Coincidence?" [4]. In the following months, multifaceted false narratives about how 5G is dangerous emerged, ranging from harmful electromagnetic radiation that causes COVID-19 or COVID-like symptoms, to esoteric beliefs that 5G disturbs the 'natural' ability of humans to communicate with heavenly entities, to mind control, birth control and weather control narratives, or the use of 5G as a weapon system to kill specific individuals, ethnic groups, or all of mankind [56].

Starting with Italy on March 9, 2020, numerous European governments imposed restrictions on public life to slow down infection rates. On March 28, 2020, a video uploaded to YouTube quickly gained traction. Describing himself as the former "[...] head of the largest business unit at Vodafone [...] between 2013 to 2015 [...]" while being responsible for the implementation of Internet of Things (IoT) and 5G technologies, an anonymous person was telling a story about how people get infected by COVID tests, how microchips are injected by an upcoming COVID vaccine that is then linked to the 5G network and how the New World Order (NWO) and Bill Gates are behind all bad things happening in the world [4]. Quickly gaining more and more attention among conspiracy theorists, the video was removed by YouTube within days. The British daily newspaper The Guardian was later able to identify the person as Jonathon James, an evangelical pastor from Luton, UK

who worked in a sales position at Vodafone in 2014 and left the company after less than a year [57]. Right after the video got massive attention, a series of arson attacks against cell phone towers around the world and numerous cases of assault and harassment against telecommunication engineers started. Within the following two weeks, there were 77 arson attacks on cell phone towers and over 180 reported incidents of abuse and assault against telecommunication workers in the UK alone [58, 59].

The attacks on telecommunication equipment and workers continued in the UK and also spread to the Netherlands, Germany, Cyprus, New Zealand, and Canada among others [1, 4]. Though many of these arson attacks were never solved, those that were could be linked (to some degree to) conspiracy theorists [60]. In Peru, the fear of 5G technology spread on Facebook scared villagers into overstepping any line. In mid-June, eight technicians of the Gilat Peru telecommunication company were held hostage by villagers for several days over the fear of them installing 5G technology to mobile phone towers nearby [61]. The conspiracy theories based on fears of 5G technology, or electromagnetic radiation in general, only gives a small glimpse at one 'branch' of conspiracy theories surrounding the COVID-19 pandemic as it was a perfect storm in that regard.

Justifying a war: How an age-old story gets a new livery

What follows is an example of a known, age-old conspiracy theory that was reused to serve as a justification for war. Investigating, fact checking and debunking can be a complicated, time consuming and labor-intensive task. While it is often intricate to distinguish between facts and false information during peacetime, it gets fundamentally harder to tell what is true and what is not in times of war.

The latest invasion of Ukraine by Russia started on February 24, 2022, and has been accompanied by a massive surge in social media activity. It quickly became the most prominent topic in many countries, displacing COVID-19 which had dominated the news for the previous two years. Social media activity related to the war of aggression comes in many forms. Politicians and government officials make announcements there, citizens show support for parties involved, news organizations and individuals report on events at the frontlines, while other interested parties use social media to place selected information or disinformation deliberately. Shortly after the invasion, a claim about Ukrainian bio-

weapon laboratories gained popularity on social media. The narrative suggested that Russia invaded Ukraine to destroy secret, U.S. funded bio labs that worked on new pandemics to harm Russia and the rest of the world [62].

During the 8991st meeting of the United Nations Security Council on March 11, 2022, the current Permanent Representative of Russia to the United Nations, Vasily Nebenzya, seized the idea of Ukrainian bioweapon laboratories, experiments on civilians, and black market activity with dangerous pathogens by Ukraine without presenting any proof for these allegations [63, 64].

On March 14, 2022, Tucker Carlson, commentator on the U.S. television channel Fox News then amplified the story. For over 16 minutes, Tucker repeated the Russian narrative, enriching it with some other conspiracy ideas before showing a video statement by Russian chief spokesperson for the Ministry of Defence of the Russian Federation, General Igor Konashenkov. In the short clip, Konashenkov features the narrative that Russia's military is destroying a military biological program in Ukraine that is financed by the U.S. Defense Ministry. Carlson comments the clip with a statement published by the U.S. Defense Department Press Center in 2010 about the opening of a reference laboratory in Odessa that performs research on dangerous pathogens, acting as if this was a confirmation of the Russian accusations about secret biological weapon laboratories [65].

As described prior, a common theme of conspiracy theories is that specific plot lines, antagonists, etc., are often re-used or re-combined, and their narratives can be enriched with new information, made-up details or connections to other conspiracy theories at any time. In case of the biolab myth, the narrative that the United States carry out biological experimentation in secret biological laboratories, endangering the civilian population of a certain country, was re-used multiple times. In 2016, a Russophone video published on YouTube stated, without giving any evidence, that the United States was "[...] constructing secret biological labs in Georgia, Kazakhstan, Azerbaijan and Ukraine in order to attack Russia" [66]. In 2017, the print medium "Georgian and the World" alleged that the Richard Lugar Center for Public Health Research in Tbilisi, Georgia, was conducting dangerous biological experiments on humans and animals [67]. In 2018, the narrative was expanded and the Lugar Research Center was experimenting illegally on nearby villagers, and parallels to Nazi death

camps were integrated [68, 69]. Over the past couple of years, the Richard Lugar Center for Public Health Research in Tbilisi, Georgia, repeatedly became the antagonist, not only in state media but also in statements by the Russian Ministry of Foreign Affairs and the Chinese Ministry of Foreign Affairs who voiced concerns over the purpose of biological research laboratories in "former Soviet Union countries" [70, 71].

Biological research facilities like the one in Georgia and Ukraine exist, this is not a secret. They are part of national and international public health research programs to develop vaccines, to prevent or reduce the risk of outbreaks of infectious disease, and to counteract bioterrorism [71].

A week after the accusations on March 11, 2022, presented in a meeting of the United Nations Security Council by the current Permanent Representative of Russia to the United Nations, Vasily Nebenzya, the United Nations released a statement titled "No sign of Ukraine bioweapons labs says disarmament chief, after further Russian claims". The statement concludes:

The UN is not aware of any biological weapons programme being conducted in Ukraine, the Organization's disarmament chief told the Security Council once more on Friday [March 18, 2022], responding to fresh allegations by the Russian Federation, that it had evidence to the contrary [72]

Conclusions and final thoughts

The example of the conspiracy theory about Ukrainian bioweapon laboratories clearly shows that once the tale was released into the wild, it developed a life of its own. What started as disinformation on biological research facilities and public health research with a story about clandestinely funded bio labs in Georgia, Kazakhstan, Azerbaijan, and Ukraine, was picked up by conspiracy ideologists, who then enriched it with a narrative about the Russian invasion of Ukraine being an act of self-defense against biological warfare attempts by the United States of America and Ukraine [73]. This was then picked up by Russian government officials and brought to the United Nations Security Council, which days later was amplified on U.S. television by ultra-conservative Fox News commentator Tucker Carlson, which led to a boost of the conspiracy theory in far-right online spaces [62, 74]. The damage is done the minute disinformation is released. It is often only a matter of time, or timing, until disinformation gains attention from conspiracy theorists

and spreads out. Conspiracy theories can also re-surface at any time, in any place, and an age-old, established narrative can be adapted to any number of events or actors. They bear a potential for real-world harm, causing physical damage, binding resources to disprove them, and they can be and are used as a justification for atrocities.

Detecting and debunking all existing and new disinformation might be impossible with today's technology and knowledge. But because conspiracy theories often have structural cores, as for example the anti-Semitic blood libel myth, and their narratives are frequently re-used, it is possible to detect and debunk large portions of disinformation by knowing and mapping already existing conspiracy theories. This way, it might be possible to develop an early warning system for disinformation, enabling civil society to prepare for it and give preventative measures an edge.

As so far there is no hard evidence of an increase of conspiracy thinking [49], it is important to understand the factors that lead to undoubtedly higher levels of activity within conspiracy theory communities.

Attacks like in Christchurch, New Zealand [30], and homicides that can be clearly linked to conspiracy believes are not singular events [5, 75, 76, 31, 6]. The use of conspiracy theories as a tool for warfare [72], to cover war crimes or genocides, and to seed distrust [77, 78] is alarming, and this use bears a danger that goes beyond corruption of historical facts and all forms of physical violence. Danger is imminent that the perception of the recent densification of events related to disinformation campaigns, propaganda, and conspiracy theories leads to a securitization of the debate in which not civil society sets the agenda and determines measures, but security policy, represented by government agencies, law enforcement, and the military, takes control. This shift, if not carefully considered, might have a vast negative impact on the freedom of expression, free press, and an exchange of ideas in general [79].

Acknowledgements

The author acknowledges support from Daniel Thilo Schroeder for editing and formatting this chapter.

REFERENCES

[1] D. Jolley and J. L. Paterson, "Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID-19 conspiracy beliefs and support for violence", *British Journal of Social Psychology*, vol. 59, no. 3, pp. 628–640, 2020. [Online]. Available: <https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/bjso.12394>

[2] K. Pogorelov, D. T. Schroeder, L. Burchard, J. Moe, S. Brenner, P. Filkukova, and J. Langguth, “Fakenews: Corona virus and 5G conspiracy task at mediaeval 2020” in *MediaEval*, 2020.

[3] K. Pogorelov, D. T. Schroeder, S. Brenner, and J. Langguth, “Fakenews: Corona virus and conspiracies multimedia analysis task at mediaeval 2021”, in *Multimedia Benchmark Workshop*, 2021, p. 67.

[4] J. Langguth, P. Filkukov´a, S. Brenner, D. T. Schroeder, and K. Pogorelov, “COVID-19 and 5G conspiracy theories: long term observation of a digital wildfire”, *International Journal of Data Science and Analytics*, pp. 1–18, 2022.

[5] E. Bergman and M. Butter, *Conspiracy theory and populism*. Routledge, 2020, p. 337.

[6] D. Anguiano and J. C. Wong, “California man charged with killing his children claimed he was ‘enlightened by QAnon’, FBI says”, *The Guardian*, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/us-news/2021/aug/12/californiamatthew-coleman-children-killed>

[7] I. Kershaw, *Hitler, the Germans, and the Final Solution*. Yale University Press, 2008. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1nphog>

[8] P. Krek´o, *Countering conspiracy theories and misinformation*. Routledge, 2020, pp. 242–243.

[9] Centers for Disease Control and Prevention, “The U.S. public health service syphilis study at tuskegee”, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.cdc.gov/tuskegee/index.html>

[10] J. Heller, “AP exposes the tuskegee syphilis study. the 50th anniversary.” *The Associated Press*, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://apnews.com/article/tuskegee-study-ap-storyinvestigation-syphilis-53403657e77d76f52df6c2e2892788c9>

[11] A. M. Brandt, “Racism and Research: The Case of the Tuskegee Syphilis Study”, *The Hastings Center Report*, vol. 8, no. 6, pp. 21–29, Dec. 1978. [Online]. Available: <https://www.jstor.org/stable/3561468?origin=crossref>

[12] D. Montgomery, “Descendants of men from horrifying Tuskegee study want to calm virus vaccine fears,” *The Washington Post*, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/descendantsof-men-from-horrifying-tuskegee-study-want-to-calm-virus-vaccinefears/2021/04/27/38b230d6-96f3-11eb-a6d0-13d207aad78_story.html

[13] D. Rushe, “Vw emissions scandal: Us charges ex-ceo with conspiracy and fraud”, *The Guardian*, 2018, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/business/2018/may/03/vwemissions-cheating-michael-winterkorn-charged>

[14] U.S. Department of Justice, “FCA US LLC sentenced in connection with conspiracy to cheat U.S. emissions tests”, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.justice.gov/opa/pr/fcaus-llc-sentenced-connection-conspiracy-cheat-us-emissions-tests>

[15] C. Bernstein and B. Woodward, “FBI finds nixon aides sabotaged democrats”, *The Washington Post*, 1972, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.washingtonpost.com/politics/fbi-findsnixon-aides-sabotaged-democrats/2012/06/06/gJQAoHIJ JV story.html>

[16] W. Fitzgibbon and M. Hudson, “Five years later, Panama Papers still having a big impact: ICIJ’s massive cross-border investigation remains an influence – and a catchphrase – in politics, business, academia and pop culture, half a decade on.” 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.icij.org/investigations/panamapapers/five-years-later-panama-papers-still-having-a-big-impact/>

[17] K. M. Douglas, J. E. Uscinski, R. M. Sutton, A. Cichocka, T. Nefes, C. S. Ang, and F. Deravi, “Understanding conspiracy theories,” *Political Psychology*, vol. 40, no. S1, pp. 3–35, 2019. [Online]. Available: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/pops.12568>

[18] M. J. Wood, K. M. Douglas, and R. M. Sutton, “Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories”, *Social Psychological and Personality Science*, vol. 3, no. 6, pp. 767–773, 2012. [Online]. Available: <https://doi.org/10.1177/1948550611434786>

[19] American Psychological Association, “Misinformation and disinformation”, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.apa.org/topics/journalism-facts/misinformationdisinformation>

[20] United Nations High Commissioner for Refugees, “Factsheet 4: Types of misinformation and disinformation”, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.unhcr.org/innovation/wpcontent/uploads/2022/02/Factsheet-4.pdf>

[21] M. Blume, *Verschwörungsmymthen - woher sie kommen, was sie anrichten, wie wir ihnen begegnen können*, 2nd ed. Ostfildern: Patmos Verlag, 2020, p. 23.

[22] H.-G. Jaschke, *Politischer Extremismus*. Springer VS, 2020, p. 37.

[23] M. Biddlestone, A. Cichocka, I. Žeželj, and M. Bilewicz, *Conspiracy theories and intergroup relations*. Routledge, 2020, p. 219.

[24] A. Bruns, S. Harrington, and E. Hurcombe, “‘Corona? 5G? or both?’: the dynamics of COVID-19/5G conspiracy theories on Facebook”, *Media International Australia*, vol. 177, no. 1, pp. 12–29, Nov. 2020. [Online]. Available: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1329878X20946113>

[25] U. Caumanns and A. Ö. Onnerfors, *Conspiracy theories and visual culture*. Routledge, 2020, p. 449.

[26] R. Heacock and B. Laidlaw, “Reduction of adrenochrome with ascorbic acid”, *Nature*, vol. 182, no. 4634, pp. 526–527, 1958.

[27] A. Hoffer, “Schizophrenia: an evolutionary defence against severe stress,” *Journal of Orthomolecular Medicine*, vol. 9, pp. 205–205, 1994.

[28] J. Harambam, *Conspiracy theory entrepreneurs, movements and individuals*. Routledge, 2020, p. 282.

[29] S. Bartoschek, *Bekanntheit von und Zustimmung zu Verschwörungstheorien: eine empirische Grundlagenarbeit*, 5th ed. Hannover: jmb-Verlag, 2020, p. 298.

[30] M. Butter and P. Knight, *General Introduction*. Routledge, 2020, pp. 2–3.

[31] O. Hodwitz, S. King, and J. Thompson, “QAnon: The Calm Before the Storm”, *Society*, Mar. 2022. [Online]. Available: <https://doi.org/10.1007/s12115-022-00688-x>

[32] U.S. Department of the Interior, “National security code designations security clearance guidance,” 2022, last accessed 13 September 2022. [Online]. Available: <https://www.usgs.gov/human-capital/national-security-code-designations-security-clearance-guidance>

[33] U.S. Government Printing Office, “House Hearing, 106 Congress,” 1999, last accessed 13 September 2022. [Online]. Available: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-106hhrg61036/html/CHRG-106hhrg61036.htm>

[34] B. J. Holoyda, “QAnon: A Modern Conspiracy Theory and the Assessment of Its Believers,” *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, vol. 50, no. 1, p. 12, 2022.

[35] J. Brewster, “‘Q’ Hasn’t Posted In Six Months—But Some QAnon Followers Still Keep The Faith,” *Forbes*, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.forbes.com/sites/jackbrewster/2021/06/08/q-hasntposted-in-6-months-but-some-qanon-followers-still-keep-the-faith/>

[36] M. Binder, “Suddenly ‘Q’ of the QAnon conspiracy theory has returned after a years-long hiatus,” 2022, last accessed 13 September 2022. [Online]. Available: <https://mashable.com/article/q-qanon-conspiracy-theory-returns-8kun>

[37] M. N. Hannah, “A Conspiracy of Data: QAnon, Social Media, and Information Visualization,” *Social Media & Society*, vol. 7, no. 3, p. 3, Jul. 2021. [Online]. Available: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/205630512111036064>

[38] J. Holnburger, M. G. Tort, and P. Lamberty, “Q Vadis? The Spread of QAnon in the German-Speaking World,” 2022, last accessed 13 September 2022. [Online]. Available: https://cemas.io/en/publications/qvadis-the-spread-of-qanon-in-the-german-speaking-world/CeMAS_Q_Vadis_The_Spread_of_QAnon_in_the_German-Speaking_World.pdf

[39] D. Freeman, F. Waite, L. Rosebrock, A. Petit, C. Causier, A. East, L. Jenner, A.-L. Teale, L. Carr, S. Mulhall, E. Bold, and S. Lambe, “Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England,” *Psychological Medicine*, vol. 52, no. 2, p. 1, Jan. 2022.

[40] J. Adam-Troian, P. Wagner-Egger, M. Motyl, T. Arciszewski, R. Imhoff, F. Zimmer, O. Klein, M. Babinska, A. Bangerter, M. Bilewicz, N. Blanușă, K. Bovan,

R. Bužarovska, A. Cichočka, E. Celebi, S. Delouvée, K. M. Douglas, A. Dyrendal, B. Gjonjeska, S. Graf, E. Gualda, G. Hirschberger, A. Kende, P. Krekó, A. Krouwel, P. Lamberty, S. Mari, J. Milosevic, M. S. Panasiti, M. Pantazi, L. Petkovski, G. Porciello, J. P. Prims, A. Rabelo, M. Schepisi, R. M. Sutton, V. Swami, H. Thórisdóttir, V. Turjačanin, I. Zelizelj, and J. Prooijen, “Investigating the links between cultural values and belief in conspiracy theories: The key roles of collectivism and masculinity,” *Political Psychology*, vol. 42, no. 4, pp. 16–18, Aug. 2021.

[41] C. Betsch, L. Korn, L. Felgendreff, S. Eitze, P. Schmid, P. Sprengholz, L. Wieler, P. Schmich, V. Stollorz, M. Ramharter, M. Bosnjak, S. B. Omer, H. Thaiss, F. De Bock, U. Von Ruden, and R. Imhoff, “German COVID-19 Snapshot Monitoring (COSMO) - Welle 10 (05.05.2020),” Preprint, p. 95, May 2020, publisher: PsychArchives. [Online]. Available: <https://www.psycharchives.org/handle/20.500.12034/2521>

[42] R. Rosnow and G. Fine, “Rumor and gossip: the social psychology of hearsay,” Elsevier, p. 116, 1976. [Online]. Available: <https://scholarshare.temple.edu/handle/20.500.12613/83>

[43] K. M. Douglas, R. M. Sutton, and A. Cichočka, “The Psychology of Conspiracy Theories,” *Current Directions in Psychological Science*, vol. 26, no. 6, pp. 538–542, Dec. 2017. [Online]. Available: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0963721417718261>

[44] M. Grzesiak-Feldman, “Conspiracy Thinking and State-Trait Anxiety in Young Polish Adults,” *Psychological Reports*, vol. 100, no. 1, pp. 199–202, Feb. 2007. [Online]. Available: <http://journals.sagepub.com/doi/10.2466/pro.100.1.199-202/>

[45] V. Swami, A. Furnham, N. Smyth, L. Weis, A. Lay, and A. Clow, “Putting the stress on conspiracy theories: Examining associations between psychological stress, anxiety, and belief in conspiracy theories,” *Personality and Individual Differences*, vol. 99, pp. 72–76, Sep. 2016. [Online]. Available: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0191886916303440>

[46] P. Lamberty and R. Imhoff, “Verschwörungserzählungen im Kontext der Coronapandemie,” *Psychotherapeut*, vol. 66, no. 3, pp. 203–208, May 2021. [Online]. Available: <https://link.springer.com/10.1007/s00278-021-00498-2>

[47] D. Jolley and K. M. Douglas, “The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions,” *PLoS ONE*, vol. 9, no. 2, p. e89177, Feb. 2014. [Online]. Available: <https://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0089177>

[48] R. Imhoff and P. Lamberty, *Countering conspiracy theories and misinformation*. Routledge, 2020, pp. 197–200.

[49] J. Uscinski, A. Enders, C. Klofstad, M. Seelig, H. Drochon, K. Premaratne, and M. Murthi, “Have beliefs in conspiracy theories increased over time?” *PLOS ONE*, vol. 17, no. 7, pp. 1–19, 07 2022. [Online]. Available: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0270429>

[50] V. Swami and R. Coles, “The truth is out there”. *The Psychologist*, vol. 23, pp. 560–563, 2010, place: United Kingdom Publisher: British Psychological Society.

[51] A. Fröhlich and G. Ismar, “Diese Polizisten stoppten die Reichstags-Demonstranten”. *Tagesspiegel*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.tagesspiegel.de/berlin/steinmeierdankt-beamten-fuer-einsatz-diese-polizisten-stoppten-die-reichstagsdemonstranten/26144070.html>

[52] Reporter ohne Grenzen, “Nahaufnahme Deutschland: Pressefreiheit im ‘Überblick’”, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.reporter-ohne-grenzen.de/nahaufnahme/2022>

[53] F. H. und Jan Sternberg, “Angriffe auf Journalisten bei verbotener Corona-Demo in Berlin”, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.rnd.de/politik/berlin-angriffe-auf-journalisten-beiverbotener-corona-demo-GNYQTW2FKZFMPMIKCZFKCEMFUY.html>

[54] C. Cameron, “These are the people who died in connection with the capitol riot,” *The New York Times*, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.nytimes.com/2022/01/05/us/politics/jan-6-capitoldeaths.html>

[55] World Health Organization, “Radiation: Electromagnetic fields,” 2016, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.who.int/newsroom/questions-and-answers/item/radiation-electromagnetic-fields>

[56] Reuters, “False claim: Coronavirus is a hoax and part of a wider 5G and human microchipping conspiracy,” Reuters, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.reuters.com/article/ukfactcheck-coronavirus-5g-idUSKBN22P22I>

[57] J. Waterson, “Revealed: ‘former vodafone executive’ in 5G conspiracy video is UK pastor,” *The Guardian*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/24/vodafone-exec-5g-coronavirus-conspiracy-theory-video-revealed-pastor-luton-jonathon-james>

[58] James Temperton, “The 5G coronavirus conspiracy theory just took a really dark turn,” *Wired*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.wired.co.uk/article/5g-coronavirus-conspiracy-theory-attacks>

[59] K. Collins, “Fake 5G coronavirus theories have real-world consequences,” *CNET*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.cnet.com/tech/services-and-software/fake-5g-coronavirus-theories-have-real-world-consequences/>

[60] M. Lamoureux, “Suspects of canada cell tower fires are a model and failed rapper,” *VICE*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.vice.com/en/article/4aygzb/suspects-of-canada-celltower-fires-are-a-model-and-failed-rapper>

[61] Lima AFP, “Technicians freed in peru over COVID-19 5G scare,” *France 24*, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.france24.com/en/20200614-technicians-freed-in-peruover-covid-19-5g-scare>

[62] C. Birchall and P. Knight, “Do your own research: Conspiracy theories and the internet”, *Social Research*, vol. 89, no. 3, 2022.

[63] United Nations Security Council, “Threats to international peace and security – security council, 8991st meeting,” 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://media.un.org/en/asset/k16/k16nsx50dm>

[64] United Nations, “Security Council on Russia allegations of military biological activities in Ukraine (11 March 2022)”, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=olHRuOu4WI>

[65] T. Carlson, “Tucker: The Pentagon is lying about bio labs in Ukraine”, *Fox News*, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.foxnews.com/transcript/tucker-the-pentagon-is-lying-about-bio-labs-in-ukraine>

[66] EU vs. Desinfo, “Disinfo: The US is constructing secret biological labs in Georgia, Kazakhstan,...” 2016, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://euvsdisinfo.eu/report/the-us-is-constructingsecret-biological-labs-in-georgia-kazakhstan/>

[67] “Disinfo: American laboratory in Georgia creates biological weapons”, 2017, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://euvsdisinfo.eu/report/american-laboratory-in-georgia-createsbiological-weapons/>

[68] “Disinfo: Those who live near the Lugar Laboratory in Tbilisi are under a big risk”, 2018, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://euvsdisinfo.eu/report/those-who-live-near-thelugar-laboratory-in-tbilisi-are-under-a-big-risk/>

[69] S. Rosenberg, W. Vernon, and M. Goddard, “Russian disinformation and the Georgian ‘lab of death’”, *BBC*, 2018, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.foxnews.com/transcript/tucker-the-pentagon-is-lying-about-bio-labs-in-ukraine>

[70] EU vs. Desinfo, “The secret labs conspiracy: a converging narrative”, 2020, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://euvsdisinfo.eu/the-secret-labs-conspiracy-a-converging-narrative/>

[71] “Disinfo: US-controlled biolabs develop biological weapons under the guise of studying dangerous infections”, 2021, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://euvsdisinfo.eu/report/us-experimenting-with-people-creating-biological-weapons-georgia>

[72] United Nations, “no sign of ukraine bioweapons labs says disarmament chief, after further russian claims.”

[73] C. Lima and A. Schaffer, “The Ukraine biolab conspiracy theory quickly went viral. it took weeks to pinpoint the source”. *The Washington Post*, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/06/ukrainebiolab-conspiracy-theory-quickly-went-viral-it-took-weeks-pinpoint-source/>

[74] B. Collins and K. Collier, “Russian propaganda on Ukraine’s non-existent ‘biolabs’ boosted by U.S. far right”, NBC News Digital, 2022, last accessed 12 September 2022. [Online]. Available: <https://www.nbcnews.com/tech/internet/qanon-ukraine-biolabsrussian-propaganda-efforts-boosted-us-far-right-rcna19392>

[75] J. E. Uscinski, *Conspiracy theories: a primer*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2020, p. 3.

[76] *Conspiracy theories: a primer*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2020, p. 9.

[77] T. Porter, “Russia claims it did not massacre civilians in ukraine, citing conspiracy theories that evidence was manipulated or filmed with crisis actors”, Insider, 2022, last accessed 14 September 2022. [Online]. Available: <https://www.businessinsider.com/russia-cites-conspiracy-theories-todenyng-massacre-in-bucha-ukraine-2022-4>

[78] P. Mozur, S. L. Myers, and J. Liu, “China’s echoes of russia’s alternate reality intensify around the world”, The New York Times, 2022, last accessed 14 September 2022. [Online]. Available: <https://www.nytimes.com/2022/04/11/technology/china-russiapropaganda.html>

[79] J. E. Uscinski, *Conspiracy theories: a primer*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2020, p. vii.

Філологічний складник
інформаційної безпеки

ЛІТЕРАТУРОМИСЛЕННЯ

Philological component
of information security

LITERARY THINKING

Глава 1
Chapter 1

**ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВИЙ
МАРКЕР ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ
СПАДЩИНИ ПИСЬМЕННИКІВ ЕМІГРАЦІЇ**

Ірина Жиленко

Abstract. The research examines the issues of information security in the creative heritage of writers of literary and political emigration, who have the «effect of artistic truth».

Using the example of the true works of writers who were usually witnesses and often participants of bloody events, the study presents various topics: the October Revolution and liberation struggles, the Holodomor, world wars, the state of groundlessness and confusion of exile, etc. Special attention is paid to the development of the Ukrainian word, Shevchenko's motives, and condemnation of Moscovia's barbaric methods in relation to Ukraine. To confirm this, the works of publicists and writers – D. Dontsov, E. Malaniuk, A. Chekmanovskiy, O. Hrytsai, L. Mosendz, V. Koroliv-Stary, Yu. Lypa, Oles, Yu. Kosach, B. Lepkoy, and many other.

The study confirms that Ukrainian patriots considered it their mission to write historical documents in various genres and show the truth, no matter how bitter it may be, because covering the topic of information security from a purely philological point of view is a kind of ticket for Ukraine to a safe future.

Вступ

Інформаційна безпека включає питання «запобігання тим шкідливим наслідкам, що можуть становити різноманітні інформаційні загрози» [17, с. 108] для України, без знання яких неможливий подальший розвиток. З огляду на сьогоднішню історичну ситуацію це питання є своєчасним, бо, як відомо, варто звертатися до уроків минулого, щоб забезпечити себе у майбутньому. До вивчення інформаційної безпеки залучаються представники різних галузей науки – історії, соціології, журналістики (В. Абакумов, І. Арістова, О. Баранов, В. Богущ, І. Боднар, В. Гурський, Л. Євдоченко, Б. Кормич, В. Ліпкан, А. Марущак, Г. Почепцов, О. Росінська, В. Цимбалюк, Ю.Юринець та інші), тож варто його розглянути і з суто філологічного обрію.

Загальний рух літературного процесу ХХ ст. зумовлений кризовими війнами, кризовими явищами, масштабними потрясіннями, що випали на долю письменників-вигнанців, які брали безпосередню участь у бурхливих подіях ХХ ст., але їхня мистецька спадщина тривалий час була викреслена з культурно-історичного процесу. Еміграція, що розпочалася після Жовтневого перевороту й визвольних змагань, стала для вигнанців з України справжньою катастрофою, яка, однак, не зламала їх. Попри усілякі труднощі й негаразди художники слова залишили правдиві й неперевершені твори, головним маркером у яких стало питання інформаційної безпеки.

Роль еміграційної літератури ще не проаналізована до кінця, адже науковці знаходяться лише на початку довгого шляху дослідження «історії приховування та спотворення спадщини» духовної культури минулого. Федір Погребенник наголошував на невідкладному завданні для дослідників – «об'єктивно осмислити й оцінити творче надбання митців української діаспори в минулому і сучасному, зробити його надбанням на рідних землях, виправити ту шкоду, якої завдано насильницьким відлученням більшовицьким режимом від материкової культури майже всього того, що створили в еміграції українські письменники» [46].

Важливою і водночас найменш вивченою є література української еміграції, написана у міжвоєнний період (1919–1939 рр.), названий нами літературною еміграцією, а також після Другої світової війни, яка здебільшого мала політичний характер. Учені вислов-

лювали думки про необхідність розгляду «індивідуально-стильової неповторності малої прози письменників діаспори, яка фактично не актуалізована в контекст української літератури, враховуючи, що її значна частина друкувалася в часописах Німеччини, Аргентини, Австралії».

Перші спроби осмислити значення творів діаспори були зроблені самими вигнанцями (Д. Донцов, Г. Костюк, М. Кушнір, С. Наріжний, С. Петлюра, М. Шаповал, Ю. Шевельов) [15, с. 25–26], а продовжився вже у незалежній Україні, коли з'явилася нагода вивчати публіцистичні й художні твори, нові документи, які перш за все друкувалися на шпальтах еміграційних часописів і які зараз маємо можливість «відкривати» для себе [42].

Останнім часом в українському літературознавстві продовжується невпинна робота з повернення в національний культурний простір імен забутих письменників та їхньої спадщини.

Помітну роль у вивченні еміграційної літератури відіграє бібліотека світової україніки «Diasporiana» – одна з найбільших колекцій (понад 20 000 унікальних видань) оцифрованих документів, виданих українською діаспорою в еміграції [12]. Таким чином, окрім нових видань забутих, затаврованих письменників, ми залучили прозові, поетичні, драматичні, мемуарні й публіцистичні твори маловідомих і напівзабутих митців діаспори.

«Ах, як стогнали ми, як плакали в вигнанні...»

Втрата батьківщини і важке життя в еміграції – одна з головних тем усіх письменників-вигнанців. «Найповніше еміграційне письменство розкрило свої креативні можливості в період міжвоєнного двадцятиліття в берлінському, варшавському, особливо празькому культурних осередках», – зазначав Юрій Ковалів [46, с. 182]. Однак вигнанці писали усю правду і в інші часи, і в інших місцях – повсюди, де буда можливість жити і творити.

Галина Журба (справжнє ім'я Гелена Домбровська, 1889–1979) згадувала про страждання митця, який «опинився на психологічному безґрунті, повис у порожнечі загального розгублення, безжиттєвості, пірваний маховим колесом безглузлого, сліпого темпу, чи пак лету в порожнечу», переживаючи «трагедію Антея, відірваного від рідної землі». Життя емігрантів тяжко складалося ще й через відсутність розуміння між ними і західною елітою; часто

не знаходили вони співчуття і з боку країн, які їх прихистили [Цит. за: 26, с. 173, 178]. «То був крижаний ад апатридів...», – визначав професор Паризького університету Анрі Труайя. Він писав про жахливість становища вигнанців, бо до тих, хто утік від аду більшовицької революції, ставилися із «таким презирством, ніби вони були непотребом людства або покидьками історії» [Цит. за: 15, с. 11].

Існували й інші кривди – ототожнення українців з росіянами. Як свідчили представники діаспори, «українсько-московські взаємовідносини» в еміграції були «назагал ворожі» [6, с. 12]. Семен Наріжний у книзі «Українська еміграція» наводить думку празького диригента Я. Кржічки, який визнавав, що, не знаючи про українців, вони їх «тяжко кривдили»; несвідомо й без інформації з'єднували проти їхньої волі в одне ціле з росіянами: «Наше бажання великої й неділимої Росії є слабким аргументом проти природи і волі цілого українського народу, для якого самостійність є всім» [40, с. 22].

Віра Смерека (1823–2010), «найвідоміша у світі королевчанка» (М. Вітушко), згадуючи у щоденнику-спогаді про перебування в німецьких таборах, вмістила такий діалог з жінками з Росії:

- Девочка, откуда ты?
- З України, – без надуми відповіла я.
- Так ты русская?
- Ні, я українка!
- Так это ж все равно! [52, с. 37].

Іншим разом, коли ці жінки намагалися переконати усіх у тому, що немає різниці між українцями і росіянами («Ето вьсо равно»), героїня рішучо відстоювала свою батьківщину: «Київ не Росія!», «Я в школі вчила, що Київ – це Україна, столиця України!» [52, с. 69].

Випробування на шляху емігрантів «загострили їхні почуття, зробили їхній талант більш зрілим, і ностальгія <...> піднесла їхню душу. Вони писали краще, ніж коли-небудь» [Цит. за: 15, с. 9–10].

Українські письменники були націлені потрапити в європейську культурну площину, а отже варто було осмислити усі закиди з боку Московії щодо меншовартості української літератури. Професор Валентин Садовський сподівався: «Може, одною з найбільш цінних речей, яку дасть еміграція Україні, – це буде той дух і та атмосфера західноєвропейської культури, яку принесе еміграція» [51, с. 6]. Продовжуючи й розвиваючи традиції, закладені в українській

літературі століттями, письменники зверталися до заборонених тем, які неможливо було висвітлювати у підсоветській Україні.

Семен Петлюра (псевдонім О. Ряст, 1879–1926), пояснюючи причини української еміграції та розселення майже 1000000 людей «мало не по цілому світу», писав про необхідність українців включатись у справу підняття престижу своєї батьківщини. Він говорив про участь у європейській пресі й журналістиці, згадуючи найталановитіших сміливих публіцистів (Д. Донцова), дипломатів (О. Шульгіна), наполягав на організації лекцій українською мовою, працює над створенням перекладної, а головне – оригінальної літератури в різних галузях науки і популярних книжок для народу, створенні українських видавництв [50, с. 37–80].

Микола Шаповал (1886–1948) теж зауважував на виконанні великої історичної місії еміграції – «підготувати європейську свідомість для включення України в міжнародне право...» [58, с. 6].

У працях на суспільно-політичні теми Григорій Костюк висловлювався про концепцію двоколіїності української літератури, писав про численні втрати, які зазнала література під комуністичним режимом, зокрема про сумнівну декаду українського мистецтва у Москві, коли «рідна Москва» безцеремонно дала по писку українським митцям», наголошував на помилкових поглядах деяких часописів, зокрема місячника «Славяне». Костюк застерігав про шкідливий вплив цього періодичного органу. Розглянувши критично лише один номер за січень 1951 року, публіцист задає риторичне запитання: «Ви пригадуєте собі, що за час диктаторської влади над народами СРСР більшовицької партії, сам Сталін зумів провести найбільше за всіх царів і диктаторів воєн? <...> безперервна війна з усіма поневоленими народами СРСР, зокрема з народом українським та з останніми збройними формаціями – УПА» [30, с. 249–250, 200–201].

«Як?! Всесоюзної мови не знаєте?!»

Про українську мову як код нації в усі часи писали митці і дослідники. Особливо багато уваги приділяли вони висміюванню й приниженню нашої мови.

Олександр Олесь (справжнє ім'я Олександр Кандиба, 1878–1944), крім численних поезій, залишив і драматичну спадщину. Викриваючи суть справжніх намірів більшовицької влади, яка

усіяко сприяла розповсюдженню прорадянської агітації, він написав драму «Земля обітована» (1935).

Про неприйняття персонажем навіть мови росіян, не говорячи про Голодомор та репресії, що коїлися в Україні, свідчать слова персонажів драми: «Виїзна московська сесія прохає відповідати по-руськи, а старий: «Я радо говорив би по-московськи, та не вмію». А предсідник: «Як?! Всесоюзної мови не знаєте?! Не визнаєте мови Леніна, Сталіна?» А він: «Не вмію. Я їхав в Харків, Київ, а не в Москву». Так і одрізав! От нахаба! Чи ти бачив таких шовіністів? Голова почервонів, здавалось, скочить і власними руками задушить, але стримався, тільки пильно подивився на варту і враз зблід, аж пожовк. Поблід і той, зрозумів наче і злякався: «Харашьо, – каже, – я буду гаваріть по-руськи, але не харашьо, как зумію...» [41, с. 173].

Питання української мови взагалі було надто важливим, бо у творах діаспори зустрічаємо безліч суперечок на теми комунікації українською. Так, в оповіданні «Алілуїя» (1921) **Василя Короліва-Старого** (1879–1941)¹ спілкуються двоє викладачів семінарії, з яких один – проросійськи налаштований, інший – прибічник національної мови. Суперечка звелася до питання, чи варто вживати літеру «ять» та її потребу в правописі:

– А як же ж ви напишете без ять «солнце сѣло за село?» – нарешті знайшов він (Костенко) убійчий аргумент.

«Рожен» змів з чола довге волосся, хвильку подумав і влучно відбив напад:

– Треба писати, як говоримо: «сонце сіло за село» – й край...

– Е-те-те!.. То ж буде по-нашому, по-українському, а не по-російському! – голосно відповів Костенко [27, с. 185].

Іншим разом теж зайшла мова про «сепаратизм», «Шевченков язик», «мазепинство». Незадоволений поштмейстер кидає у бік українця Костенка і виховання ним сина в українських традиціях: «Понавішують портрети революціонера Драгоманова, понадягають вишивані сорочки з стьожками... А в кого є діти – так жадного слова «по-руськи» не вміють...» [27, с. 187].

Глибинне значення й сьогодні має праця «До історії російщення України від 1720-го року» Леоніда Полтави (псевдонім Леоніда

1 Псевдоніми та криптоніми Василя Короліва-Старого: В. Диканський, М. Диканько, Старий Василь, Подорожний, П. Щур, Хуторянин Старий, В. Дикий, Amator, В. Д., П-ий та ін.

Пархомовича, прізвище-оберіг Єнсен, 1921–1990). З болем у серці пише автор про те, як у 1921 році обірвалось відродження країни, «мов перетята ножем нитка» [48, с. 9]. Леонід Полтава вказує на помилковість політики Росії у їхній безоглядній жадобі «російщення неросіян в ССРСР»: «Людина може відійти під різними тисками від свого, але не може пристати й до чужого, бо можна відносно легко замінити українське слово «ЩО» на московське «КАК», але годі змінити народну психіку, світогляд, світосприйняття, саму душу» [48, с. 55]. Підсумовуючи, Леонід Полтава стверджує, що в Україні триває в різних формах визвольна боротьба, а в ділянці лінгвістичній – мовна війна, адже мову Шевченка, Франка, Лесі Українки московські ставленики називають «бандерівським язиком», обвинувачуючи українців у націоналізмі. «Боротьба за українську мову, – акцентує він, – це боротьба за українську душу українського народу, за нашу духовність, за нашу майбутність» [48, с. 55–58].

«Стійте всіма силами за Україну...»

Цілковита більшість творів «націоналістичного реалізму» (Ю. Барабаш) має фактографічні дані, бо написані на основі реальних подій – Першої світової й громадянської війн, Жовтневого перевороту й визвольних змагань, Другої світової війни [15, с. 64-65], тому вважаємо доцільним віднесеність еміграційної літератури до літератури факту. Справедливою вважаємо думку О. Галича щодо традиційності художньої структури творів, у т.ч. оповідання, яке «виходить з його потенційного нахилу до майже документальної, фіксованої точності в характері зображення, що пояснюється загальною комунікативною спрямованістю жанру – його прагненням винести на «суд» читачів (слухачів) певний проблемний аспект, ситуацію з життя, яка потребує етичної оцінки її останніми» [5, с. 273].

До літератури факту варто віднести твори різних жанрів, у яких використовується достовірна інформація, адже «без правди неможливо здійснювати повноцінне художнє дослідження життя» [25, с. 219]. Література, як вважає Григорій Ключек, «може посилювати своє публіцистичне начало, пам'ятаючи при цьому, що має свою якість, свою перевагу, яку не повинна втрачати, – художність» [25, с. 218]. Тому, використовуючи фактичний матеріал, письменники водночас застосовують усі необхідні засоби поетичної виразності і авторської майстерності для створення саме художніх та

художньо-публіцистичних творів високої краси й глибокої достовірності.

Патріоти України мріяли про її самостійність і незалежність. Маємо довгий ряд праць відомих публіцистів, письменників, громадських діячів, серед них – М. Грушевський, Є. Чикаленко, Є. Ковналець, С. Петлюра, С. Бандера, Є. Онацький, О. Шульгін, твори яких промовисто говорять за себе. Чого варта праця Володимира Винниченка з його гаслом «Стійте всіма силами за Україну...» і творами «Відродження нації», «Заповіт борцям за визволення»! А праці Юрія Липи, якого Є. Маланюк називав «одним із того покоління Юріїв та Олегів, що їх зродила доба Державності і Визвольної Війни» [Цит. за: 57, с. 3]. У них він проаналізував сутність українсько-більшовицького протистояння, що полягає у різних світоглядах («Призначення України», «Українська раса»).

Яскраві зразки художньої публіцистики, що слугувала на користь української нації, незалежної від Московії, створили виразники настроїв цілого покоління, вихідці з таврійських степів Дмитро Донцов і Євген Маланюк.

Дмитро Донцов (1883–1973) відстоював ідею незалежності України, ідеологічно обґрунтував діяльність Організації українських націоналістів. «З першого свого друкованого рядка Донцов уже з'явився цілий, з його пристрасним напором речення, з його знищувачим ударом полемічної рапіри, з його оригінальним, неіснувавшим перед тим в нашій публіцистиці – стилем», – писав Є. Маланюк, який називав перо Донцова «вогненно-гострим, нещадним і часто смертоносним», відзначав «гарячий таврійський темперамент, жагучу пристрась бійця і неподільну любов-ненависть південноукраїнського серця» [Цит. за: 15, с. 99]. Досить красномовними є назви його численних публікацій («Де шукати наших історичних традицій», «Націоналізм», «Дві раси, дві касти, дві культури», «Націоналізм», «Заповіт Шевченка», «Московська отрута» і безліч інших).

У розділі під назвою «Варварія московська» (робота «Підстави нашої політики») Донцов визначив «Росію як великий Хаос», а це йде, на його думку, з давніх-давен, з глибини російської душі – напівазійської, напівварварської, у тому сенсі, що ця країна так і не пережила ще цивілізаційного синтезу» [2, с. 45]. У збірці «Російська отрута» (1955) публіцист звертає увагу на негативний вплив

Росії на Україну, викриває брехливість московських міфів про стосунки України і Росії як «братні», починаючи так: «Майже 40-літня окупація України большевицькою Московщиною, до краю спантеличила політичну думку українську, і над Дніпром, і в Галичині, і на еміграції. Отруя московської пропаганди просякла в усі партійні середовища, від радикально-соціалістичних і “революційно-демократичних” аж до націоналістичних. Дійшло до того, що деякі претенденти на “визволителів України” на еміграції кинули анатему на ідеологію взагалі. Оголосили її, як і світогляд, якийнебудь взагалі, за річ безпотрібну, ба, навіть шкідливу для визвольної-революційної боротьби. Прихильним оком споглядаючи на кокетуючі з большевизмом соціалізм і т. зв. демократію, ці “визволителі” емігрантські особливо ярилися на все, що стояло вперек дороги комунізму: на націоналізм, на релігію, на “фашизм”, “шовінізм» і т. п. [13, с. 4]. Ці теми та інші, яких торкається Донцов, залишаються й зараз актуальними в Україні.

«Імператором залізних строп», «людиною сталевого слова» називали сучасники і дослідники публіцистику Євгена Маланюка (1897–1968). Його есе і статті про розвиток української історії і культури виходили на сторінках зарубіжних і львівських часописів. Перебування на чужині викликало стільки болю і розпачу, що Маланюк писав: «Я втратив все – навіть до змоги творчості». Він боровся за свою Україну, тривалий час – зі зброєю в руках, і все життя – сталеве перо було його могутньою зброєю.

Григорій Клочек назвав прозу письменника «феноменальним явищем української літератури» [23]. Це стосується перш за все його «Нарисів нашої культури» (1954), есе «До проблем большевизму» (1967), «Малоросійства» (1959), «*Illustrissimus Dominus Mazera*» (1960), двох «Книг спостережень» (1962, 1966) та багатьох інших розсипаних по діаспорним виданням його статей, есеїв, нотаток.

Звернемо увагу на деякі публікації Маланюка, вміщені на сторінках «Вісника ООЧСУ» («Вісник Організація Оборони Чотирьох Свобод України») за 1953–1963 рр. Публіцист зауважує на багатьох хвилюючих питаннях. Він звертає увагу на роль Шевченка як провідника нації – тему, яка постала вже після поразки визвольних змагань. А до цього часу Кобзар, на думку Маланюка, був народним поетом, «істотою в кожусі і шапці», а дух його поезії

«блукав безприбульним». У праці «До Шевченкових роковин» (2–3, 1954) автор пише: «Фатальне припізнення нашого культурного процесу у відношенні до історичного дало свої фатальні наслідки». На думку Маланюка, Шевченко є «складним виразом нашого всенационального творчого духу і є він дотеперішньою вершиною нашої національної культури в якнайширшій значенні цього слова» [49].

Маланюка обурюють безліч фактів. Він невпинно налогошує на негативних діяч Москвії, які поширюються вже багато століть поспіль: «Ряшя вже давно перелізла кордони Московщини, кордони ССРСР, врешті кордони царської Ряші. Принесла з собою з благословення союзників аж до серця Європи – бруд, злидні, гвалт і воші, враз, розуміється з балетом «культот вождя» і культуротю ексcrementів» (30. 4. 54). І навіть за кордоном, де опинилися емігранти, Московія «чатує з-за кожного рогу», нею повні всі видання та радіостанції й театри, у яких – «міліє русскіє ліца»: ось – суміш гієни з папугою, ось – тип з понурим обличчям професійного громіли» (10. V. 1954).

У нотатках Маланюка зустрічається безліч матеріалів про паплюження української мови, брехливість радянської преси, слововживання деяких термінів, таких як «правда», «еволуція». Так, публіцист відкриває очі на існування двох «правд» ще з найдавніших часів існування Москвії. Він пише, що у словнику московської політичної поліції існувало дві «правди», добувані підчас «допросів», а саме: 1) «Правда подлинная» і 2) «Правда подноготная». Спосіб добування тих «правд» був, розуміється, традиційний («с прістрастієм») і історично живий, ба й з нечуваною силою відроджений в ГПУ, НКВД, МВД нашої доби. То ж першу «правду» добувалося ударами палки («лінька»), а другу – більш складним способом – засовуванням під нігті ріжних гострих знарядь. Мало хто теж звернув увагу в свій час, що осідок советської політичної поліції в Москві на Лубянці міститься саме там, де за часів Івана IV і наступників містився т. зв. Пытошный Приказ, ц.т. тодішнє МВД. І далі веде Маланюк: «есть наївні люди (а навіть політики!), які вірять, що слово «еволуція» (чи «революція») на терені Московщини може мати якийсь реальний сенс» (23. XI. 53) [49].

Отже, Д. Донцов і Є. Маланюк виступають активними поборниками українських національних інтересів, піддаючи критичній

оцінці усе те, що заважає вільному розвитку Української держави, її культури і мови.

«Записуєм події кров'ю серця...»

У багатьох творах малодосліджених письменників-емігрантів представлені яскраві зразки художньої прози про життя післяжовтневого лихоліття, у яких наявний *«ефект художньої правди»* [24, с. 34].

Символічно зміст життя відтворює нарис **Петра Північного** «Сон» (1920), у якому вгадуються ніцшеанські мотиви, пов'язані з образами сонця, гір, натовпу. Використовуючи епітети й метафори «великий суворий ліс», «широка смуга голих скель», «голий камінь», «вогкий ліс» автор вказує людству шлях до щастя. Символіка сонця на початку ХХ ст. під впливом філософії Ф. Ніцше набула іншого, всеосяжого значення [Цит за: 14, с. 96]. Щастя в уявленні автора – це «воля», «справедливість», «рівність» або ще якесь «приваблююче гасло» – написи на вершинах гір [44, с. 213]. І шлях до нього торують представники різних соціальних прошарків. Попереду – «окремі вожаки – фанатики та честолюбці – голосно вигукували палкі промови, кличучи всіх за собою до великих ідеалів» [44, с. 213], у яких вгадуються більшовицькі лідери зі своїми незмінними гаслами революційних часів. Натовп, який слідував за ними, не дивився під ноги, тому люди «оступалися, спотикалися, нашттовхувались один на одного, падали, котилися далі і знову підіймалися на ноги і дряпалися вверх» [44, с. 214]. Ймовірно, тут показані деякі партії, які виникли або продовжили свою діяльність напередодні революції. До щастя йшли й «обережні», які обмірковували кожен подальший крок, і неписьменні, бо «не розуміли приваблюючого значення слів», і ті, хто у своєму злиденному існуванні не лише не бачив сонця, а й не знав про його існування. Сонце вабило дітей, які кидали батьків і «дряпалися вверх» [44, с. 214]. Так, дійсно, у революції активну участь брала молодь, на чому наголошували історики. «...Вибуховим» у молодіжному русі став саме 1917 р.: від Лютневої буржуазно-демократичної революції, враховуючи початок 20–х рр., «молодіжний рух в Росії був у повному розумінні сукупністю різноманітних юнацьких об'єднань, народжених ініціативою самої молоді» [Цит. за: 15, с. 85].

В інших оповіданнях Петра Північного йдеться про владу більшовиків, які скрізь почували себе «хазяїнами життя». Автор під-

креслює, що революція у хуторі не відразу стала помітною, але коли прийшли більшовики, то настали важкі часи: «...свої комітетчики відібрали хліб, сіно, забрали коней, корову, свиню» і «відправили на «голодаючих» робітників у Росію» («Помилка», 1920) [43, с. 78]. Письменник порівнює більшовицьку владу з бур'яном, який вдерся у напівзруйновану оранжерею і почав рости «у шапликах» («Утілітаристи», 1921) [45, с. 51]. Діалог діда з онуком розкриває злочинську діяльність нової влади. Слово «большовик» старий вживає як лайливе стосовно Гриця, який вбив жабу, вважаючи її непотрібною істотою. Він наочно пояснює, що лише більшовики вбивають за те, що «ці люди їм зовсім непотрібні», розповідає, що вони «людей винищили», «країну сплюндрували», і їхній метод керівництва державою – «приставляти до груді кулемет і наказувати». Дід детально пояснює малому, що більшовики «зруйнували старий устрій і натомість улаштували карикатуру, де погані боки стали вже не смішні, але жакливі», вони створили країну гасел: «бий офіцерів, хай правлять совдепи!», «вбивай усіх буржуїв». Ці нелюди вбивають усіх, кого впіймають, нещадно катують людей у чрезвычайках [45, с. 53]. Хлопцеві стає моторошно від тієї розповіді, яка насправді візуалізувалася: на очах у Гриця більшовики обкрадають і вбивають дідуся [45, с. 54–55]. Злочиння більшовицької Московії асоціюється з чорним вороном, що полює на здобич.

Образ більшовика у негативній конотації змілюваний у багатьох творах. Грицикові з новели **М. Диканька** (Короліва-Старого) «Гадючий виродок» (1921) більшовик уявлявся «голодним звіром», «з густою щетиною по всьому тілі і з великими вишкіреними зубами», у яких він тримає «ніж, а в руках сокиру, бо він всіх людей ріже» [11, с. 254]. Маючи в уяві саме такого хижака, дитина не змогла відрізнити і вгадати у постатях, що зайшли до оселі, тих «звірів». У час, коли татко пішов «стріляти більшовиків», Грицик зрадив гостям і, чемно привітавшись і вклонившись, назвав себе: «Українець і майбутній козак».

Навіть не сподівався хлопчик, що звірі можуть мати людську подобу. Мати, що впала навколішки й заголосила, не встигла вступитися за дитину, як «передній схопив Грицика за ніжку, розмахнувся», назвавши його «змеїним отродьем», «свиснув ним у повітрі і з звірячою силою хряснув Грициковою головою об лутку» [11, с. 255]. Натуралістичні елементи в оповіданні передають хижість, злобу

та лють до українців, що борються за свою незалежність. Смерть дитини в новелі символізує знищення більшовиками «на корню» народу України.

Євген Гринишин в оповіданні «Червоний сміх» (1936) крізь призму дитячої свідомості звернув увагу на Голодомор, влаштований більшовицькою владою для українців. Івась та Оксана не розуміють, чому плакала мама, говорячи про клятих більшовиків, а на ранок «руки схрестила на грудях і лежала жовта і стогнала». Голодні діти, хоча й знали, що колосків не можна зривати, бо «за те большевик дає кульку» і пам'ятали жажливі випадки (баба Палажка дістала кульку в чоло: «Така маленька дірка, а з неї текла кров...»), все ж не втрималися від спокуси, бо дуже хотіли їсти. Діти бачили, як «мати-земля радувалася своїм плодом» стиглої пшениці, та не розуміли, чому колоски, які кланялися їм, не можна зривати і з'їсти. Перед малечою стояв більшовик з наганом, який для порядку розпитав дітей, куди вони йдуть, обізвав їх брудними словами, а потім «захльобувався диким реготом, ховаючи задимлене ще дуло револьвера в шкіряну кишеню» [7, с. 155–157].

Збірка оповідань «Два колоски» **Михайла Лавренка** (1901–1983) має підзаголовок «Із років великої Трагедії українського народу –1932–1933»/ Передмову до книжки він подав на тлі «темної барви – прапорі смутку, на якому сріблом сяє ВІНОК jako пам'ятник на вічну пам'ять про Загинулих у тому СТРАШНОМУ відтинку часу – 7.000.000 наших нещасних жертв» [34, с. 17]. Епіграф до збірки – вірш Олександра Олеся «В обіймах голоду». Передмова М. Нещименка містить інформацію про те, що навіть через 40 років після трагедії світ мало знає про голодомор, «заподіяний нашим одвічним ворогом – Москвою», до того ж причиною називає «залізну заслону», побудовану «червоною московсько-комуністичною зграєю», що, ніби будуючи «рай», засіла у Кремлі, мов щурі у тому «затаємненому триСССРі, як це Москва робить споконвіку» [34, с. 20–21].

Автор наводить документальні свідчення про штучно створений голод, згадує імена тих, хто призвів до цього лиха, вживає безліч слів і словосполучень щодо головних винуватців трагедії: «споконвічна Москва ненавиділа нашу людність», «проклята триСССРія», «Ленінські комуністичні посіпаки», «Кремлівські горлорізи», «неприкрита війна хижої Москви з Україною», «дикий грабу-

нок Московією українського і кубанського селянства», «каїнівські руки», «кровопивці», «проклята комуністична Москва» [34, с. 21–29]. М. Нещименко згадує і «батька народів», який «кинув був, повне мерзенного й цинічного глуму з людности України, шибеницьке гасло: «Жіть стало лучше, жіть стало веселе!»... Чом же не весело... поїдаючи, навіть нечужих, але власних діточок!» [34, с. 32]. Важлива думка, варта уваги й сьогодні, звучить у таких словах: «Але ту нашу трагедію ми мусимо робити вже тепера наочною наукою не лише нашим нащадкам у далекому майбутньому, але й усьому демократичному світові, вже цьогодня. Хай усі знають, яким чином відплачує зрадлива, забрехана комуно-імперіялістична Москва за спротив її пануванню підбитому єю народові чи народам, звязаному з єю «союзництвом» [34, с. 35].

Жахливу картину побаченого подає **Христофор Баранівський** у нарисі «Із краю божевільних та злочинців» (1920). Після кількох тижнів перебування в Україні він порівнює минуле й сучасне: «...колись кипіло таке бурхливе, рухливе життя, переповнене гарно вбраним людом <...> тепер в'яло, апатично, без мети й цілі тиняються голодні, бліді, виснажені, завше втомлені» [3, с. 345]. Людей турбує єдина думка – де взяти їжу. Автор вражений зруйнованими і розграбованими будівлями, зачиненими заводами й майстернями. Він уявляє села, через які проходили різні війська, «з котрих одні тільки грабували населення, другі грабували й розстрілювали, а треті грабували, розстрілювали й палили» [3, с. 345]. Баранівський, звертаючись до українського і «братнього великоросійського» народу, задає низку риторичних запитань. Деякі з них звучать актуально і сьогодні: «Нащо ви, брати мої, зробили з багатой країни, з країни – житниці Європи, – нащо ви зробили з неї країну руїни, країну голоду, холоду і смерті?» [3, с. 346].

Спогади **Антіна Крезуба** (справжнє ім'я Осип Думін) під назвою «За хлібом» (1924) містять розповіді про скрутні часи, коли усі в Україні свято вірили: «якщо, не зараз, то певно в осені українська армія з закордону прожене більшовиків з України» [31, с. 292]. Бажання було таким сильним, що чекали, щоб «прийшов хоч і сам чортяка», тільки б прогнати більшовицьку владу. Автор висвітлює питання голоду і жахливого становища в армії: «Всякий тільки про те й думав в сій хвилі, щоб чим скоріше дістати шматок хліба» [31, с. 295].

Такі художньо-публіцистичні свідчення про жахливі наслідки, що принесла українцям більшовицька Московія: страждання, голод, насилля і свавілля, фізичне та моральне знищення.

«Прокляття війні!»

Тему «втраченого покоління» прийнято вважати художнім винаходом суто західноєвропейських письменників, які особисто пережили трагедію Першої світової війни і підтримували антивоєнні настрої (Е. Хемінгуей, Е.-М. Ремарк, Р. Олдінгтон, А. Барбюс та ін.). Однак серед українських творів немало таких: повість О. Турянського «Поза межами болю», твір О. Кобця (Варавви) «Записки полоненого» (1931), оповідання Ю. Косача «Остання атака» (1937), А. Чекмановського «Крути» (1938) та інші, для яких характерні мотиви «втраченого покоління».

Олекса Кобець (справжнє ім'я Олексій Варавва, 1882–1967) у роки Першої світової війни воював у Польщі й Карпатах, потрапив до полону, перебував у австрійському таборі. Тому його художньо-документальний твір «Записки полоненого» має цілком реальну основу.

Крім наявного антивоєнного спрямування, яким насичені рядки щоденника («рефреном протягом роману звучать слова: «Прокляття війні!», що є свідченням про пацифістські настрої автора» [16, с. 96], чільне місце займає тема України: розповіді про Шевченка і колосальний вплив його віршів, про діяльність Союзу Визволення України, про українські видання, які читали солдати, особливо «Вісник».

Я. Погребенник влучно зауважує, що автор роману «спромігся органічно поєднати майстерне відтворення переживань інтелігентної української душі, що не дається під владу воєнного божевілля, з вартостями документалістики у відтворенні історичних подій 1914-1917 рр.» [Цит. за: 16]

Перед очима читача у жахливих реаліях постає сумна правда життя. Головний герой їде на війну, на смерть, але помічає лише найкраще. Він не падає духом, а насолоджується останніми хвилинами спокою та краси: «...таке життєрадісне сонце за вікнами вагону, і такі розкішні оксамитні килими озимини на Чернігівщині й Полтавщині... І поодинокі постаті хліборобів у полях, що їм я тепер нестерпуче заздрих...» [22, с. 8].

Західноукраїнський письменник **Антін Чекмановський** (псевдонім Антона Нивинського, 1890–1945) – автор оповідання «Крути» зі збірки «Віки пливуть над Києвом». В основу твору лягли реальні події української історії: «Настав день 29 січня» [55, с. 128]. Головні герої оповідання – студенти, гімназисти, підлітки, майже діти, які звідусіль зійшлися, навіть втекли з дому, щоб у складі студентського куреня захищати національні інтереси України: «Вестибюль та коридори були забиті шкільною молоддю, студентами, учнями вищих класів гімназій». «Господи, що я робитиму з тією діворою?», – питає сотник [56, с. 110]. Нашвидку проходять підлітки підготовку в Костянтинівській військовій школі. Деякі з них настільки малі й слабкі, що їм навіть не вистачає сили тримати зброю, але ніщо не може зупинити юнацького запалу. Та лише свідомістю і прагненням до перемоги не можна здолати ворога. В окопі Гнатко думає: «От-тут-то, в цьому болоті ми творимо нове життя, будемо нові національні вартості» [56, с. 129]. А дві тисячі юнаків були кинуті проти сильного ворога – більшовиків – майже без зброї. Ще до виступу новобранців русявий студент схвильовано розповідав Гнаткові про три частини юнаків, що повернулися з поля бою і скаржилися, що їм «бракує військового приладдя, нема куль до рушниць, кріси без замків, нема ручних гранат» у той час, як «двадцять тисяч вояків і старшин» у Києві нічого не роблять, і це – «трагедія» для України [56, с. 115–116].

Коли ж під час битви хлопець не знайшов набоїв, був у розпачі. Поруч лунало «Слава Україні!», на цей клич «підвелися з інших ям інші хлопці» й кинулися назустріч «тій чорно-сірій хвилі», «всадив штик у щось м'яке», та раптом почув у спині проникливий біль» [56, с. 131–132]. Твір Чекмановського – гідне продовження теми «втраченого покоління» у світовій літературі.

На противагу нечисленній армії – лише про дві тисячі юнаків згадується, що нараховує союз середньошкільників та студентів – показані двадцять тисяч вояків і старшин, які знаходяться в Києві [56, с. 115]. Говорячи про чисельність військових, їхню підготовку, ставлення командування до них, автор аналізує причини поразки та вкладає у вуста свого героя власні роздуми. Гнатко говорить своїй коханій у «Крутах»: «Хто знає, може саме нам, молодим, судилося довершувати те, чого не можуть зробити ті, що взялися за справу...». Хлопець знає, що москалі як минулого, так і сучасні, од-

наково не можуть «стерпіти нашої волі», а коли «нема змоги утримати нас у своїх лапах, то постараються знищити». Та герой щиро вірить у перемогу [56, с. 107–108]. І хоча поразка стала неминучою, дух Студентського куреня є непереможним.

Неприйняття війни відтворено й у творчості **Олеся Бабія** (1897–1975). Його герой Іван Зарубняк із оповідання «Бандит» (1923) – парубок «з ніжним інтелігентним і заляканим обличчям» та «благальними очима» просить лікаря не відправляти його до війська: «...я боюся війни... не хочу вбивати людей... боюся крові... я християнин» [1, с. 75]. «Коли йдеться про страх, – зазначено у літературознавчій енциклопедії, – то мається на увазі не малодушність чи фізичне переживання жаху та його психологічний зміст, а метафізичне потрясіння прозрілої людини, перед якою немовби зненацька зазяла раніше їй невідома прірва буття, відбираючи спокій, залишаючи ризик діяльності, успіх якої не гарантований» [37, с. 317].

Герой Бабія став заручником світових катаклізмів і тому змушений прийняти виклики долі: «Війна рисувала на молодій душі свої грізні знаки», вона «душу людську змінила й поспувала, скривила». Саме війна намалювала інший портрет Івана: «...ті самі очі, тільки пригаслі, якісь озвірілі, понурі» [1, с. 76–77] й зробила з хлопця сторонню людину, душа якого скам'яніла. Звістка про смерть матері не справила на нього жодного враження. Приїхавши на похорон, він залишився байдужим: «я бачив, як кладуть її у труну, й ані одна сльоза не пала з моїх очей» [1, с. 79]. Порівнюючи різні варіанти екзистенціальної свідомості – «відмова від світу» у творах зарубіжних письменників, О. Кеба обґрунтував думку про те, що екзистенціальна свідомість спричиняється до розуміння художнього дискурсу як засобу пошуку «істини Буття» й «достеменно-справжнього Існування» [21, с. 245].

О. Бабій пояснює причини приходу свого персонажу до межової ситуації, бо саме у такому стані особливо глибоко можна зрозуміти тип художньої свідомості, який ґрунтується «на специфічній концепції особистості, в якій людина постає феноменом унікально-неповторним і абсолютним» [20, с. 10]. Іван Зарубняк говорить про свою поведінку: «Темні сили людської природи опановували мене», «я почував себе чужим», «голі, босі й голодні, ми волочилися по селах і грабунком мусіли рятуватися від голодної смерти»,

«я пімстився на большевиках», «мене брала розпука, й я думав поповнити самогубство, але хотілося жити!» [1, с. 80–82]. Життя він називає «тинянням», «звірячим бурлацтвом». Повернувшись додому інвалідом після важкого воєнного поневіряння, Іван не застав нікого, та й хату спалила ворожа армія. Герой розповідав, що вони грабували, вбивали, палили з розкішшю і вдовolenням, бо їм здавалося, що пани винні їхньому горю [1, с. 81–83].

Загальним дидактичним висновком для обох творів можна вважати роздуми із твору О. Бабія: «Законна влада» наказувала нам судити бандитів за злочин убивства, хоч та сама влада була найбільшим бандитом у світі, бо гнала мільйони людей на війну, на вбивство, на масову різню – й за це роздавала нагороди й геройські медалі». Риторично й зараз звучать слова: «Не знати, хто більший бандит – чи той розстріляний під стіною, чи ті, що вислали його на війну за свої справи, зруйнували його морально, відібрали змогу життя і праці, загарбали всі добра у свої криваві руки, а опісля засудили «бандита» на смерть» [1, с. 84].

«Живе слово Шевченка»

Моральною опорою у скрутні часи еміграції для українського зарубіжжя була постать Тараса Шевченка. Туга за батьківщиною й бажання бачити її вільною спонукали письменників настійно линути до відомої постаті й духовної спадщини національного поета.

У часописах, збірках, календарях, що виходили великою кількістю за кордоном, містилися як художні, так і публіцистичні твори, назви яких красномовно свідчать про ставлення до Шевченка як кумира нації: «Сонце революції» (А. Животко, «Вісник селоспілки», Прага, 1924), «Mehr Licht!» (Є. Маланюк, «Студентський вісник», Прага, 1928), «Тарас Шевченко – пророк України» (Я. Зіновій, «Націоналіст», 1943). Промови з шевченківських свят виходили й окремими виданнями: А. Коломиєць «Шевченкова ера» (Дубно, 1942), Ф. Крушинський «Тарас Шевченко. Незримий вождь України» (Париж, 1934) [Цит. за: 15, с.148].

Остап Грицай у праці «Живе слово Шевченка» писав: «Рідко хто з поетів так вмів у пісні лютитися як він. Ще нині, читаючи ті спінені кров'ю слова, нас прошибає дроз, а всяку аудиторію вкриває глибока тиша, коли ті гейзери його сердешної люті пливуть з уст декламатора», – писав Остап Грицай. Колоритні слова письменника

відтворюють як енергію самого автора, так і насичують читачів безмежною аурою шевченківського слова, яке живе, «Воно не вмерло», бо, на думку автора, наш Кобзар «майже один поет у світовій літературі, який так тісно ідентифікується з найглибшими проблемами життя» [8, с. 110–111].

Свята книга життя великого українця розкривається перед Остапом Грицаєм у нарисі «Золоті стовпи», в якому він показав життя Шевченка від дитинства з його бажанням бачити золоті стовпи, небо, ангелів по всій Україні до вирішення питання незалежності країни. Публіцист порівнює білі хати з «красунями у чистих сорочках». Вони «зеленню вишневих садків мережані, рожевими мальвами, золотими соняшниками і чепурними чорнобривцями завітчані». Ніжна любов відчутна у звертанні до батьківщини: «Світе тихий, краю милий, моя Україна!» [9, с. 57].

У сонячному промінні на тлі чарівної природи змальований шестилітній Тарас, який скоро покине рідну домівку, любу сестру Катрусю, батьків і пуститься у мандри. Від імені П. Куліша автор патетично подає роль Шевченка у цьому процесі: «... його спів став для нас во істину гуком воскресної труби архангела, в нас серця ожили, очі загорілись <...> коли воздався його голосний спів про Україну» [9, с. 59]. Вживає Грицай рядки із шевченкового вірша «Сон»: «Хіба ти не бачиш?... То глянь, подивися...» як епіграф до сатири «Щурі» (1922) [10, с. 3]. Тут відчувається голос письменника-патріота, який уболіває за долю держави.

Про опікування над Тарасовою Могилою на Чернечій Горі писав В. Королів-Старий у спогадах про С. Петлюру. Було складено законопроект, у якому значилося, що Рада мала визнати Святу Могилу національною власністю й установити «сталу парламентську комісію» з опікування нею [28, с. 185–186].

Письменники, за теорією К. Юнга, насичують архетиповий образ Шевченка новими символами й мотивами. Справжнім Героєм-Спасителем і водночас Мудрецем для них виступає Кобзар.

Символом нескореності й національним оберегом стала постать Тараса для **Дмитра Тягнигоре** (справжнє прізвище Сідлецький, прибіл. 1880–1945), майже вся проза якого просякнута любов'ю до України. Герой оповідання «Ще ревуть пороги» вірить у світле майбутнє, він іде послухати шум порогів і тішить себе думкою: «...поки пороги ревуть, ще не вмерла Україна» [55, с. 96].

В оповіданні «Під блакитно-жовтим прапором», ніби втілюючи мрію Тараса, автор «відправляє» молодь Америки на допомогу Україні здобувати свободу. Як для Шевченка Дніпро є святим, так і для Дмитра Тягнигоре: патріотично налаштована молодь «умиляся у водах священної ріки Дніпра». Потім віддали поклон Тарасові на Чернечій горі, заспівали «Заповіта» й відрапортували про його виконання [54, с. 151–153].

Богдан Лепкий (1872–1941) теж звертався до творчості Шевченка. Він знав багато мов, восени 1915 р. був мобілізований до австрійського війська. Завдяки сприянню друзів не був відправлений у діючу армію, а виїхав до Німеччини, де багато років займався громадською роботою, працював викладачем української літератури при посольстві УНР в Берліні, багато писав. В оповіданні Лепкого «Свої» (1921) головним мотивом виступає портрет Кобзаря. На тлі грабіжницького нашестя нової влади автор показав, яке значення мав портрет Шевченка як у житті заможної родини, так і для більшовиків, здатних поцупити усе, що бачили очі – навіть «фортепяно», великого «годинника», але обмежилися тим, що можна схвати у ранець: тарілкою, вишиваним рушничком, глечиком. Коли раптом в іншій кімнаті побачили «портрет кремезного вусатого дядька в баранячій шапці і в такому ж кожусі з дивною усмішкою на вдумливому обличчі», усе змінилося. Лепкий вдало використав прийом персоніфікації: портрет дивився на непроханих гостей і ніби запитував про останні новини, а побачивши великі ранці, цікавився, що йому принесли більшовики. Сподіваючись на краще, автор оптимістично завершує оповідання. Ті схаменулися, усі речі виклали, ще й господарів не чіпали, а, навпаки – покликали до хати і сказали: «Нічого вам бояться. Свої люде!» [35, с. 15].

Схожий мотив містить і твір «За ґратами» **Клима Поліщука** (1891–1937). Перед портретом Шевченка більшовик зупинився, «скривився гірко і махнув рукою». Відчувається невігластво й невідзначеність нової влади, адже «вусач» питає у головного героя про портрет, чи не революціонер на ньому. Якщо в оповіданні Лепкого портрет Шевченка виступає мотивом єдності, то в Поліщука він стає символом Всевидячого Ока, від якого нікуди сховатися більшовикам. «Куди не піди і всюди оцей», – говорить «вусач» [47, с. 303].

Шевченків «Кобзар» згадує **Андрій Крижанівський** (псевдонім Святослав Доленга, 1907–1950?) на сторінках свого неороман-

тичного твору «Історія одного вагону». Отаман Гончаренко якось у гуцульському селі взяв до рук цю книжку, і вже ніколи з нею не розлучався, і вплив мала на нього такий, «як ніхто і ніщо в житті». Її слова «горіли в крові, кликали й манили й не давали спокою. З них виростала батьківщина нова й незнана, лицарська, жорстокосердна й кривава, блискуча своїм минулим і незбагнуто велична майбутнім» [32, с. 34–35]. Шевченкове слово кликало до бою за волю, до помсти за минулі кривди.

В оповіданні «Коваль Супрун» **Юрія Липи** (1900–1944) вгадується фольклорно-міфологічний персонаж, якому легкою здавалася будь-яка робота. «Я все можу», «я б усе зробив» – говорить Супрун [36, с. 114]. Його життя докорінно змінюється після триденного читання шевченкового «Кобзаря». Він увесь цей час майже не їв нічого, і було чутно, «як хтось проказував слова, як хтось зітхав жалісно і стогнав, як ранений у саме серце» [36, с. 115]. Ця «замусолена невеличка книжечка» стала його постійною подругою, герой усе в ній знав напам'ять, під її впливом змінилася його свідомість, він кликав за собою до боротьби: «...йдіть за мною, люди!» [36, с. 126]. Завдяки вивченню «Кобзаря», він підноситься до рівня міфологічного культурного героя. Знайдені на горищі книги коваль велів спалити, бо «то – не наше». Натомість стару селянську свиту, яку називає «святим сіряком», підніс над головою як символ споконвічного гноблення селянства, яке нарешті піднімається до боротьби. І сам коваль Супрун схожий на велетня, який здолає ворога. Із шевченковими словами на вустах і Божою піснею молитви він у своїй боротьбі нагадує архетиповий образ Спасителя.

«Євангелієм степів» назвав «Кобзар» німецький воїн із оповідання «Чарівна Україна» **Юрія Косача** (1908–1990). Герой уважно спостерігав, як українець читав цю книгу – тихо, рівно, чеканив кожне слово, і голос його «тужавів, ріс, могутнів. Він не читав, він співав». Читання мало магічний вплив на чужинців, які забули себе, боялися поворухнутися й почувалися безсилими, коли гримів голос читця. Герой зрозумів, що «ця грубезна, несамовита книга мала прикмету відроджувати це бунтарське плем'я» – українців [29, с. 67–68].

Своєрідним оберегом є збірка Шевченка і в оповіданні «Сіра книжечка» **Лесі Верховинки** (справжнє ім'я Лагодинська-Кучковська Ярослава-Олександра Миколаївна, 1903–1936). Сирота

Василь, йдучи боронити неньку-Україну, приніс із собою «Кобзар» батька Тараса». Ця сіра книжка з'явилася у нього давно, по ній учився читати і зберігав її як найцінніший скарб. Коли читав її, «сю невеличку, пожовклу від старості книжку, серце так тріпотало у грудях, а сльози так густо сипалися з очей» [4, с. 102]. Збірка Шевченка була завжди у Василя в лівій кишені, «на самому серці», бо вважав, що обом «разом жити і разом умирати»: «Коли якась куля заблукається та поцілить мою книжку, то вже й моє серце зачепить». Таким чином, «Кобзар» сприймається символом самого життя. До книги герой звертався у хвилини скрути зі словами: «Батьку Тарасе, допоможи!» [4, с. 103]. «Кобзар» і справді додавав героєві сили і впевненості, одного разу допоміг подолати ворога. На запитання, хто його так навчив боротися, хлопець всміхнувся і притиснув маленьку книжечку до серця. Уже в тому, яким змальовує письменниця свого героя в кінці твору («...облитий весь місячним сяйвом, завзятий та сильний, – правдивий син українського народу» [4, с. 105]) – відчувається патріотизм і віра в перемогу.

Шевченківські мотиви у творах виконували рятувну функцію як для персонажів, так і для їх авторів. Домінантою в усіх оповіданнях українських митців було шанобливо-панегіричне ставлення до Спасителя України Тараса Шевченка, а його ім'я і твори – світоглядним орієнтиром.

«Під жовто-блакитними прапорами»

Митці еміграції жили любов'ю до України, вірили у її відродження, наближуючи свої мрії й у творчості відкривали свою душу.

Письменницьким кредо згадуваного вже **Дмитра Тягнигоре** можна вважати слова героя його оповідання «Отаман Щерба»: «Страждання наших предків не повинно забуватися. На тих жертвах, стражданні і терпіннях збудується самостійна Україна» [55, с. 45]. В іншому творі автор зауважив, що тяжкі часи переживає тепер український народ, але «не краще було і в давно минулім», адже тоді були великі герої, які «боронили рідний край і святу віру православну» [53, с. 91].

Взагалі тема козацтва є провідною у творчості Дмитра Тягнигоре. Козак – оборонець свого народу – зазвичай виступає продовжувачем сімейної традиції, тому йде до Матері-Січі навчати-ся козацькому мистецтву і стає справжнім лицарем. Якщо раптом

батько потрапив до турецького полону, син ішов його визволити (оповідання «За батьком»).

Варте уваги оповідання «Під блакитно-жовтим прапором» (автор назвав сенсаційною повістю), у якому молодь Америки їде на допомогу Україні здобувати свободу. Твір містить як реалістичні (звістка про початок повстання проти «московсько-жидівської навали», «в самій Московщині великі розрухи»), так і неоромантичні тенденції. До останніх віднесемо налаштованість американської молоді допомагати рятувати Україну; інформація про час, коли пробудилися від сну Олекса Сагайдачний, Іван Кривоніс, Іван Орлик та інші народні месники – слугують джерелом героїко-містичного дискурсу.

Характерно, що у творі збережені традиції українського лицарства. Загони вирушають на велику Україну під жовто-блакитними прапорами, у місцевій церкві відправлено утрєню, священники благословляють козацтво на велике діло, з хлібом-сіллю проводжають. Сторінки, присвячені перебуванню козаків поблизу української території, містять безліч топонімів та гідронімів (міста Резина, Рибиця, Воронково, Кодими, Одеса, Немирів, Козятин, ріки Дністер, Буг, Дніпро, Чорне море). Така гарна ідея – повернення козацтва. – як бачимо, мала всі підстави до реалізації мети.

Оповідає Дмитро Тягнигоре й про гучні бої, в яких козаки перемогли більшовицьке військо й нарешті очистили Київ від ворога. «Кошовий зі старшиною відвідали сплюгавлену і знівечену хижим ворогом Печерську Лавру, Миколаївський собор, побудований гетьманом Мазепою. Відтак направились до Софійського Собору. Там на площі ще стояв пам'ятник гетьмана Богдана Хмельницького». Автор пише, що «всюди видні були сліди рук безбожного і кривавого звіря» [55, с. 151]. Молодь умилася у водах священної ріки Дніпра, прочитала Універсал, у якому вміщувалося звернення: «Український народ! Ти знову став вільним і незалежним господарем своєї землі! Най жие самостійна соборна Україна!» [55, с. 152].

Не меш важливою є й тема жінок-месниць. У згаданому оповіданні нарівні з чоловіками беруть участь і жінки, серед них – отаман Текля Зозуля. В оповіданні «Оборона Святині» одним реченням Дмитро Тягнигоре змальовує долю таких жінок: «Ставили чоло ворогам не лишень незабутні лицарі козаки, але і їх не менше славні і хоробрі жінки, і вони, коли приходив тяжкий, скрутний час, ки-

дали кочерги, брали в руки мушкети, шаблі, сідали на коней і, мов ті колишні Амазонки, ставали до бою, своєю кров'ю рідну землю напували, за смерть своїх мужів, братів, суджених ворогам мстили, святині від бісурменів боронили, в тяжкій неволі турецькій, татарській, ляцькій томились, насильство і наругу невірних над собою терпіли» [53, с. 91].

Жінка у творах письменника ні в чому не поступається чоловікові. За певних обставин вона рішучо стає на бік боротьби й нарівні з чоловіком воює, отримує перемогу або гине («Козаче серце», «Жінка-месник», «Бранка Галя», «Українська кров» та інші). В оповіданні «Дівчина-месник» сказано: «...а були справжні месники, але про них не згадується в історії» [53, с. 101]. Часто жінки допомагали козакам, перебуваючи в полоні, як у творах «В турецькій неволі», «Над молодістю сонечко зійшло, а над старістю зайшло».

Дмитро Тяглиць не забував, розповідаючи про жахіття минулого, зважуватися на мрії про краще майбутнє для рідної землі. Тема новітньої історії України початку ХХ століття розкривається в таких оповіданнях: «За мрії на Сибір», «Чотириногий революціонер», «Спомин» тощо.

У всіх згаданих творах по-різному, але змістовно подані жахливі картини реального життя до- й післяреволюційної епохи. За свої мрії потрапила у Сибір українська дівчина, яка не могла змиритися з дійсністю й сміливо виступила на захист народу проти царського гніту і водночас за національні питання. Вона говорила батькові: «Для чого у нас нема українських шкіл? Та ж три четверті населення України говорить своєю рідною мовою <...> Хіба ви забули, що Україна мала своїх гетьманів, свою церкву, своє військо і те все захланна Москва скасувала, царі придушили». На допиті героїня сміливо відповідала шефові жандармів, що вона «українка». Коли той заперечував, що нібито нема такої народності, Марія Кравченко з гордістю говорила: «Це ви їх називали малоросами, а наш край Малоросією, але він був, є і буде Україна, тож і я є українка» [54, с. 41, 50].

Поеті **Петра Карпенка-Криниці** (справжнє ім'я Павло Горбань, 1917–2003), який більшу частину свого життя провів поза межами батьківщини, сповнені патріотизму й несприйняття усього імперського та радянського. Рядки його збірок і поем «Гримлять дороги» (Чернігів, 1942), «Полум'яна земля» (Мюнхен, 1947), «Під-

няті вітрила» (Авгсбург, 1950), «Солдати мого легіону» (Чикаго, 1951), «Повернення друга» (Мюнхен, 1958) та ін. присвячено темі боротьби УПА, гірким спогадам еміграції, «чужим магістралям», роздумам над майбутнім державним становленням України. Його патріотичні вірші – це заклик до любові, водночас спогади про минуле. У 1940-х роках він писав:

*Любіть! Любіть до божевілля
Свою отчизну, землю дорогу!*

*Шумить Україна, горить Україна
І стогне від ран українська земля... [18, с. 21, 50].*

Вірші Карпенка-Криниці містять у собі й слова-спогади, слова-попередження, слова-перестороги. У «Зошиті підпільника» ліричний герой, запитуючи у вітра, сонця, землі, хто запрудив каторжні нори Сибіру, хто зробив труною для бездольних народів нетрі Далекого Сходу, хто упивається злом нелюдської наруги, «юність гвалтує, іще нерозквітну», відповідає: Москва.

*... Страшніше за пекло Гомори й Содому,
За Дантове пекло – свавілля Москви.
Мій друже, що вмієш цінити непокору:
Коли ти шепочеш молитви слова,
Як вечора тінь запада яснозора,
Чи рано встаєш, пам'ятай же, що ворог,
Найбільший твій ворог – МОСКВА! [19, с. 16–17].*

Вище згадуваний **Михайло Лавренко** з боєм зауважував :

*В руйнах ти, наш красеню... титане...
Тебе прибила проклята рука
Та сил у тебе, Києве, ще стане,
Щоб назавжди прогнать більшовика...
Поет вірить у майбутню перемогу України:
І буде то наш бій – страшний, завзятий,
Аж під Москвою станемо, як мур.
Щоб скінчити в Кремлі джмелів проклятих свято –
За наші жертви, кров і біль тортур... [33, с. 11-12].*

Огидне ставлення до влади, яку зазвичай асоціюють із Московією, показав **Леонід Мосендз** (1897–1948). У новелі «Брат» головний герой з боєм згадував «розстріляних, дротом поскручених...» українців [38, с. 36]. Неприйняття більшовицьких «азі-

атських обличч», хамства, гидкої лайки автор подає графічно завдяки повторюваним звукам «р» і «х»: «З їх бездонних горлянок тільки йвилітало сухе, розкотисте кулеметне ррр... в гидких глумливих словах: контррреволюція, петлюррофци, бурррржуї... йкінчалося глузливим, реготливим: хахххли, хаххли...» [38, с. 33, 35].

Несприйняття нової влади показане й через заборону вживати українську мову. «Революційний тип» із новели «Роксолана» говорить полоненому інженерові: «Не смієте говорити по-хохлацьки! <...> Я не розумію вашого «мові»! Говоріть «па-руські!» [38, с. 74]. В іншому місці герой пригадує, як більшовики «дерли українські книжки!.. І як реквізували...» [38, с. 36].

Герої Мосендза розповідають про боротьбу з ненависною владою, причому не хизуються, а повідомляють, ніби роблять постріл – одним-двома реченнями: «...усе не тривало й мінати»; «...ми закопали увесь, цілісінький штаб. До одного!» [38, с. 59, 76]. Персонаж новели «Хазарин» дав можливість «товаришеві» більшовикові виступити перед селянами в костюлі. «Мітинг описувати не варто, – запевняв оповідач. – А з усього так і порскала одвічна погорда й ненависть ораторової раси до всього, що не належало до його душі, його віри, традицій» [38, с. 57]. А потім влаштував зі своїм колективом артистів засаду на того «хазарина».

Ігор Набитович підкреслював, що тема боротьби за українську незалежність у Леоніда Мосендза тісно переплітається з «темою становлення нової української людини. Людини-борця, яка, незважаючи на те, що національна самоідентифікація може дрімати в її роді кілька поколінь, повернеться до прабатьківських джерел і стане на захист рідної землі» [39, с. 111].

Висновки

Таким чином, усі провідні політики, історики, поети й письменники залишили колосальну спадщину на тему національного відродження України, яку варто вивчати. Інформаційну безпеку вбачаємо у тому, що українські патріоти вважали своєю місією писати правду, якою б гіркою вона не була, у яких би жанрах не подавалася – чи це нариси і оповідання, чи публіцистика і драма. Люди мають знати і про злодіяння більшовиків, і про голодомор, і про війни, і про нищення української мови, нації та й української держави взагалі.

Ми звернули увагу лише на деяких публіцистів і письменників – Донцова і Маланюка, Чекмановського і Дмитра Тягнигоре, Остапа Грицяя і Леоніда Мосендза, Олеся Бабія і Короліва-Старого. Згадали про деякі варті уваги проблеми у творах інших митців – Юрія Липи, Юрія Косача, Богдана Лепкого і ще багатьох малопомітних письменників, але кожен із них сказав своє влучне й вагоме слово, яке і є нашою перепусткою у безпечне українське майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Бабій Ол. Бандит. Нова Україна. 1923. № 10. С. 74–85.
- [2] Баган О. Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії 1-ї половини ХХ ст.). *Донцов Д. Геополітичні та ідеологічні праці*. Львів: Кальварія, 2001. С. 23–63.
- [3] Барановський Х. Із краю божевільних та злочинців. *Воля (Відень)*. 1920. С. 345–346.
- [4] Верховинка Леся. До Делятина на крилах мрій: поезії, новели, оповідання, драматичні твори, есеї, статті, епістолярій. Львів: Каменяр, 2013. 454 с.
- [5] Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ, 2005. 488 с.
- [6] Гострий М. Московська еміграція й ми. *Нація в поході*. 1939. ч. 7. С. 12–13.
- [7] Гринишин Є. Червоний сміх. *Вулиця Владиче: Мала проза перемиських авторів – дебюти 30-х років ХХ століття*. Перемишль, 2010. С. 155–157.
- [8] Грицяй О. Живе слово Шевченка (1814–1914). Дніпро: Календар «Українського голосу», 1917. С. 110–113.
- [9] Грицяй О. Золоті стовпи. *Розбудова нації*. 1934. № 3–4. С. 57–61.
- [10] Грицяй О. Щурі: малюнок з суспільного підземелля. Відень: Накладом «Українського прапора», 1922. 15 с.
- [11] Диканько М. Гадючий виродок. *Воля*. Відень. 1921. 14 травня. С. 254–255.
- [12] Діаспоріана. URL: <https://diasporiana.org.ua/>
- [13] Донцов Д. Московська отрута. Торонто. Монреаль, 1955. 150 с.
- [14] Жиленко І. Р. Жовтневий переворот і його наслідки в Україні: жанрова палітра й художні особливості малої емігрантської прози 1920-х років. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. пр. (філол. науки)*. Київ. 2017. № 9. С. 95–100.
- [15] Жиленко І. Р. Малі жанри в українській та російській еміграційній прозі міжвоєнного двадцятиліття: компаративний дискурс: монографія. Суми: СВС Панасенко І. М., 2018. 428 с.

- [16] Жиленко І., Лагута Ю. «Записки полоненого» Олекси Кобця як художньо-історичний документ. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: Матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 27–28 квітня 2023 р.)*. Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 234–239.
- [17] Захаренко К. Теоретичні засади дослідження інформаційної безпеки. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. №2 (4). С. 107–116.
- [18] Карпенко-Криниця П. Полум'ячна земля: Поезії. Мюнхен, 1947. 64 с.
- [19] Карпенко-Криниця П. Солдати мого легіону. Чікаго, [б.р.]. 27 с.
- [20] Кеба О. В. Література vs філософія : екзистенціальна свідомість і художній дискурс (версії Альбера Камю і Андрія Платонова). *Життя зі словом. Ювілейний збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Ткачука / за ред. проф. М. Зимомрі*. Київ. Дрогобич: Посвіт, 2014. С. 245–252.
- [21] Кеба О. В. Типи художньої свідомості в літературі ХХ ст. *Наукові праці: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів*: вип.13, у 3 т. Кам'янець-Подільський, 2014. Т. 3. С. 9–10.
- [22] Кобець О. Записки полоненого. Пригоди і вражіння учасника першої світової війни. Вид. 4-ге. Мюнхен. 1959. 415 с.
- [23] Клочек Г. Євген Маланюк. «Проза» поета. Український пріоритет, 2019. 264 с.
- [24] Клочек Г. Д. Синергія літературного твору. Кіровоград, 2018.
- [25] Клочек Г. Д. У світлі вічних критеріїв (Про систему критеріїв оцінок літературного твору). Київ: Дніпро. 1989. 221 с.
- [26] Ковалів Ю. Одиссея української літературної еміграції міжвоєнного двадцятиліття. *Всесвіт*. 2018. № 1–2. С. 171–187.
- [27] Королів-Старий В. «Алілуя» Воля (Відень). 1921. Т. 2. Ч. 5. 1 травня. С. 180–188.
- [28] Королів-Старий В. З моїх спогадів про Симона Петлюру. *Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926)*. Прага, 1930. С. 177–187.
- [29] Косач Ю. Чарівна Україна. *Київська старовина*. 1998. №4. С. 58–76.
- [30] Костюк Г. На магістралях доби (статті на суспільно-політичні теми). Торонто. Балтімор, 1983. 292 с.
- [31] Крезуб Антін. За хлібом. *Літопис політики, письменства і мистецтва*. Берлін. 1924. 17 травня. С. 292–298.
- [32] Крижанівський А. Історія одного вагону (Фрагмент третього розділу). *Ми* (Варшава). 1937. Осінь. С. 11–61.

- [33] Лавренко М. Брама золота. Поезії. Нью-Йорк, 1970. 104 с.
- [34] Лавренко М. Два колоски: Збірка оповідань із років великої трагедії українського народу 1932–1933. Нью-Йорк, 1973. 304 с.
- [35] Лепкий Б. Свої. В 60-і роковини смерті Тараса Шевченка. Берлін. 1921. С. 11–15.
- [36] Липа Ю. І. Нотатник. Київ: Український Світ, 2000. 296 с.
- [37] Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
- [38] Мосендз Л. Людина покірنا. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. 164 с.
- [39] Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури. Дрогобич: Відродження, 2001. 222 с.
- [40] Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Част.1. 372 с.
- [41] Олесь Олександр. Твори в 2-х томах. Том 2. Київ: Дніпро, 1990. 690 с.
- [42] Острови малої еміграційної прози: хрестоматія творів українських письменників міжвоєнного двадцятиріччя / укладач І. Р. Жиленко. Суми: СВС Панасенко І. М., 2018. 152 с.
- [43] Північний П. Помилка. *Воля* (Відень). 1920. 9 жовтня. С. 76–82.
- [44] Північний П. Сон. *Воля* (Відень). 1920. 7 серпня. С. 213–214.
- [45] Північний П. Утілітаристи. *Воля* (Відень). 1921. 3 липня. С. 50–55.
- [46] Погребенник Ф. Еміграція і література. *Слово і час*. 1991. № 10. С. 22–28.
- [47] Поліщук К. Вибрані твори / упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. Київ: Смолоскип, 2008. 704 с.
- [48] Полтава Леонід. До історії російщення України від 1720-го року // Російщення України: Науково-популярний збірник. Нью-Йорк, 1984. С. 9–58.
- [49] Публікації Євгена Маланюка у «Віснику ООЧСУ» (1953–1963). URL: <http://surl.li/shhst>
- [50] Ряст О. (Симон Петлюра) Сучасна українська еміграція та її завдання. Щипіорно, 1923. 90 с.
- [51] Садовський В. Ми і вони. *Тризуб* (Париж). 1927. ч. 7 (65). С. 5–8.
- [52] Смерека Віра. В німецькій неволі. Спомин-щоденник 1942–1944. Ужгород, 1998. 276 с.
- [53] Тягнигоре Дмитро. Козацьке Серце і інші оповідання. Вінніпег, 1927 р. 191 с.
- [54] Тягнигоре Дмитро. Королева Розбійників і інші оповідання. Вінніпег, Манітоба, Канада, 1938 р. 154 с.

[55] Тягнигоре Дмитро. Розбійник Іван Пушкар і інші оповідання. Вінніпег, Ман, 1936 р. 159 с.

[56] Чекмановський А. Віки пливають над Києвом. Нью-Йорк, 1964, 181 с.

[57] Череватенко Л. «Господь міцним мене створив і душу дав нерозділиму». *Юрій Лука. Нотатник*. Київ: Український Світ, 2000. С. 3–22.

[58] Шаповал М. Завдання української еміграції. Прага, 1926. 20 с.

Глава 2 *Chapter 2*

An Artistic Representation of Information Security Ideas in the Contemporary Ukrainian

Olena Ishchenko

Анотація. У дослідженні зосереджено увагу на вивченні специфіки художньої репрезентації ідей інформаційної безпеки в сучасній українській прозі на матеріалі романів «Вічник», «Світован», «Мафтей», «Діти папороті» М. Дочинця, «Час смертохристів» Ю. Щербака та «Інтернат» С. Жадана. Зазначено, що в досліджуваних творах домінантним є принцип антропоцентризму, позаяк письменники акцентують на внутрішньому світі особистості та проголошують її виняткове значення для історичних, соціальних і політичних реалій.

Оскільки з початком війни посилилися ворожі Україні наративи, що спричиняють спотворення реальних фактів та образу сучасного українця, виникла нагальна потреба протидії пропаганді. Тож проаналізовано специфіку героя-мудреця, героя-письменника, героя-воїна, героя-лідера, які долають негативні впливи тоталітарної системи завдяки апеляції до національних і родинних традицій, розпочинають нелегкий шлях самовдосконалення та самоідентифікації себе як захисника, господаря, Людини. Наголошено, що художня література була й залишається одним із головних чинників формування світоглядних орієнтирів людини XXI століття.

Introduction

The end of the 20th – the beginning of the 21st century marked a period of intensive development of information technologies and, as a result, the “formation of an information space and a powerful information flow that constantly surrounds a person. In the scientific discourse, information is understood as information about any events, someone’s activities, reports about something” [1]¹. The concept of “space” is interpreted as “a free, large expanse; forgiveness The area of something, such as the earth’s surface” [1]. In view of this, the information space of Ukraine is “by implementing effective measures to create a positive image at the state level, it is possible to correct the information entering the external media discourse” [29]. Since the beginning of the war, the media of the aggressor country have seen an increase in narratives aimed at distorting the real facts related to hostilities, motivating Russian society to fight the “enemies”, justifying their own actions, destabilizing the situation in our country and creating their own positive image among world community, and most importantly, the distortion of the image of a contemporary Ukrainian (Bevz, Ryabchuk, Samygin). In this context, the issue of separating people and society from the influence of imperial ideology is particularly relevant, that is, the importance of the formation of information security, which is understood as: 1) the state of security of the information environment of society, which ensures its formation, use and development in the interests of citizens, organizations, and the state; 2) the state of protection of the information needs of individuals, society and the state, in which their existence and progressive development is ensured regardless of the presence of internal and external information threats [19, p. 123].

The intensive development of the information space in recent decades has led to an urgent need to rethink the influence of art in general and literature in particular on society. For example, this idea is emphasized by José Ortega y Gasset in the essay “Dehumanization of Art” [see: 51], in which he notes the perspective of such a vector of research, because “the identity of the artistic content had to inevitably lead to identical sociological consequences”. The researcher rightly notes that every time a new work appears, it is “at the stage of quarantine” until the society forms its opinion about what it has heard or seen. The essay also addresses the issues of distinguishing between high (elitist) and simple

¹ Translation of quotations in English by the author of this chapter.

art, new and old art, etc. The thoughts of José Ortega y Gasset convince us that every work of art cannot exist outside the boundaries of society and cannot but influence it.

In scientific discourse, the concept of “literature” is understood as “a type of written creativity, a collection of handwritten and printed works of a certain people, period or era” [23, p. 564], “a collection of written works in published or unpublished forms that have certain properties and perform certain functions” [45, p. 9]. They have an all-encompassing influence on the consciousness of an individual and society as a whole. Contemporary literary studies distinguishes the following functions: aesthetic, cognitive, educational, preaching, moral and ethical [23, p. 564], entertainment, cognitive, communicative, axiological, informational and information storage functions [45, p. 9]. It is generally known that the priority task of literature was the formation of the worldview and worldview of a person as an integral part of society, and this tendency was preserved during the growth of “information technologies that penetrated into all spheres of human activity” [17].

At the beginning of the 21st century, Ukrainian literature was enriched with works that, while remaining a high-quality artistic text, demonstrate the above-mentioned signs of mass communication. Adhering to the principle of anthropocentrism, contemporary writers emphasize the inner world of the individual in the context of historical, social, and political realities. In contemporary domestic literature, there are a number of works devoted to this issue. In the section “Artistic representation of the ideas of information security in contemporary Ukrainian prose” based on the novels “Centenarian”, “Svitovan”, “Maftai”, “Fern Children” by M. Dochynets, antiutopia “The Time” (the first book of the trilogy) by Yu. Scherbak and “The Boarding” by S. Zhadan analyzed the peculiarities of the artistic understanding of the concept of information security and its main principles aimed at the dissemination of reliable information and its protection from the destructive influence of negative factors.

“Human-system” conflict in the novels by Myroslav Dochynets

Myroslav Dochynets is one of the most famous representatives of the Ukrainian literary process of the late 20th and early 21st centuries. Before starting his writing career, he worked as a journalist for a long

time. He published his first articles while studying in school in the publications “Barvinok”, “Zirka”, “Molod Zakarpattia” and others. Later, as a student of Lviv State University, he took an active part in the work of the literary studio “Frankova Kuznia”, and was a member of the editorial board of the newspaper “Dzherela”.

Starting from the 80s of the 20th century, the journalistic cycles of M. Dochynets were published in the newspapers “Molod Ukrainy”, “Literaturna Ukraina”, in the magazines “Ukraine”, “Vitchizna”, “Lyudyna i svit”, “Ranok” and others. In the early 90s of the 20th century, he founded the newspaper “Novyny Mukacheva”. At that time, he simultaneously worked as a correspondent for “Karpatsky krai”, “Sribna Zemlya”, “Fest”. In 1998, he founded and headed the publication “Carpathian Tower” as the chief editor. In his journalistic activity, he focused on writing problematic and portrait essays about outstanding personalities, mainly from his native city of Mukachevo and its surroundings. In one of the interviews, the writer admits that he was “never interested in stories – who, when, where, how? More importantly, why? Why is a moment of truth born in the soul? When does a person look up from the ground to the sky? I am interested in a person’s search for the main thing – his purpose on this earth” [13, p. 49]. Journalistic work enriched the writer’s creative work with facts, defined topical issues and topics, helped to formulate a laconic, but meaningful style of writing. Therefore, in his writing activity, the novelist focused on writing stories about extraordinary interesting personalities who, thanks to the constant process of self-improvement, were able to achieve success in life, assert themselves in their profession, and found a hobby that improves the quality of life.

The debut of M. Dochynets-writer took place in small genre forms, which is also explained by his long-term journalistic practice. The author’s first known collection was the book “Bread and Chocolate”, which received good reviews from critics and readers. Today, he is the author of more than two dozen books: “The Mustard Seed”, “Ladies and Adams”, “He and She”, “The Doll Game”, “The Road to Heaven – to People”, “Hands and Soul”, “The Blue Notebook”, “Light of seven days”, “If you listen to the sages”, “Herbs”, “Age and treatment” and others. Since the 2000s, M. Dochynets has been actively working in large genre forms. His novels are “Centenarian. Confession at the Pass of the Spirit”, “Svitovan. Studies under the heavenly tent”, “Highlander.

Waters of God's channels", "Well Digger. Diary of the richest man of the Mukachevo Dominion", "Maftei. A book written with a dry pen"², "Fern Children".

However, the first book that made the author popular among the general public was the book of spiritual advice "Many years. Blessed years. Commandments of 104-year-old Andriy Voron – how to live long in happiness and joy" (2007)³, containing the life system of the Transcarpathian healer Andrii Voron [see: 12]. This work, built with the help of the author's fiction, conjecture and real facts, is an artistic stylization of the notebook of the main character, who shares with readers the secrets of his longevity. Reviews of food, medicine, and advice on how to improve the quality of life are combined with Voron's memories of surviving in the wild, being imprisoned in Gulag camps, and being in the forests of Siberia. Of great importance to the author's concept are the thoughts of the main character about "eternal" and current problems: the essence of life, the purpose of a person, the search for a favorite cause, the future of humanity, the importance of moral and ethical norms, religion, philosophy, culture, etc.

Already in the book "Many years" the characteristic features of the idiostyle of M. Dochynets were determined – aphorism, laconicism, psychologism and the effect of the reality of the depicted, which, according to R. Barthes, is an aesthetic "function of creating a different reality", and not "reliability of the image of the environment". Under such conditions, a work of art is considered "discursive, open", the determining factor is "the technique of creating meaning, a kind of game with the environment in order to achieve an effect by semiotic means" [23, p. 358]. In many interviews, the writer emphasizes that he was personally acquainted with the healer, calls himself his student (for example, reflecting on the importance of the environment for a person, M. Dochynets remarks: "My teacher Andrii Voron said that we are the people of the place, and where even if we weren't – we're at home [14]), which gives reason to talk about the autobiographical basis of the novel "Svitovan", where the main character, a young journalist, comes to the village for the summer to his grandfather Voron, in order to improve his mind and body.

2 Next, we use abbreviated versions of the names "Centenarian", "Svitovan", "The Well Digger", "Maftei".

3 Next, we use the abbreviated version of the book title "Many years".

The effect of the reality of the image used by the writer, which is a kind of intellectual game with the recipient, caused a discussion among readers about the reality of the figure of the Transcarpathian sage, which continues even today in social networks. M. Dochynets comments on this as follows: “Artistic truth can be stronger than real, documentary truth. Because art and literature create details and images. <...> And where it comes from is already a writer’s contemplation, a writer’s arsenal from the middle of one’s senses, contemplation of the world” [13, p. 62]. The novelist explains the chosen style of conducting the narrative by the desire to respond to the request of the contemporary reader, who seeks “good, honest and trustworthy writing” [13, p. 123]. At the same time, as we can see, the artistic truth in the writer’s novels creates an artistic reality that correlates with the reality, but is not a copy of it. Events, images and characters “appear to be generalized, typical images, while at the same time remaining true or believable” [24, p. 566]. In accordance with this instruction of the author, in his creative work the thought is repeatedly repeated: “Write as if you are talking to the closest person” [10, p. 27]. According to the prose writer, the task of literature is primarily to “maintain the spirit of virtue in a person, to lead to the main meaning of life, which, as is known, is to draw closer to God. <...> A good book is a teacher, a doctor, a confessor. Apparently, the writer is an engineer of the human soul, and, first of all, of his own. Personally, I write stories of the soul, I am less interested in temporal history” [13, p. 49]. The specified author’s principles contribute to the fact that his works are easily perceived by representatives of different age categories, different educational levels or gender affiliation.

The book “Many years” defined the vector of M. Dochynets’ further creative pursuits, in particular, the story of Andrii Voron was continued in the novels “Centenarian”, “Svitovan” and a number of short prose essays, and the idea of a wise counselor and healer was transformed into a creative work the writer in the image of a folk philosopher, “Transcarpathian H. Skovoroda”, a guru, a model for all who seek spiritual and physical self-improvement.

In the novel “Centenarian” the “man-system” conflict is artistically modeled on the example of the main character’s life story full of complex psychological and mental trials, which is presented in the first person. At the beginning of the work, Andrii Voron, already an elderly man, remembers his past and reflects on the most important events and

proclaims the truths that he has grasped at a certain period of his life. In accordance with the author's instruction to depict in his novels the path of spiritual self-improvement of the protagonist, the story is focused on those moments of the Transcarpathian healer's life that became decisive for the formation of his life system. "Where to start? Those in the know start from the beginning. But where is it – the beginning? And that it is the beginning? I know one thing: just not from the mother's womb. Because this is only a step into a sinful world. And birth is a calling. The call that you heard and recognized in the thicket of empty voices" [8, p. 5]. The character begins his story with the battle on the Red Field, which took place on March 15, 1939 near the city of Khust. He admits that, being in the center of historical events, he did not fully understand what was happening and what his future would be: "What did we, children, distinguish before this, what did we know? Maybe we knew, gathering swarms in Khust, that we would have to die on that field near the Tisa River. But they did not know that it would be like this" [8, p. 7]. Centurion Skorballo helped the character escape from execution after the defeat, explaining that Andrii is special, unlike anyone else, and he sees that such people should live to help others. The character admits that it was after escaping from captivity and during long years of survival in the wild nature in the Black Forest that his "second", spiritual birth took place: "No one, my sweet ones, is allowed to fully know the Truth. <...> But it is possible and necessary to step on this spiritual threshold. That's what I decided. <...> A living crumb among the mountains, a grain of sand in a sea shell, I cultivated here in myself a pearl of an immortal soul. Rejected by the world and abandoned by people, locked in the stone storehouse of Nature, I found freedom of will and the joy of the flight of the spirit" [8, p. 5].

The process of finding myself was long. As we can see, Centenarian's loneliness was forced: the character escaped from the destructive system of war and became free. At first, this freedom scares him. Finding himself in the wilderness, the character feels despair and hopelessness. Voron began to observe nature, to learn from it simple things that helped to survive, to meet the daily needs of every person: food, shelter, treatment. The character repeatedly notes that after he changed his attitude to the forest, realizing that it is not an enemy city, but a reliable shelter, this place no longer scared him, but began to give a feeling of comfort and peace, became a second native home. Alien space became his Own [see more: 18].

Andrii Voron's solitary, measured life changes after a meeting in the Black Forest with monks who were hiding from the Soviet authorities. The character found friends and spiritual brothers, began to help them build a hermitage and cells. However, the system does not let Centenarian go. Soviet soldiers tracked down the monks and killed them all. The character seeks revenge, and was sentenced to twenty-five hard labor in camps in Siberia for an attack on representatives of the authorities – this is how his open opposition to the system began. The first thing the executioners tried to do with Voron was to deprive him of physical health. The narrator notes that in the story about that terrible experience of survival in Kolyma, no one needs to know and he “more sparingly” talks about the suffering that befell him. The experience of surviving under any conditions in the wilderness hardened the character's body, and prayer supported him psychologically: “The one who previously dies for the body will be resurrected in spirit” [8, p. 210]. Once on the way to the Siberian camps, Centenarian continues to defy the system: on the train, he defends a priest and sets fire to the flooring on the floor, for which he receives an additional ten years in prison. It is interesting that the character perceives this news indifferently, noting only that “where else to add?”. His task now was only to survive, to preserve physical and mental health, because he realized that this would be his victory over the Soviet authorities. About this, the character says: “There, in the forest, even the animals did not climb into my traps voluntarily. And they want to drive my immortal soul into the grave! For a crumb of stale bread, without which I have lived for years!” [8, p. 211]. He refuses to go to work in the mines, for which he was put in solitary confinement. The character gives a description of his new home: “On the wall, like stalactites, icicles have frozen, and ice is also underfoot. Behind the bed was a narrow bench. And that's all. Instead of a window, there is an eye of a jailer. Dead man's chest” [8, c. 211]. To survive in such conditions, the character was helped by the practice of imagining himself as a part of nature: for example, a goose that turns into a moth pupa, “which is not bothered by cold, hunger, or the agony of waiting” [8, p. 211]. Preservation of mental health was facilitated by an appeal to prayer and song. “There are no things in the world worth dying for. But there are many things worth living for. Do not fight by force. Any force causes resistance. <...> When we do not respond with evil for evil, then evil is suffocated. If we answer, then we

will receive the next blow of evil, and so on without end”, – remarks the character, rethinking his past, at the age of 104 [8, p. 207].

While imprisoned in the camps, Centenarian repeatedly demonstrated his spiritual and intellectual superiority over representatives of the Soviet authorities. The character demonstrates his spiritual superiority in a vivid episode of the New Year celebration. Andrii Voron, who among the prisoners was called “a monk who paints kazimats”, and among the jailers “a bandit in a cassock”, was brought to show a local “living legend”, something to entertain the prison chief’s wife. To the offer to treat himself and take whatever he wanted from the table, the character responded in an original way – he stretched out his hand and took Stendhal’s book, which shocked those present. The woman apologized, and the character told her about her illness, which apparently helped save her life. After this event, Centenarian notes that his life in the camps has become better. He began working in a library, and began to use it as a good opportunity for self-education. So, beat the system again.

It is noteworthy that Andriy Voron not only strives to survive himself, but also helps to counteract the system of others: “I taught them to save their strength, not to waste themselves, because the Stakhanov card did not save them anyway. He taught me not to please the superiors in vain. The term did not matter here. Only life or death. He taught me to be healthier, stronger, more cunning – only for myself! Those were the lessons of animal survival that I myself took in the Black Forest” [8, p. 215]. The character helps many to recover in these inhumane conditions, which proves the words of centurion Skorbalo that the he has an exceptional gift to save the needy.

Centenarian emphasizes that the most difficult thing in the Siberian camps is not hard work, but deprivation of liberty. “A person, like an animal, is born free, with a need for space, with a desire to live in his own way. Here it was taken away, the human in a person was destroyed. <...> To those who know what they are waiting for and know how to wait, everything comes on time. Because there is no greater power than your heart. That is, power over oneself”, – the character notes [8, p. 216]. Andrii Voron repeatedly undertakes to run away to the forests for the summer and live there in peace, and to return voluntarily to the camp again in the winter, because it is better to wait out the fierce Siberian frosts there. Having found himself among the wild nature of Siberia, he admits that he did not try to go anywhere further, because impassable

forests are his usual environment: “I just breathed with will, the luxury of solitude. Absorbed the forgotten music of the forest. My soul was in place again. Nerves found peace. Children’s dreams and thoughts and feelings, as simple as the earth itself, flew by. The body was filled with new strength” [8, p. 219]. Escapes and voluntary welcome to the camp are another demonstration of the intellectual superiority of the character, which makes him the winner of the prevailing system.

The novel “Svitovan” is a plot and ideological continuation of “Centenarian”. The difference is in the change of the narrator, who became a young journalist, a student of Andrii Voron. Before meeting with the teacher, he was a “typical, ambitious young man”, successful and confident in his abilities, who wrote articles “topic of the day” (“stormy present”), i.e. “encouraged by the reader’s attention, threw verbal floods into the newspaper columns, taught, instructed, criticized, ridiculed, put everything in its place”, threatened, warned, gave the last chance to make amends” [13, p. 9]. The character notes that representatives of the then-ruling Communist Party liked his ability to “squeeze irony and sarcasm out of stone” [13, p. 9], but only until this humor began to be directed against themselves. As we can see, despite the fact that the journalist supported the propaganda methods of the system, he subconsciously understood their hidden destructive essence and at a certain period of his life began to question the constants. It is clear that under such conditions the system could not remain inactive. In one day, the character became an enemy and lost his job and residence in the dormitory. In addition, he also suffered a personal tragedy: his bride left him. He lost everything that he considered most important in life. To survive this stress, the journalist’s friend advises him to leave the city so as not to attract attention: “You exceeded the temperature limit, overheated the system. That’s why she squeezes you out of her. <...> It is necessary to temporarily fall into a slump in order to acquire a new concentration” [13, p. 15-16]. The ideal place where the character can wait out the scandal is Andrii’s home in a village near the city of Mukachevo.

Over the years of various tests, Centenarian, having found harmony in himself, helps others to find it. The journalist notices that from the first minutes of communication with the healer he feels a strange calmness. Voron, who without words understands the reasons for concern, advises the character to overcome the influence of propaganda: “You hear, boy, let your heart be free. Where he lies, he runs there...<...> On the

return road, legs are broken, and on the mental road, heads are broken. I say: give him the freedom to choose the space and path himself. And don't confuse him with empty thoughts. It will choose itself and lead you..." [13, p. 19]. The sage repeatedly emphasizes that the weakness of a person's body is caused by wrong thoughts. That is why it is important to get rid of them first. From his own experience, Vichnik, who managed to overcome the system more than once, advises: this process is helped by work, prayer, reading, communication and contemplation of nature. "Employment is the best and cheapest medicine", – Andrii emphasizes [13, p. 25]. Therefore, he actively involves the character in his daily activities: cooking, picking berries and herbs, treating people, going for walks, etc.

Living with Centenarian/Svitovan, the journalist notices that despite the traditional appearance of an elderly person (long gray hair, beard, wrinkles), the teacher has preserved physical strength, ease of movement, clear mind, etc. In numerous observations, the narrator emphasizes this: "A man of respectable age, but without traces of time on his face" [13, p. 24]; "He leaned in, as if by accident... It came out to him easily, in a well-studied way" [13, p. 35] and others. Preserved physical and psychological health is the result of daily self-improvement of the Transcarpathia sage. This is another victory of Andrii Voron over the system. Returning after imprisonment and numerous trips home, the character keeps his distance from society, does not alienate himself from people, but prefers solitude. This is what helps him to focus on the main thing – helping all those who seek to heal from the "topic of the day" ("stormy present").

In the novel "Maftai" we meet another character who helps other people to overcome the negative effects of the enemy system. In particular, M. Dochynets often describes places of deprivation of liberty and physical and psychological suffering of people: the concentration camps of Siberia ("Centenarian"), the Mukachevo kennel of the 18th century ("The Well Digger"), Auschwitz concentration camp ("Highlander"), etc. In the novel "Maftai" the image of the historical castle of Palanock is artistically reproduced as not a simple prison, but a symbol of human suffering and death: "The walls of Palanock are cold at any time of the year. Cold fear and impenetrable power – this is what a formidable fortress built by Magyar honor and Ruthenian hands should be. Our Mukachevo, or according to them Munkach, lives and hides

under this fortress for centuries. What is the strict decoration and sign of the princely city” [11, p. 116]. The main character, while investigating the mysterious disappearance of girls in Mukachevo, visits the suspected boyfriend Oleksa, who is sentenced to prison without a plea to justify himself. It is emphasized that after this arrest, the society calmed down, because the enemy was punished, although the girls continued to disappear. In this way, the imperfection of the judicial system of those times and the unwillingness to seek the truth are emphasized – the main thing is to choose the one who will be considered guilty of crimes. Maftei disagrees with the opinion of the majority and comes to the boy to find out the truth. The narration in the novel is in the first person, so the reader learns directly from the main character about his impressions of what he saw: “Blood to my head; nausea and fear gripped my insides; I was afraid that the gate would close and I wouldn’t get out. Dungeon Slingshot! Here I am in the pit of hell, about which I have only heard scary legends” [11, p. 118] What he saw not only horrified Maftei, but also prompted him to think philosophically about the inner strength of a person despite his physical and psychological weakness. The main character concludes that the worst thing that can happen to a person is losing his mind from prolonged isolation from society and torture. Here, the “fragile soul in a terrible struggle with the Darkness” does not last long. Maftei obtained the release of Oleksa from the burgomaster and cured him. Traditionally, for the novels of M. Dochynets, the main healing force is nature, an appeal to which helps to counteract the system, helps to cure physical diseases and gives peace of mind.

The problem of deprivation of liberty of an innocent person is understood in the novel “The Well Digger”. During his imprisonment, the main character Ovferii met and befriended his cellmate Grek, who generously shared life wisdom and knowledge from various fields of science. He taught Krynychar the main truth of existence – the human body can be imprisoned, but the soul is always free, because “all our happiness is within us, and this is grace” [10, p. 196]. This revelation became the impetus to escape from prison and the motivation to achieve success in life.

In the novel “Fern Children”, attention is focused on understanding the inner world of a contemporary person in the context of the war in Ukraine, which began in 2014. M. Dochynets emphasized in one of the interviews that in this work of art he finally realized an idea that

required his artistic understanding for a long time – the tragic events of the war in Ukraine, trying “It (*book*. – O.I.) about meanings, about the sting of war, which a person carries in himself, about creativity, about home, about the spirit, about love, about the fact that in life you can always start over, even in adulthood” [48]. The main character of the novel Pavlo is a middle-aged man with life experience, an intellectual, a writer. He is a participant in hostilities in the east of the country. After being wounded and treated, Pavlo returns to the land of his ancestors to receive an inheritance – his uncle’s estate. It is noteworthy that at the beginning of the work the motivation of the character is not explained, the reader does not know why the character decided to take part in military operations – whether it was his direct duty or his own desire. The story focuses on Pavlo’s feelings, his impressions of returning to his native land. This is how his process of self-identification as a master and representative of the family begins. The image of a book with blank pages, which the character receives in Kyiv, is symbolic. This is his new book, which he received from the publisher and which turned out to be defective. So, the character must start a new life and fill it like blank pages in a book. Therefore, the form of presentation of the material in the work is monologue-story, monologue-recollection, monologue-confession of the main character. The I-narrative dominates there.

The change of space gives Pavlo a sense of peace, which appears thanks to the silence reigning in the house, which is “in the stone, in the walls, in the chests, in the watch box, in the dark old books. The most impressive thing is the silence in the books. Silence, mixed with secrets that have become art” [9, p. 98]. On the first morning here, the character was awakened by a strange ringing – it is a ringing of silence that surprises a person who is used to being woken up by explosions. Pavlo’s consciousness is gradually filled with sounds: the noise of a branch, the murmur of a river, the singing of birds, the rustling of leaves on trees, the voices of the villagers. “I lie down in the grass, put my head on the warm stone moss. I don’t say anything, I don’t think anything, I just drink this eternal peace, I contemplate this bright transparency of silence through half-closed eyelids. ‘What do I need this for?’ – I ask someone unknown. *There* (author’s italics – O. I.) were also times I asked myself the same question: ‘What do we need this for?’” [9, p. 23]. Gradually, he has a sense of unity with nature, which restores his peace of mind and he remembers the war as a terrible past.

Although Pavlo stayed for a short time among the nature of the Carpathians, which helped him distance himself from the war enough to start speaking freely about this painful topic. At first, memories arise during physical exertion, while working in the garden, walking around the house, etc., as if involuntarily. For example, as a writer, the character reflects on the influence of the works of Stevenson, Main Reed, Roni, Sabatini and Vsevolod NESTAİKO on human consciousness. He is convinced that the books of these authors, although they have a “flare of romantic masculinity” and are aimed “for boys”, but reading them will not make the recipient a “man”. Their purpose is to activate the process of learning about oneself and the world around oneself, ‘sowing the seeds of inner freedom and dignity’ [9, p. 51]. Reflections on literature, which offers role models for characters, leads Pavlo to thoughts of war. “Even war does not make us men. Even war, although it is capable of reshaping the human being beyond recognition”, – remarks the character and recalls the words of his fellow soldier: “War does not make you stronger, nor wiser, nor evil, nor kinder, nor better, nor worse. <...> War is the easiest way to find out what you are made of..” [9, p. 51]. Communication with the residents of the village of Kozino and his love for Olga helped Pavlo to finally formulate his life beliefs, express his thoughts, and explain the motivation for voluntary participation in military operations. “When people died before you, and with you, and you know why and for what, then dying is not so scary. And it’s not just a war for you, it’s a service, the most important work for the survival of your soul and the soul of your people... Because if you understand, it’s more than a war – a confrontation. The confrontation of two eras, mentalities, the confrontation of our spirit, ancestral honor and human dignity with eternal imperial aggression. That’s what they die for. And for the land that was plundered and they want to make another bridgehead for new wars” [9, p. 273]. Pavlo interprets the war as “service”, which is the most important goal of every nationally conscious person.

M. Dochynets in his novels “Centenarian”, “Svitovan”, “The Well Digger”, “Maftei”, “Fern Children”, artistically comprehending the “man-system” conflict, turns to “eternal philosophical questions” (the search for purpose in the world, the meaning of being, the importance of physical and intellectual freedom, the essence of creativity, interaction with nature, etc.) and actualizes the issues relevant for a contemporary Ukrainian (counteraction to the totalitarian system, national self-awareness, historical and political prerequisites of war, etc.).

The problem of self identity and national identity in the novel “The Boarding” by S. Zhadan

Ukraine’s gaining of independence and the destruction of the rule of Soviet censorship contributed to the expansion of the problem-thematic range in the contemporary Ukrainian scientific and information space. Responding to society’s requests, writers began to expand the thematic range of their works, use the experience of foreign colleagues, experiment with styles and genres, and saturate their works with topical issues and ideological direction. In particular, the question of individual identity (self identity) and national identity, which O. Lysenko considers “a natural reaction of peoples to the processes of universalization and standardization, which undoubtedly has a positive meaning” [22], has gained special importance. The problem is not new, because it was understood even in Antiquity and continues to be studied by philosophers, sociologists, psychologists, political scientists, historians, ethnologists, pedagogues, cultural scientists today. N. Chernysh is convinced that “identity is a consequence and result of the identification process; acquired internal and external characteristics of consciousness and personality behavior” [47, p. 445]. The interaction of the individual with society, which is inevitable and natural, according to O. Peretyata, allows one to interpret identity as “the central constructor of self-awareness, which determines the peculiarities of self-perception and self-control, attitude towards other people and individual behavior. Identity is a concept that reflects the uniqueness and inimitability of an individual, the unity of real behavior with a person’s aspirations and beliefs” [32, p. 98]. Therefore, it is quite clear that any community of people, divided by territorial and other boundaries, will form its own special features, which will become the basis for the formation of a separate national identity, which does not deny the existence of self identity. I. Pavlyuk explains: “Identification is an ‘action aimed at establishing identity’. And if identity a priori is a certain given, the result of the identification process, then self-identification involves an active process of correlating one subject of objective reality with another, identifying common and specific characteristics of a person in society: family, ethnic group, nation, state...” [30, p. 150].

Ideally, there should be a harmonious coexistence of these concepts “individual identity” and “national identity”, because they do not contradict each other. In contemporary scientific discourse, this concept

of “national identity” is understood as a wide complex of “individualized and non-individualized interpersonal relationships and historical representations, which forms the basis of self-identification of individuals and groups of people with a certain nation as a distinctive community that has its own historical territory, language, historical memory, culture, myths, traditions, objects of worship, national idea” [27].

Globalization processes have given the problem of national identity a special importance and relevance, which could not go unnoticed by contemporary writers who always respond to society’s requests, artistically interpret socio-political, historical, etc. realities. The question of the search for self identity and national identity is artistically understood in the creative work of many authors (for example, these are mainly the works of famous authors of the past, artistic texts of T. Shevchenko, I. Nechui-Levytskyi, M. Kulish, U. Samchuk, etc.). The appearance of new texts and the rereading of classics in the context of the problem of national identity is aimed in Ukraine at the activation of reflections in society about patriotism, national self-awareness, linguistic stability and the desire to protect Ukrainian values from the enemy [see: 37] and popularize them among other countries, countries-partners.

S. Zhadan, one of the best-known and most titled authors of our country, published the novel “The Boarding” in 2017, the plot of which, according to the writer himself, is based on the withdrawal of the Ukrainian military from Debaltsevo (Debaltsevo operation). When asked by the interviewer why he turned to the topic of the war in the eastern regions of Ukraine (at that time, a full-scale invasion had not yet taken place) in his new artistic text, the writer answered that “it was important for him to say some things and I tried to say them” [20]. At a time when the vast majority of authors in poetry and prose artistically interpret the inner world of the character-warrior, S. Zhadan focused on recreating the worldview of the character, who can be called an “ordinary citizen”, a civilian who considers himself far from war, although actually lives on the front line. The author believes that revealing the inner world of a civilian who was faced with the threat of war is extremely important, because this creative research will help to find out why this war became possible. He shares the secrets of his creative laboratory: “About their choice and their lack of choice, about their position and their lack of this position, the need to take responsibility and the lack of habit of taking responsibility. This whole complex of very complex and painful

issues that worry and worry many. Because, usually, we are all used to talking about Donbas, being experts on Donbas, on this war. We like to talk about the sentiments of the civilian population, but in reality, not so many of us really try to understand what drives the local residents in this or that choice, what drives them to adhere to this or that position. That's exactly what I wanted to talk about", – this is how the author reveals the secrets of his creative laboratory [20]. He emphasizes that he does not consider his novel to be a "masterpiece about the war", despite the favorable reviews and public resonance. S. Zhadan is convinced that with the help of art, in particular literature, the writer can help the reader pay attention to certain problems, circumstances and things that, for any reason, have been overlooked or not sufficiently understood. Therefore, "those people who are able to empathize, for them culture can be an important factor to sharpen reality" [20].

The character of the novel "The Boarding" is Pasha, a teacher of the Ukrainian language in a small town near the front (the author does not name him, but the reader can guess where exactly the action takes place). The character, despite the alarm signals indicating the beginning of the war, tries to live his usual life: he wakes up, eats breakfast, goes to work, checks notebooks, goes for walks, etc. "Pasha doesn't watch TV, especially the last year, when the news is just scary", – the narrator notes. The protagonist announces at every opportunity that he does not like politicians, does not support any party, he is "for no one". It is noted that Pasha does not even remember who he voted for in the last election [16, p. 113]. At the beginning of the war, he tried to reassure his colleagues and everyone who was ready to listen, that they had nothing to fear, because they "don't support anyone" and said things familiar to school life: about the school year, about the work book, etc. In fact, he primarily tried to calm himself, repeating the thought: "Where should he go, who is waiting for him, what should they be afraid of, everything is normal, he is just a teacher" [16, p. 101]; "No one is fighting against me. <...> They are for whom" [16, p. 159]. In addition, he believes that the war does not concern him, because fate decided so – he is disabled and cannot be a soldier. He equally dislikes the military, regardless of whether it is Russian or Ukrainian: "I just teach children to write correctly. In my opinion, classes are much more important than standing at roadblocks. Roadblocks will be removed, but grammar rules will remain. So I have no complaints" [16, p. 155]. S. Zhadan emphasizes that his character is not a separatist

or what today is called a “quilted jacket” (“*vatnyk*”): “Obviously, he did not go to the referendum, he is not interested in it” [2]. The explanation of the character’s behavior is that he is trying to psychologically distance himself from reality. But this cannot last forever, because the time has come when the front line is getting closer to his home every minute. There is no doubt that the character is against the war, but in a situation where it has already started, everyone, including him, must make his choice. The impetus for this was Pasha’s forced journey across the front line to pick up his nephew from the boarding school and return home with him. The plot of the novel covers only three days during which irreversible changes occur in Pasha’s mind, because for the first time he met reality. This is how the journey of finding the individual and national identity of the main character of the novel “The Boarding” begins. Everything that the character sees during this journey, a kind of quest, forever changes the character and his attitude to himself and to the surrounding reality, which gives reason to literary critics to define the genre of S. Zhadan’s artistic text as a “road novel” [43].

Despite the fact that Pasha can be considered a typical model of a loser (the teacher’s salary is not high, the students do not respect him, he was abandoned by his girlfriend, he does not have warm family relations with his father, sister and nephew, he is not confident in himself, he does not have a clear life and civic position), he considers his life to be normal and that he “complains about a sin”, “what a public servant”. In this case, only getting out of the comfort zone and one’s own limited world, one’s own space, activates the rethinking of life, one’s place in the universe and the search for a clear life position. Traveling through the post-apocalyptic world that the war has turned these lands into, the character from the very first hours begins to ask himself important existential questions: “I always put everything off for later, I always don’t have enough time for the most important things, I always avoid everything, I step aside, I don’t have the courage to say what I think and think what I want when it’s already over?” [16, p. 61]. Such thoughts cause the character to feel sorry for himself and for other people who are in the same situation.

The next step in Pasha’s self-identification is self-analysis of professional activity. Contemplation of reality contributes to the emergence of a sense of responsibility, the understanding that his lack of clear life guidelines and ideals caused what is happening around him, because as a teacher (especially a teacher of the Ukrainian language)

he should have been an example of a nationally self-aware citizen who respects the state and, first and foremost himself: “What could I tell them <...> what can I teach them at all, apart from grammar. Everyone decides for himself what to do, who to be with. Everyone is for himself” [16, p. 82-83]. He understands that a teacher must teach life, and all this time he only dictated unnecessary dictations, gave difficult and incomprehensible examples, forced to learn rules, speak without mistakes, which in fact no one will use after studying at school. And he concludes that this is because he himself does not know how to do it: “But speaking so that you are heard and understood – I do not teach”. As we can see, at first the character tried to justify himself, but the process of introspection learned the truth and he admits to himself that he is a “weakling” who “didn’t want to fight with the whole world. Well, it happens” [16, p. 124]. The development of the plot convinces that the point is not that Pasha does not know how to be a leader, nationally conscious, does not want to be a person who is respected, but that he never set himself the goal of developing the ability to be a leader, a person with convictions. The narrator’s comment is important for characterizing the character, his inconsistency and lack of clear value guidelines. Although Pasha is a Ukrainian language teacher, he communicates with students in Russian outside the classroom. Of course, this is not the best example to follow.

In one of the episodes, Pasha has to look for leadership qualities in himself when he takes people out of the station. It is noticeable that he begins to show initiative, because there is no one else. This activates the process of self-evaluation and finding one’s individuality (initially individual identity). He feels insecure, because he was never a leader, perhaps he was not responsible for the students in his class, he did not want to be responsible, giving the children freedom of action. His sister was in charge of everything in the house, so again he didn’t have to decide anything and be responsible for his choices, for himself, for his relatives, just for those who happened to be nearby. And now he stands in the crowd “like a priest who is left with questions after the sermon”, who needs to lead people in the dark, a hostile space, into uncertainty. Thus, according to A. Saba, S. Zhadan in his character of a failed teacher implements the concept of a character with “domestic heroism”: “The image of Pasha perfectly forms a mimicry of an average citizen in the conditions of a military conflict: he pays as much as was assigned (even if

it is unjustified); is silent where silence kills” [33], but capable of certain actions in extreme situations.

The activation of the process of finding one’s civic position begins to be traced when the character returns home with his nephew and meets first with the occupiers, then with the Ukrainian military. Some literary critics believe that S. Zhadan is too laconic in revealing the changes in the character’s consciousness, especially regarding the national question. In particular, A. Saba notes: “Catastrophically little attention is paid to Pasha’s mental experiences, although they are the driving force behind behavior in stressful situations, because in Pasha’s case only the internal can prevail over the external” [33]. There is another opinion of E. Stasinevich: “It has long been clear that Zhadan is not a writer-thinker, he is rather an author-who-shows, someone who accurately notices details, knows how to create a recognizable and exclusive atmosphere in an empty place (“Voroshilovgrad”), is extremely careful with the literary matter itself: rhythm, narrative, leitmotifs” [42]. The writer himself says this: “Yes, I agree, Pasha is very controversial. I will not say that I understood everything and can explain everything to everyone else. There are things that still remain incomprehensible or even simply unacceptable to me. But that doesn’t mean these things shouldn’t be talked about. It seems to me that the most painful, acute questions need to be voiced and spoken. Then the next step can be to solve these problems” [20]. We believe that the writer’s laconism is an artistic technique, with the help of which he names the problem, cites facts, and the reader himself must draw conclusions. For example, who does the character among the representatives of the two armies consider to be his own, and who is considered foreign? For Pasha, “his people” are not those who came with weapons and try to be polite in order to please the local residents and meet the image of a “protector” created by propaganda, but those whose flag flies over his school and whose flag is depicted in his passport. If at the beginning of the story, Pasha avoided contact with representatives of this population, now he takes the initiative. For example, in the episode at the train station, he boldly and even brazenly communicates with the Russian military, demanding that the refugees receive food. On his way home, he meets a Ukrainian soldier who gives him a stone with a fern print, which he saved after the destruction of the museum, which is quite remarkable, even a thing that is a symbol of history for a million years. And Pasha,

as a teacher, has to protect this – the history of the world, the history of Ukraine.

Changes in self-identification also occur under the influence of nephew Sashko, who, despite the fact that the child still has a clear civil position, because his relatives left him alone with the challenges of this life and he had to grow up quickly. The boy demands from his uncle to define himself in life, to prove himself. S. Zhadan notes that he considers Sashko to be the main character of the novel, so he endowed him with those traits that Pasha lacks at the beginning of the story. The author notes that “Ideologically, he is closer to me. It seems to me that our children are smarter than us” [2], and in another interview he adds: “We get to talk to children a lot, because we go to speak at schools and boarding schools. I think that the future of this country, one way or another, lies with them. My generation is too broken, too contradictory and self-righteous. Of course, I don’t mean only my peers – rather, everyone who deliberately stood up for the USSR. <...> it is children’s immediacy that allows them to adapt quite easily, to catch the positive in any situation, to be optimistic about things” [39]. Pasha gradually begins to notice that his nephew is smart and too mature for his age and serious, able to make decisions and act decisively during a dangerous crossing of the front line, to give sound advice. Sashko gradually becomes the leader in their duet, and manages Pasha, who begins to treat his nephew with respect, because the boy saw real life and knew how to listen and evaluate everything he saw. “Why am I such a weakling? <...> Why didn’t you protect him? He will never forgive me for this”, – the character asks himself [16, p. 276]. Pasha decides that he will no longer give his nephew away, he will always take care of him so that he does not grow up with a sense of fear and anger, but only remembers something pleasant, for example, “the smell of the house, or the smell of trees in the yard, or the smell of thawing – January, long, smelling like a river. <...> No blood, no metal”. But he notices that his nephew is now talking to him “calmly, taking his time. Yes, as if Pasha really trusts him” [16, p. 296]. As we can see, the character changes his attitude, and the nephew’s behavior also changes in response, who at the end of the novel confesses that he always loved his uncle and expected him to show his feelings. Such changes are also observed in the behavior and attitude of other people towards Pasha, when he speaks boldly and persistently – he begins to be taken seriously.

In the novel “The Boarding”, the author does not convince that the character has completely changed and become a preacher of the national idea, that despite physical limitations, he still wants to go to war, etc. Pasha’s national self-awareness is demonstrated through a change in his attitude to himself, to his relatives, and to reality. The narrator notes at the beginning of the story that the character loves his home, he lived here all his life and wanted to continue living here. But during the journey, he begins to realize that his native home is not just a building, but primarily his native people, who are the real value. Therefore, in order for others to start respecting his character, he himself needs to admit his mistakes and become capable of doing something in order to identify himself as a professional, a representative of the Ukrainian nation, a person.

Character-leader in the antiutopian world of the future: the path of self-determination (based on the novel “The Time” by Yu. Shcherbak)

The social and political changes that took place in Ukraine and the world in the late 20th and early 21st centuries were reflected in the works of many writers. The vast majority of authors turned to the genre of historical, political or social novels, etc. One of the famous Ukrainian writers and publicists, Doctor of Medical Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, who at one time represented the country in Israel, the USA, Canada, and Mexico, Yu. Scherbak resorted to a kind of creative experiment and wrote an antiutopia novel. In domestic literature, not so many novelists turned to this genre. For example, the well-known novels “Solar Machine” by V. Vinnychenko, “The Red Zone” by A. Chapai, “When it Rains in the City of N” by M. Kosyan, “Kagarlyk” by O. Shinkarenko, “Chukhrants” by O. Vyshny, philosophical and political essays by V. Moroz and Yu. Badzio, fantastic works by Halyna Pagutiak and O. Teslenka, “Konotop” by V. Kozhelyanka, “Rivne/Rovno” by O. Irvanets, “Ukrainian Reconquista” by N. Zborovska, “Masha, or Postfascism” by Yu. Melnyk, “Chronos” by T. Antipovich, etc.

We will recall the views of contemporary researchers on the essence of the concept of “antiutopia”, which will help to understand the specifics of Yu. Shcherbak’s novel as a coasic text of this genre and to determine specific authorial features. The “Literary Encyclopedia” edited by Yu. Kovaliv gives the following definition of the concept: “Antiutopia is an alternative to phantom progressivism, a depiction in fiction of the

dangerous consequences associated with irresponsible, sometimes criminal experimentation on humanity for its ‘improvement’, the use of illusory, outwardly attractive social, pedagogical ideals” [23, p. 75]. That is, the genre is actually aimed at refuting utopian beliefs about the possibility of implementing ideal models of the social and political system into life, which were represented in the works and life systems of Plato, T. More, F. Bacon, T. Campanella, F. Marxok, V. Lenin, Y. Stalin and others. According to A. Solovyova, their difference lies in the features of the authores worldview and his life positions: “If the classical utopia concentrates on demonstrating the positive features of the social system described in the work, then the antiutopia seeks to reveal its negative features. An important feature of utopia is its static nature, while antiutopia is characterized by attempts to consider the development possibilities of the described social systems” [41, p. 58]. Therefore, the goal of antiutopia is to show the real consequences of such experiments on the physical and mental health of a person, to trace the path of the character’s opposition to the totalitarian society, to explore the path of his understanding of the fundamental truths of existence, etc. Another researcher, I. Parkhomenko, notes that antiutopia can be considered a deep multi-level manifestation of “cultural, social and political, literary relations in the world, which, on the one hand, is saturated with mythological and cultural archetypes, and on the other hand, has a tendency to predict social changes in society based on contemporary events” [31, p. 218]. It is worth remembering that antiutopias are essentially tragic genres that invite the recipient to an intellectual dialogue, activate the process of self-discovery and knowledge of reality, the real state of affairs together with the main character.

A distinctive feature of antiutopia is its “ability” to predict possible events in the near or distant future. It is important to remember that futuristic visions are based on real historical facts, social and political realities of an individual country, which relate to the development of the whole world. The Ukrainian researcher H. Sabat, relying on this feature, defines warning and forecasting as the main functions of the genre: “The antiutopians have a constant feeling of hopelessness, despair. <...> The author of antiutopia necessarily achieves maximum drama in the presentation of events in order to convey to humanity the idea of the tragedy of life” [34, p. 21]. The researcher also singles out specific plot-structural features of an antiutopia novel: travel in time and space,

refraction of events through the consciousness of the main character, transition to an ideal form of being, desire to escape from the real world, a large number of characters, use of symbolic cult images, dynamic flow of action, dramatic climax, confrontation between the individual and society, motive of choice, tragic denouement, etc.

Antiutopia as a genre originates from Antiquity, and the term itself as the name of a literary direction is first found in the anthology of utopias "In Search of Utopia" by H. Negley and M. Patrick ("Quest for Utopia", 1952), and the word "dystopian" (antiutopia) as the opposite of the term "utopian" was used by the English scientist John Stuart Mill in 1868 [see: 25]. At the end of the 19th and the beginning of the 20th century, a combination of antiutopia and science fiction was observed, which led to the emergence of a specific genre – the futuristic warning novel. The most famous of them are: "The Time Machine" by H. Wells, "It's Impossible with Us" by S. Lewis, "War with Salamanders" by K. Chapek, "Memories of the Future" by R. Knox, "Frankenstein" M. Shelley and others.

Antiutopians are concerned about the future of humanity, so in their works they try to predict the development of historical events in the real world or create their own models of a futuristic society with the help of imagination. I. Franko in the treatise "From the Secrets of Poetic Creativity" notes: "The clearer and more detailed the ideas are reproduced in the human soul, the clearer the thinking; the larger and more diverse series of ideas arise from a given impulse, the richer the spiritual life. Clarity and precision of reproduced ideas is the first basis of scientific ability; their wealth and diversity is the main feature of poetic fantasy" [44].

Yu. Shcherbak began his literary activity in the mid-1950s while studying at the Kyiv Medical Institute in the ideological and thematic range of the "sixties" movement. Satirical "drawn reviews" were published in the student newspaper "For Medical Personnel". The first major literary text was the story "As in War" (1966) about the everyday life of Soviet doctors (which is explained by his professional orientation). Then there were stories in the magazine "Yunist", which were decorated with their own drawings. Since 1966, Yu. Shcherbak has been a member of the Writers' Union of Ukraine, and since 1971 – the Union of Cinematographers of Ukraine. In 1975, he made his debut as a playwright in the Kharkiv Academic Theater with the play "Discovery".

According to researchers, already in this work Yu. Shcherbak showed himself as a master of psychological intellectual drama, as a writer who reacts acutely to the problems of the present. In particular, O. Dorosh notes: “The dramatist takes us from the fields of production conflicts (and therefore from the spheres of the simplified production play) into the world of science, into the atmosphere of scientific research, difficult and far from straightforward, where there are ups and downs of the human spirit much more complex, subtle, multidimensional. Characters are scientists, researchers, people of intelligent professions, on the psychological basis of life and creative activity, a number of moral and ethical problems of our time are solved. And it is the appeal to psychological and moral problems that constitutes the main value of this play” [7, p. 177]. The writer knew the Polish language well, which allowed him to translate poetry by Polish authors and to be a lecturer at the University of Warsaw.

Yu. Shcherbak’s early works include the novels “Barrier of Incompatibility”, “Causes and Consequences”, the collection of short stories “Light Dances of the Past”, the short story “Chronicle of the City of Yaropol”, the fantastic stories “Interrogation”, “Synthesis”, “Odyssey-2482”, books: “Like in war!”, “Little Football Team”, “Light Dances of the Past”, screenplays of fiction, non-fiction and documentary films, non-fiction articles about the Chernobyl tragedy [46].

After the collapse of the USSR and Ukraine’s independence, he withdrew from literary work and devoted himself to politics. In 1998, the Institute of Ukrainian Studies of Harvard University published the political and journalistic book “The Strategic Role of Ukraine” by Yu. Shcherbak in English, and in 2003 his non-fiction book “Ukraine: Challenge and Choice (Prospects of Ukraine in a Globalized world of the 20th century)”.

It is clear that political activity did not contribute to the writing of literary texts for a long time – there was not enough time for this. That is why the novel “The Time of the Smertochrist’s. Mirage of 2077” was published only in 2011, although the author himself emphasized in an interview that the idea of writing a dystopian novel about the fate of Ukraine and the world appeared to him a long time ago: “First of all, I want to say that the novel is important in my biography. Now I have retired from active government work, engaged in political and journalistic activities, time, harmony and freedom appeared, which every

author needs, independence, especially from those who read you, say, in the civil service. I realized an old dream” [49, p. 8]. Yu. Scherbak notes that, turning to the method of predicting the possible future, he tried to artistically model a grotesque and scary world, “because we do not exist in a rational world, but often in a world of absurdity and unpredictable situations. Therefore, I simply rethought many of the Ukrainian and world realities and indicated which of the events could become a trend. This does not mean that they will come true” [35]. The author decided to turn to an important issue – man’s search for his national identity, desire for spirituality. According to Yu. Scherbak, it is these concepts that can save a person in a changing world. That is why it is necessary to artistically interpret this problem in fiction, because “philosophers and thinkers exist to show mistakes and the paths that humanity should follow, but no one listens to them. This is a regularity – time repeats itself, and mistakes repeat themselves. And so for a thousand years. And each generation has its own life. And art and literature are only a mechanism for measuring those feelings that they awaken in a person. When we read the Bible, the works of Homer, Roman philosophers and poets, which concern us today, and we are concerned, for example, the works of Shakespeare, this means that there are eternal mistakes and passions, and eternal illusions for many generations” [36].

M. Slaboshpytskyi calls the publication of the novel “The Time” the “triumphant return to prose” of the politician and public figure: “This is great self-confidence. It’s almost like an athlete who has abandoned training for several decades suddenly decides to compete in a marathon. It is hard to believe not only that he will reach the finish line, but also that he will simply have enough breath. However, Shcherbak put the skeptics to shame” [38, p. 6]. The publication of the novel intensified the process of determining the genre of the text and its artistic value. For example, Ya. Dubynyanska [15] defines Yu. Shcherbak’s novel as fantastic, A. Sokorovsky [40, p. 4] and L. Onishkevich [28, p. 4] as science fiction, I. Motoniuk [26, p. 12] as a political thriller. M. Slaboshpytskyi also adheres to this opinion: “In a record short time, he wrote the novel ‘The Time’, acting as a genre innovator in Ukrainian prose, where a dystopia novel had not yet been presented” [38, p. 6].

V. Guzhva suggests moving away from the traditional genre templates of science fiction or dystopian novels and looking at Yu. Shcherbak’s works as a unique phenomenon in the context of Ukrainian literature,

emphasizing the dominant features of the writer's creative style: "His creative handwriting has definitely changed (experience, age), but remained recognizable mainly: the presence of problems, plot freshness, non-banality of thinking, acute modernity, irony and sarcasm" [6]. The writer focuses on events and personalities, which gives grounds for O. Golnyk to claim that "the anthropocentricity of Yu. Shcherbak's novel gives the right to identify this work rather as an antiutopia – a unique philosophical and artistic genre of the 20th century, which became active during postmodernism" [4]. When there are discussions in the literary and critical discourse about the genre specificity of the literary text, it is worth turning to the comments of the author himself, who defines the genre and style of his novel as follows: "An acute political thriller and dystopia. I want as many people as possible to read this book, so the adventurous plot adds interest. I seem to have looked into the future, but I don't want my prophecies, God forbid, to come true, because they are about gloomy things. Reflections on what is happening in the world lead to the conclusion that we are standing on the threshold of an era of great uncertainty and great conflicts. Unfortunately, this is how the 21st century is shaping up. Actually, this is what I am writing about" [49, p. 8].

The religious issues of the novel "The Time" attract attention. Yu. Shcherbak emphasizes the importance of this problem by bringing it to the title: "Where did the title of the book 'The Time', and don't I think it repels rather than attracts? I do not know. There are things that are incomprehensible when something comes and you yourself do not understand where it came from. Probably from God. I was just sick of this new generation of politicians, who are capable of anything: sell their own mother, their homeland, in order to sit at the 'feeder'. If they sell their political position and move from one faction to another, then they are venal Christs of Death, no matter how they disguise themselves as honest believers. The name is demonic, because there are a lot of 'demons' around..." [49, p. 8]. An appeal to religious issues and an attempt to understand the meaning of the Christian religion in the future is especially important at the beginning of the 21st century. It is noteworthy that Yu. Shcherbak interprets faith in God as an important step in the character's national identity, so he emphasizes the innate religious sense of every Ukrainian, his high moral qualities. The writer depicts the world of the future, in which the forces of the Black Horde seek to destroy Ukraine and conquer the whole world, and the first thing

they directed their propaganda at was the soul of our people, its traditions and faith. In one of the interviews Yu. Shcherbak notes: “Analysts do not predict reality, but identify a defining trend. We recognize many Cold War realities and metaphors of the totalitarian state. And I would like my metaphors to come true and people to take my books as a warning. I now see that we exist in the conditions of a deep crisis of Christianity, and more and more people are moving away from religion, and it is very bad that people are moving away from the ethical principles proclaimed in the Bible” [36]. The writer had the goal of reminding the reader about the unchangeable values of every person: family, Motherland, God.

In the contemporary literary discourse, certain contradictions are visible in the reception of the image of the main character of the novels of the military intelligence general, who undergoes a complex spiritual evolution from a cosmopolitan typical of the end of the 21st century to a nationally conscious Ukrainian. For example, M. Slaboshpytskyi speaks of I. Haiduk as an “exceptionally strong individual” [38, p. 6]. S. Grabovskiy and M. Strikha emphasize the typical features of Superman and the favorite of women from detective stories [5]. O. Hirnyk, comparing the character Yu. Shcherbak with James Bond, notes: “Ihor Haiduk – the main character of Shcherbak’s novel – is also a spy, but ‘typically Ukrainian’, the complete opposite of the ascetic Stirlitz with a Hollywood ‘macho’ style” [3].

Traditionally for antiutopian novels, in Y. Shcherbak’s novel, the focus is on a character who opposes the faceless society and opposes the totalitarian system with his exclusivity. In the novel “The Time” Ihor Hajduk is the intelligence general. Researcher V. Kucher comments about this method as follows: “The principle of two-dimensionality is the main one in the composition of dystopias. On the basis of social history with fantastic adventures, the authors make socio-philosophical generalizations. Writers talk about man and his problems in a global, philosophical sense. The place of action of dystopias is not limited by borders, it encompasses the entire earthly world” [21, p. 74]. Such a presentation of the material requires a specific type of literary character endowed with special individual traits that help counteract the system: fortitude, intelligence, and leadership qualities. A researcher of the specifics of antiutopia, H. Sabat is convinced that “these characters are purposeful, constantly looking for the meaning of existence and answers to the question of the evolution of external existence. They

are characterized by joys and sorrows, painful doubts, joyful triumphs, intense work of the brain” [34, p. 100]. It is worth remembering that, despite their exclusivity, positive features, the characters of antiutopia are not ideal. By their inner essence, they are contradictory, have flaws, hesitation, their actions do not always have positive consequences. It is this ambiguity that brings the characters of antiutopia closer to reality, to the contemporary reader.

Ihor Haiduk, the intelligence general, the main character of the novel “The Time” lived in the USA for a long time, almost half of his life, and at the beginning of the story he returns to his historical homeland, Ukraine. Artistically modeling the image of the character, the author primarily emphasizes his popularity among women, introducing the reader to him in the location of his apartment, in bed with his mistress. The image of this woman sleeping in the mentioned episode is not important for the plot and does not perform any important functions other than emphasizing the “macho” image. This characteristic is also supported by the further story about Hajduk’s love affair with the first lady of the United States, Shirley van Lee, in the past, when they were still students. It was this woman who attracted the character to cooperation with American intelligence, which successfully continued until the beginning of the story. It is emphasized that this activity did not prevent the Ukrainian general from serving his homeland, because the interests of the United States and Ukraine coincide in the time-space of the novel. Later, Hajduk begins a love affair with Bozhena, one of the characters important for revealing the themes and issues of the novel.

Haiduk’s main task is to save the Motherland and the world from political crisis and total destruction during the Fourth Global War. Returning to Ukraine after receiving a promotion, he found himself at the center of political intrigues aimed at discrediting him. After all, the leadership is worried about the prospect of increasing his influence on the political arena of the country, the respect for him by the leaders of other countries. All this despite the assurances of the intelligence that Haiduk is a “highly qualified technocrat who does not participate in the political struggle and is not interested in internal Ukrainian affairs” [50, p. 34]. However, the main reason that became the impetus for the physical and psychological deterioration of the character is that he knows all the secrets of those in power, because, in accordance with his position as an intelligence general, during his long service, he collected a

dossier on every representative of the ruling elite. Of course, any person who enjoys the respect of the president or the hetman, the military, and fellow employees is potentially dangerous for treacherous statesmen and inactive authorities.

The return to Ukraine destroys the relatively calm life of the character, and forces him to assess the real state of affairs in the social and political life of his homeland. The first step to understanding reality and determining one's place in the world is a trip by plane to his native land, during which Haiduk accidentally falls into the hands of a magazine with an article about a new sect of death Christians, which promotes the emergence of new people – free from the religious restrictions of Christianity, who live “here and now”. After reading the absurd reasoning of the sect's ideologues, the character felt that he had lost touch with reality. He perceives everything that was waiting for him ahead of him as a terrible dream. To bring himself back to reality, to ordinary life, he begins to think about everyday things, for example, about a sterile shaving bag that gave a sense of comfort. But the received information, no matter how absurd it is for every rational person, which Hajduk considers himself to be, could not but affect the consciousness. “Where do I go back to? <...> To a crazy land in which it is possible to publish such delusions?” [50, p. 58]. The character was never interested in religion, considering himself a rational and pragmatic person. His spirituality was associated with the image of his mother Maria Yuzefivna, a deeply believing Christian, and therefore faith was transferred to him on a subconscious level, although he himself did not realize it until a certain moment. In fact, this article, which the character characterizes as “crazy abomination”, became a catalyst for changes in the character's consciousness, became the impetus for the process of self-identification and the search for the question of who he belongs to, Haiduk: to the death-christs-new people or to those who believe in the Resurrection of Christ and the restoration of Ukraine.

The author characterizes the main character as a person far from politics, with a value system based on the concepts of “my team”, “my people”, “guys who can be trusted”: “Neither a family, nor any party and political movement (a gathering place of treasonous gossip, united (rather-separated) by the desire for power) were of no value to Haiduk. <...> He despised all parties, not trusting any of the leaders: work in intelligence and the opportunity to get acquainted with the

most secret files, which were accumulated by the Main Directorate of Military Intelligence and a special department under the Hetman, deprived Haiduk of illusions about the past and present political leaders of Ukraine” [50, p. 40]. The only ones to whom the character trusted were his friends, scouts, because “he knew that time-tested colleagues belonged to ‘his team’, he loved them, was proud of them and helped them wherever he could” [50, p. 40]. These remarks of the narrator help the reader to understand why the character is respected by his colleagues (of course, with the exception of role models who are also respected but betray out of jealousy, such as Bezpalyi) and why they support him at a crucial moment. This is exactly how a leader should treat his subordinates, as partners and like-minded people.

Yu. Scherbak, mentioning a large number of minor characters in the text of the novel, repeatedly emphasizes the exceptionality of Haiduk as an intelligent person, a leader. This is a traditional dystopian model of the “exceptional character-faceless society” future. Also characteristic of this genre, the central character at the beginning of the story does not separate himself from society, lives according to its principles and gradually begins to understand his importance for his native land and the world, because now there is no one to protect the good that is still preserved. This is a scheme typical of the fantastic literary tradition, according to which the main character performs a certain mission that helps him to identify himself and save the world from a large-scale catastrophe, or, if it has already occurred, to try to overcome its negative consequences.

Traditionally for an antiutopia, the protagonist must make a choice: oppose the system or obey and live by its laws. The artistic conflict of the novel “The Time” is built according to this scheme, because Haiduk must either support the existing system with its inherent inhumane laws or break it. It is noteworthy that regardless of the choice of position, the character must make a coup d’état. According to the first option, he should betray Herman and become a man of the Gray Prince, who is actually an enemy of Ukraine. According to the second option, Hajduk should oppose the corrupt and non-independent leadership of the state, which also obeys the same Gray Prince and the world lobby. Various political forces prompt the character to make a choice. Haiduk does not agree to go against the hetman, whom he has known since childhood and seeks to help him retain power and reduce the influence of dishonest

leadership. The next important step for the character's insight is a frank conversation with Makhun, in which the hetman admits to the character that he perfectly understands the state of affairs, but cannot change anything, because he is actually a puppet in the highest position in Ukraine and on the world stage, having no real power. "I love Ukraine no less than you. Or maybe more. Because you don't know anything about this damn country. This is not Washington for you", – the Hetman notes. He admits that he wants to make Igor his successor, but he understands that other powerful people will not allow this, because Haiduk will not obey the truth that "nothing depends on those in power" [50, p. 221]. Therefore, the character's leadership qualities are the main obstacle on the way to "peaceful coming to power".

Gradually, the main character begins to understand his importance for the development of events in Ukraine, realizing that it is simply impossible to remain aloof in the future: "Politics broke into my life like a hurricane. Not only politics, but also religion. Smertochrysty, resurrected christs, Islam... I have exceeded the levels of my incompetence by five orders of magnitude. After all, I am a technician and intelligence officer, not a politician. And lost. Plus, it is a national issue. As a cosmopolitan technocrat six months ago, I was indifferent to all this. And today I can't" [50, p. 453]. In the difficult path to self-identification, Haiduk is helped by other characters who point to his exceptional role for the future of the Motherland. For example, Haiduk teacher Professor Weber says: "... my dear Igor, when you lead the Ukrainian state... Lead, lead. You won't get anywhere. This is your fate. You are a born leader. And seriously, it's a challenge. Do not shy away from him..." [50, p. 457]. Haiduk did not support any political force, realizing that he had to act alone together with his team.

The character's desire to reveal the truth about corrupt officials prompts him to take decisive action. Of course, Haiduk's steps, such as Operation Achilles' Heel, do not go unanswered. With the help of intrigues and force, the antanonists of the character achieve their goal and get the Hetman's permission to imprison Haiduk on charges of preparing a coup d'état and conspiracy against Makhun. This is the climax of the story. The character finds himself alone with a hostile system. Adhering to the tradition of antiutopia, Yu. Shcherbak repeatedly describes the premises where Haiduk is kept: "After several hours of being in an iron chest, rumbling and terrible shaking <...> he was finally pushed into a

concrete room without windows. Two ceiling fans were spinning slowly. Without refreshing the air in the slightest” [50, p. 312]; “Two guards in black masks with slits for the eyes and black robes entered, handcuffed and hooded again on Haiduk and led him through transitions, descents and ascents” [50, p. 313]; “He cried for a long time and hopelessly until he woke up in the mortuary – so it seemed to him. Some people gathered around him, probably searchers, in the same gray clothes, and carefully studied his corpse” [50, p. 327]. The purpose of these descriptions is to artistically reproduce the feeling of despair and hopelessness of the character. And also to emphasize the strength of spirit of Haiduk, who did not confess to his “crimes”. It is noteworthy that the author resorts to another technique traditional for antiutopia – devaluation of the individual by the system. The character is forced to renounce his name, assigned the number one hundred and thirteen, thus trying to equate him with a faceless society, deprive him of his individuality, and, therefore, his leadership qualities.

After escaping from prison, Haiduk gradually returns from an existence without time and space to reality. He is surprised to find out that in fact he spent all this time not in distant casemates, but in the very center of Kyiv “in a rat hole underground”. “What happened to this land that voluntarily gave up freedom? What will happen to the people, turned into serfs, into hooligans and prison guards?”, – the character ponders and adds: “What are you, general, corrupted by a free life in Aymerica, you, a stupid saldaphone performer, a careerist, blinded by the mirages of power, how are you better than the other suitors who serve a pack of traitors and bandits led by the Gray Prince?” [50, p. 353]. Everything that the character experienced in the dungeons of his antagonist Chalk caused the desire to take revenge not on the offender himself, but on the entire system. It is important to understand the concept of the character that he does not blindly follow his desires and is critical of the calls of his colleagues for a political coup. After all, he understands that removing those currently in power from office will not fundamentally change anything. Therefore, the first priority is to change one’s worldview and try to bring some order to the total chaos in which the country has existed for a long time. He sees salvation in the unity of all, regardless of the fact that the views of his team members are different.

After everything that the Haiduk experienced after returning to Ukraine, he notices that he can no longer be the same as he once was and

clearly divides his life into before and after. Let's say at the inauguration of the new hetman, he meets "many characters of that, ancient, forever past, short and ghostly life" that do not evoke "any feelings in his soul" [50, p. 369-370]. The narrator repeatedly emphasizes that before realizing his mission, the character lived as if in a dream. For example, this is how the novel begins: "I was anxious, not understanding where I was, who he was and what was happening around me. Such falls into the black hole of memorylessness happened to us very often – as a result of severe overwork or catastrophic movements in time and space from Washington to Tokyo and further to Canberra" [50, p. 12]. Then the feeling of losing time and a waking dream in prison, when "The food must have been mixed with hallucinogens, because he was haunted by serious, eerily realistic visions: he was constantly at the center of terrorist acts somewhere in Pakistan or India" [50, p. 314]. His own spiritual insight was the reason that those accustomed to such things now discovered their hidden essence.

The spiritual rebirth of a person is the ideological basis of many antiutopian novels. Thus, in the novel "The Time" by Yu. Scherbak, the character himself at the beginning of the story frankly admits that he is not a religious person, at the end of the first part of the trilogy he begins to understand the importance of faith and the figure of Jesus Christ in human life. In Yu. Shcherbak's novels, Christianity appears not only as a world religious system, for Ukrainians it is a symbol of humanity, morality, and becomes an integral part of the national mentality. To become a smertochrist means spiritual death, total permissiveness. At the end of the first novel, Haiduk admits to himself that although he despised the sect, he unofficially belonged to it: "... punish me for seeing so late, for bowing to false prophets, for believing in mirages, for living by the laws of the wolf pack <...> I am a traitor, Son of God, and only You can confess this. To tell the full, ruthless truth, I am a smertochryst. At least I was until recently, because, respecting and loving You, as my mother taught me, I was convinced that You are a person, a genius seer and a psychic, but a person! <...> That is how I betrayed myself, because all my life I served the smertochrysts, that is, those who destroyed God in themselves and fiercely destroyed Him in other people" [50, p. 481]. With this realization of one's guilt begins the spiritual purification of the main character, which is the finale for the first novel of the "The Time" trilogy. So, Ihor Haiduk stands out from faceless society, realizes the

importance of his actions for the fate of Ukraine and the world, dares to challenge the system, suffers defeat, but does not lose optimism and hope for a better future. The path of Haiduk's self-identification as a Christian and Ukrainian does not end in this artistic text, but finds an ideological and thematic continuation in the novels "The Time of the Great Game" and "The Time of the Tyrant".

As we can see, Yu. Scherbak, like other antiutopian writers, is interested in the future human destiny and everything related to it: questions of existence, longevity, education, scientific and technological progress, unlimited power, wealth, moral values. "Utopias and antiutopia would not have gained such popularity and would not have aroused such interest if they had not raised important life issues that worry and will worry humanity", – rightly observes H. Sabat [34]. Along with the "eternal questions of humanity", the book singles out topics and motives relevant to contemporary Ukrainian society, for example: the problem of national self-identification, the importance of religion in the life of our people, overcoming the "inferiority complex", the cyclical nature of world history, the impact of globalization processes on the individual and society, the consequences of forgetting moral values, etc.

For the artistic modeling of the concept of a character-leader, Yu. Shcherbak chose certain features of Hollywood superheroes such as James Bond and other spy action movies in order to speak not only to the elite, but also to the mass reader about important existential questions in an understandable language. In the center of the story is the path of national self-identification of Haiduk. It is noteworthy that the author does not idealize his character, who at the beginning of the novel is characterized by hesitation when solving important issues, inconsistency of feelings, and a split worldview. To become better and get rid of these contradictory features, Haiduk is helped by his native Ukrainian space and an appeal to ancestral memory, this gives rise to patriotic feelings and the desire to create a better future for Ukraine.

Conclusion

Regardless of the genre, style, or direction, the issue of the coexistence of the individual and society is at the heart of every work of art. This especially applies to the genres of the novel on philosophical and military themes, the dystopia novel, where one of the genre-creating features is an appeal to the eternal questions of humanity (the problem of the essence

of human existence, the search for longevity, the importance of moral and patriotic education, the impact of obtaining unlimited power on a person) and topical contemporary problems (consequences of scientific and technological progress, environmental problems, anti-war pathos, human opposition to totalitarian society, etc.).

Fiction, due to its aesthetic, cognitive, informative, educational, preaching, moral and ethical functions, was and remains one of the main factors in the formation of worldview orientations of people of the 21st century. The chapter analyzes the specifics of a character-sage, a character-writer, a character-warrior, a character-leader and a character who can be characterized as “just a person” – an ordinary Ukrainian who found himself alone with a war that is getting closer and closer with every minute. destroys ordinary life. The concepts presented in the novels of the characters, which are different in nature, are united by the search for their place in the world, thanks to which they are an example of an individual capable of self-actualization and self-improvement. Such examples are extremely important for the formation in the national and global information space of a correct understanding of the character of a contemporary Ukrainian – an individual who is capable of decisive actions in order to preserve his native space, his moral values, and ancestral memory. Each of the analyzed characters – Andrii Voron, Well Digger, Maftai, Pavlo, Ihor Haiduk, Pasha – strives to overcome the negative effects of the totalitarian system thanks to an appeal to national and family traditions and begins the difficult path of self-identification as a defender, master of his land, Ukrainian, Human.

REFERENCES

- [1] Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: <http://surl.li/ohjce>
- [2] Вовчик М. Сергій Жадан: Інтернат – метафора загубленості! URL: <https://www.afisha.it/cultura/serhij-zhadan-internat-metafora-zahub/>
- [3] Гірник О. Хронос “смертохристів” як signum temporis. Частина I. URL: <http://www.religion.in.ua/main/17672-xronos-smertoxristiv-yak-signum-temporis-chastina-i.html>
- [4] Гольник О. Жанрова природа роману Ю. Щербака “Час смертохристів”. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../o8.pdf
- [5] Грабовський С., Стріха М. Чи будуть належно прочитані й оцінені перестороги Юрія Щербака? URL: <http://www.religion.in.ua/main/18291-chi-budut-nalezhno-prochitani-j-ocineni-perestrogi-yuriya-shherbaka.html>

- [6] Гужва В. Почерк Щербака. *Літературна Україна*. 2013. № 10. 7 березня. С. 6.
- [7] Дорош Г. Психологізм інтелектуальної драми Ю. Щербака “Відкриття”. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2004. Вип. 15. С. 176-178.
- [8] Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево: Карпатська вежа, 2013. 280 с.
- [9] Дочинець М. Діти папороті. Мукачево: Карпатська вежа, 2020. 328 с.
- [10] Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Мукачево: Карпатська вежа, 2016. 332 с.
- [11] Дочинець М. Мафтей. Книга, написана сухим пером. Мукачево: Карпатська вежа, 2016. 352 с.
- [12] Дочинець М. Многії літа. Благії літа. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 122 с.
- [13] Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 232 с.
- [14] Дочинець М. Я беру скарби нашого Закарпаття і вкладаю їх у твори. URL: <http://unicum-zak.info/uk>
- [15] Дубинянська Я. Про фантастику, ізоляцію і репутацію. URL: <http://litakcent.com/2012/02/20/pro-fantastyku-izoljaciju-i-reputaciju>
- [16] Жадан С. Інтернат. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2022. 336 с.
- [17] Євтушенко Н. Вплив інформаційних технологій на життя людини. <https://core.ac.uk/download/pdf/162863062.pdf>
- [18] Іщенко О. Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії. Київ, 2021. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ischenko_Olena/Proza_Myroslava_Dochyntsia_problematyka_i_poetyka/
- [19] Коваленко Ю. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 123-129.
- [20] Куришко Д. Жадан про “Інтернат”: приводячи війну у дім, ти ризикуєш втратити багато. 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504>
- [21] Кучер В. Соціопсихологічна модель людини-героя за сюжетом романів-антиутопій. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 13. С. 72-76.
- [22] Лисенко О. Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>.
- [23] Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ “Академія”, 2007. 608 с.
- [24] Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ “Академія”, 2007. 624 с.

[25] Медвідь Д. Риси антиутопії у романі Голдінга “Володар мух”. *Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції* (м. Бердянськ, 11 листопада 2022 р.): зб. публікацій / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2022. С.125-130.

[26] Мотонюк І. Політичний роман сьогодні. *Літературна Україна*. 2013. № 10. 7 березня. С. 12.

[27] Нагорна Л. Ідентичність етнічна. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; НАН України; Ін-т історії України. Київ: Наук. думка, 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_etnichna

[28] Онишкевич Л. У Вашингтоні відбувся круглий стіл за романом Юрія Щербака “Час смертохристів: Міражі 2077 року”. *Літературна Україна*. 2013. № 3. 17 січня. С. 4.

[29] Осоловська А. Політика формування іміджу України в інформаційному просторі закордонних держав після 2014 р.: дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія». Вінниця, 2021. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9853>

[30] Павлюк І. Національна самоідентифікація як егрегор реалізації творчої особистості: медійний контекст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2020. № 4. С. 148-159.

[31] Пархоменко І. Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2011. № 963. Серія: Філологія. Вип. 62. С. 217-223.

[32] Перетятя О. Проблема національної ідентичності в українській дитячій літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. в естетичному та психологічному дискурсах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”*. 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 98-103.

[33] Саба А. Що вдалося і не вдалося Жадану в “Інтернаті”?. 2017. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41982889>

[34] Сабат Г. У лабіринтах утопії й антиутопії. Дрогобич: Коло, 2002. 160 с.

[35] Семена М. Юрій Щербак: Україна все ще залишається в епіцентрі світового шторму. URL: <https://ua.krymr.com/a/yuriy-shcherbak-ukraina-vse-shche-zalishayetsya-v-epitsentri-svitovogo-shtormu/32701737.html>

[36] Семена М. Юрій Щербак: “Уже в 90-х потрібно було визначити Крим як територію майбутньої державності кримськотатарського народу”. URL: <https://ua.krymr.com/a/rosiya-ukraina-viyna-crum-yuriy-shcherbak/31943449.html>

[37] Сенік Л. Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності. Львів: Академічний експрес, 2002. 239 с.

[38] Слабошпицький М. Тріумфальне повернення в прозу. *Літературна Україна*. 2013. № 10. 7 березня. С. 6.

[39] Славінська І. Сергій Жадан: “Новий роман про війну писатиму інакше”. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/03/16/236057/>

[40] Сокоровський А. Смертохристи. *Літературна Україна*. 2012. № 33. 30 серпня. С. 4.

[41] Соловійова А. Антиутопія як символічна модель суспільства тотальної деперсоналізації. *Політичні науки*. Том № 162. 2011. С. 57-63.

[42] Стасіневич Є. “Інтернат” Жадана: дорога до тихого дому. URL: <https://archive.chytomo.com/news/internat-zhadana-doroga-do-tixogo-domu>

[43] Улюра Г. “Інтернат”: Як нам усім не пощастило. Сергій Жадан написав роман про АТО. URL: https://lb.ua/culture/2017/08/23/374692_internat_yak_usim_poschastilo.html

[44] Франко І. Із секретів поетичної творчості. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printzip.php?id=27&bookid=13>

[45] Харитоненко О. Засоби масової комунікації: література і суспільство: навчально-методичний комплекс. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. 72 с.

[46] Хто є хто в Україні. URL: <http://dovidka.com.ua/user/?code=52391>

[47] Черниш Н. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. Київ: Знання, 2009. 468 с.

[48] Шокіна К. Мирослав Дочинець: “Дитина, яка має народитися, – народиться. У творчості так само... Вона – процес, ане конвеєр”. URL: <https://webcache.googleusercontent.com>

[49] Щербак Ю. Люди без моралі – це смертохристи. *Українська літературна газета*. 2011. № 10. С. 8.

[50] Щербак Ю. Час смертохристів. Міражі 2077 року. Київ, 2023. 488 с.

[51] José Ortega y Gasset. Dehumanization of Art. URL: https://monoskop.org/images/5/53/Ortega_y_Gasset_Jose_1925_1972_The_Dehumanization_of_Art.pdf

Філологічний складник
інформаційної безпеки

МОВОМИСЛЕННЯ

Philological component
of information security

LANGUAGE THINKING

Глава 1
Chapter 1

**ДЕВАЛЬВАЦІЯ ТА ДВОЇСТІТЬ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ
ЯК КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФІЛОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ МЕДІАПОВІДОМЛЕННЯ**

Олена Бондаренко

Abstract. The study is based on attention to the word as the main means of influencing human consciousness, because the 20s. of the 21st century are characterized by increased attention of humanity to the ecological consumption of information, which today is not a scarce product, as it was a few decades ago. Mass, speed of distribution, awareness of the level of threats to information exchange between the subjects of society led to the emergence of the concepts of «information security,» «information hygiene.» These terms are multifaceted. The subject of our study was chosen only one of the aspects - philological, because the transmission of thought, that is, information, is always directly related to the accuracy of its verbal reproduction. The study substantiates the content and origin of the concept of «devaluation of the word,» the main reasons for its occurrence. It has also been clarified how «duality» relates to the subjective and objective meanings of a word.

The study examines the main strategies of influencing mass media messages through the word. The main functions of trigger words, destructive words in media messages are analyzed.

© Олена Бондаренко / Olena Bondarenko

Увага до слова – це один із основних чинників, на яких ґрунтується успіх визначних маніпуляторів та пропагандистів.
Джозеф Мерфі

Вступ

20-ті рр. ХХІ століття характеризуються посиленою увагою людства до екологічного споживання інформації, яка на сьогодні не є дефіцитним продуктом, яким вона була ще кілька десятиріч років тому. Масовість, швидкість поширення, усвідомлення рівня загроз інформаційному обміну між суб'єктами соціуму зумовили виникнення поняття «інформаційна безпека». Проблематика інформаційної безпеки є складною та багатоаспектною, вона «може розглядатися у широкому і вузькому розуміннях. У вузькому – як безпека інформації, у широкому – це стан захищеності як від загроз безпеці інформації, так і від загроз нанесення шкоди інформаційним технологіям» [10, с. 11].

Відповідно до Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», інформаційна безпека – це «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [25, с. 102]. Як бачимо, цей термін є багатоаспектним та міждисциплінарним. Сучасні науковці І. Боднар [7], О. Литвиненко [18], О. Панченко [22], Т. Слінько [33], С.Северина [28], О. Сорокін [38], В. Фурашев [44], В. Цимбалюк [45], О. Черевко [46] зосереджують увагу на нормативно-правовому та економічному аспектах; П. Жарков [12], Л. Беседіна [12], О. Крюков [17] досліджують це питання в інформаційно-комунікаційній площині. Предметом нашого вивчення було обрано філологічний аспект, адже передача думки, у нашому випадку інформації, завжди «безпосередньо пов'язана з точністю її словесного відтворення», що унеможливорює спотворення фактів дійсності [29, с. 137].

Філологічна складова¹ інформаційної безпеки стає дедалі важливішою в умовах сучасного цифрового світу, де інформаційні потоки непередбачувано розширюються, а вплив комунікаційних технологій на суспільство є неабияким.

Вивчення мови, літератури та культури стає ключовим для розуміння не лише текстів, але й потенційно шкідливих впливів, що накладаються на них.

Засоби масової інформації мають велику владу на сьогодні, впливаючи на свідомість та формування громадської думки, адже їх інструментом є слово. Саме за допомогою слів медіа можуть вражати, змінювати думки та дії, викликати дискусії, ранити або навіть вбивати своїх читачів. Нерідко слова використовуються з метою маніпуляції або пропаганди. Саме ці два поняття є ворожими у світі правильної та добросчесної журналістики. Проте, аби повернути більшу увагу громадськості, медійники нерідко вдаються до маніпуляційних конструкцій, які призводять до зміни бажань, настроїв, поведінки, поглядів груп людей. І, таким чином, слово вже не є інструментом, який допомагає донести правду чи розказати про подію, а зброєю, яка має влучити в ціль.

Відповідно до Закону України Про основи національної безпеки, одним із потенційних ризиків є «намагання маніпулювання суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення упередженої, неповної чи недостовірної інформації» [24]. Отже, одним із ключових аспектів філологічної складової є аналіз мови в інформаційних ресурсах, адже «сучасний світ змінюється настільки бурхливо, що при цьому не може не змінюватися людина, її свідомість (і мовна зокрема), її спосіб мислення (і мовомислення зокрема), її комунікативні інтенції, комунікативні стратегії і тактики» [50, с. 28]. Це включає в себе виявлення маніпулятивних технік, дезінформації, пропаганди та інших форм впливу за допомогою слова, що можуть використовуватися особами, схильними до зловживання, для досягнення своїх цілей. Дослідження структури мови текстів, їхніх семантичних властивостей та маніпулятивних прийомів дозволяє розрізнити об'єктивну інформацію та спрямовану маніпуляцію.

Отже, існують виклики в забезпеченні філологічної складової інформаційної безпеки. Одним із них є швидкі темпи поширення

¹ Під поняттям «філологічна складова» розуміємо сукупність мовних засобів, які використовуються для вираження ідей та почуттів.

інформації через соціальні мережі та інші канали, що інколи унеможлиблює вчасне виявлення та реагування на маніпулятивні дії.

Поняття «мовної девальвації» в контексті інформаційної безпеки

Мова – це живий організм, який постійно розвивається та змінюється під впливом багатьох чинників. Однією із змін є втрата первинного значення слова, його трансформація, набуття нових значень під впливом позамовних чинників.

Лесь Белей, журналіст проєкту «Обираєш Ти!» від Українського кризового медіа центру, оперує поняттям «мовна девальвація», зазначаючи, що «мову можна сприймати цілком по-різному, її порівнювали з математичними формулами і з живими організмами. Я запропоную ще одну власну аналогію – мова як гроші. Грошима ми користуємося на щодень. У нас є певні запаси (у когось більші, у когось менші), які ми витрачаємо на різні потреби. Якщо грошей стає на ринку забагато, то вони знецінюються, і навпаки, якщо їх бракує, то цінність їхня зростає. Доволі подібно усе виглядає з мовними одиницями. Уявімо ситуацію: є стандартна емоція, і для її вираження використовується певне слово. Якщо ця ситуація рідко повторюється, то сили слова (його ринкової вартості) вистачатиме, однак якщо емоція повторюється, і слово вживається часто, то відбувається його знецінення, тобто девальвація» [21].

О. Сербенська також зазначає, що «... часто відбувається своєрідна девальвація слова, «розмивається» його лексико-семантична структура. Часто вживане слово, втрачаючи чітко окреслені межі значення, дезорганізує мислення» [31].

Таким чином, слово – це не лише засіб обміну думками, а й фактично мовна валюта. Тенденція знецінення слів особливо актуальна в цифрову епоху, коли ми перебуваємо постійно в потоці нової інформації.

За Академічним тлумачним словником української мови, «ДЕВАЛЬВАЦІЯ, і, жін. Проваджене буржуазними урядами в законодавчому порядку зменшення золотого (срібного) вмісту грошової одиниці, а також зниження курсу паперових грошей відносно золота (срібла) або іноземних валют» [1]. Згідно з визначенням девальвації стосовно грошової одиниці можна сказати, що девальвація дорівнює падінню, знеціненню.

Словник літературознавчих термінів визначає девальвацію слова як «знецінювання слова через утрату ним природного, зумовленого мовною практикою зв'язку вираження (звукової та графічної форми) із змістом (лексичним значенням). Процес девальвації слова (від *de* і лат. *valvo* – маю вартість) властивий кожній мові і стосується передовсім експресивних, емоційно-оцінних часто вживаних слів та виразів: вони швидко “зношуються”, втрачаючи конотаційні нашарування, і перетворюються, за визначенням Ш. Баллі, на “стерті п'ятаки”. У тоталітарному суспільстві, де мова стає засобом так званої ритуальної комунікації, слово, будучи знаряддям облуди та задурманення мас, зазнає не стільки девальвації, скільки інфляції. Позначаючи не те, що за ним стоїть (успіх – “невдача”, рівноправний – “залежний”, “підколоніальний”), розходячись зі своїм денотатно-референтним змістом, слово перестає бути повноцінним знаком, а отже, засобом адекватного сприйняття чи впливу» [35]. Таким чином, девальвація слова – це процес втрати або зниження цінності, сили або значення слова. Це може статися через зміну чи розширення значення слова, його надмірне використання або через масове вживання в контекстах, які знижують його авторитет або здатність передавати точність. Наприклад, слово «фронт», яке раніше означало «Місце, район, де відбуваються воєнні дії і розташовані діючі війська під час війни» [1], на сьогодні вживається в семантичній єдності зі словами, до яких не має жодного відношення – *освітній фронт, волонтерський фронт, економічний фронт, культурний фронт, у кожного свій фронт тощо*.

Яскравим прикладом такого процесу є слово «експерт», яке через масовість поширення втратило своє первинне значення «Фахівець, що робить експертизу» [1]. На сьогодні соціальні мережі перенасичені думками експертів – людей, які висловлюють свою думку щодо якоесь питання. Термін «експерт» стосується винятково особи, яка має глибокі знання, навички та досвід у певній галузі, що дозволяє йому чи їй надавати авторитетні поради, розуміти складні проблеми та знаходити ефективні рішення. Основними характеристиками експерта є глибокі знання у своїй галузі, включаючи теорії, принципи, методи та технології; практичний досвід роботи у відповідній сфері, що дозволяє їм застосовувати свої знання для розв'язання реальних проблем; аналітичні здібності, які доз-

воляють аналізувати складні проблеми, виділяти ключові аспекти та розробляти стратегії розв'язання; авторитетність у своїй галузі; постійне навчання.

Слово має складну семантичну будову [2, с. 120]. Слово – основний інструмент процесу комунікації, завдяки якому суспільство здобуває знання, продукує й поширює інформацію, вирішує більшість конфліктів, передає досвід, ділиться враженнями й «впливає на свідомість» [52, с. 21]. Слово як одиниця мовлення створено для дій. Філологічна компетентність важлива для розуміння та аналізу сучасних контекстів з метою виявлення та розвінчування міфів, стереотипів та різних видів впливу на сприйняття інформації.

Причини девальвації

Кожного дня відбуваються події, які впливають на життя людей. У сучасному інформаційному світі спостерігається значне змішування та переосмислення смислів слів. Вони поступово втрачають своє первинне значення через ряд обставин, які призводять до їхньої девальвації. Зміни в суспільстві, розвиток технологій, а також масове поширення інформації через соціальні мережі, Телеграм-канали та онлайн-платформи впливають на сприйняття й розуміння слів. Під час аналізу цієї проблеми варто врахувати різні аспекти, що впливають на девальвацію слів. Перш за все, важливо звернути увагу на роль технологій і медіа, які відіграють ключову роль у поширенні інформації. Соціальні мережі та блоги стали платформами, де слова отримують нові значення через використання їх у різних контекстах. Девальвація слів відбувається під впливом багатьох чинників, основними з яких є знакові історичні події (пандемії, політичні зміни, війни тощо), культурні чи соціальні зміни. Слова набувають нові конотації та стають менш зв'язаними зі своїм первинним значенням. Також важливим чинником девальвації може бути їх надмірне або невластиве використання. Це призводить до того, що вони втрачають свою цінність, стають буденними.

Отже, девальвація слова має значну кількість причин, які зумовлюють цей процес відбуватися. Окрім зазначених вище, варто також звернути увагу на такі:

- вторинна номінація;
- візуалізація медіаповідомлення;

- кліпове мислення;
- компресія змісту медіаповідомлень;
- засилля іншомовних слів, зокрема англіцизмів.

Девальвація слів: відбувається, коли вони втрачають своє первинне значення або набувають нових відтінків інтерпретації через надмірне повторення, неправильне, недоречне використання або маніпуляції з боку медіа чи інших джерел інформації. Девальвація може викликати сплутування, непорозуміння та навіть використовуватися задля маніпуляційних цілей.

Історичні виклики

Із 2014 року і дотепер в Україні відбуваються рушійні процеси, починаючи Майданом і закінчуючи повномасштабним вторгненням. Усе це сприяло тому, що лексичний склад мови зазнав змін.

COVID-19 та повномасштабне вторгнення росіян внесли свої корективи не тільки в життя та здоров'я громадян України, а й у значення деяких слів, що сприяло появі двоїстості їх значень – «об'єктивного й суб'єктивного» [32]. У поняття двоїстості ми послідовно вкладаємо два основні принципи – нейтральне значення слова та те, який зміст у нього вкладає мовець.

Наприклад, слово «корона», яке до появи вірусу COVID-19 мало значення «металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади [1], після 2020 року набуло нового значення – коронавірус. Слова «пандемія» та «вірус», які до 2019 року були майже історизмами, адже асоціювалися із Середньовіччям, сьогодні набули нового звучання.

Зміна слів під час пандемії може відбуватися з різних причин, таких як відтворення нових реалій, адаптація до зміни контексту або спроба «зберегти позитивний настрій серед глобальної нестабільності» [3, с. 22]. Так, COVID-19 спричинив появу термінів (коронавірус, карантин, соціальне дистанціювання, вірус-ворог, пандемічна стратегія, масковий режим, вакцинація), нових сленгових виразів та жаргону (зомбі-апокаліпсис, карантинчик, карантинне весілля тощо).

З початком повномасштабного вторгнення росіян на українські землі відбулася мілітаризація лексичного складу мови, адже такі слова, як «укроп», «верба», «бавовна», «кікімора», «розтяжка», «град», «орки», «леопард» тощо набули зовсім нових значень.

Мислення українців на сьогодні швидко ототожнить слово «бавовна» з вибухами на тимчасово окупованій території України та на території росії; «розтяжка» – з тоненьким малопомітним дротом, при зачіпанні якого буде ініційований пристрій, що призведе до вибуху; лексеми «верба» та «град» на сьогодні теж втратили свою пряму конотацію, адже в першу чергу асоціюються з реактивними системами залпового вогню; «кікіморою» є маскувальний костюм, варіант камуфльованого спецодягу для військових. Варто наголосити, що такий процес зміни значення слів перебуває в тісному взаємозв'язку з іншим явищем – поняттям «прецедентність» або «прецедентний феномен». За визначенням О. Селіванової, «прецедентний феномен – компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний й використаний у когнітивному й комунікативному плані» [30, с. 492]. Для оформлення своїх думок носії мови послуговуються такими мовними одиницями й засобами, що здатні швидко актуалізувати запас знань співрозмовника. У такому разі адресант апелює до універсальних культурних кодів, що породжують багаті асоціативні ряди, – прецедентних феноменів, одиниць, що добре відомі всім представникам відповідної культури, тобто є акумуляторами й трансляторами культурної інформації [29].

Отже, лексеми, які зазнали девальвації під впливом певних історичних подій, по-перше, є зрозумілими безпосередньо учасникам цього періоду, адже в їх основі – суб'єктивний досвід; по-друге, вони сприяють створенню слів-тригерів, які нівелюють основну функцію слова – номінативну, замінюючи її функцією впливу; по-третє, такі слова та вирази викликають непорозуміння та сум'яття в іноземців.

Термін «тригер» (trigger) походить від англійського слова, яке буквально означає «пристрій з двома лампами або транзисторами, на виході якого струм і напруга можуть змінюватися стрибкоподібно» [1]. У різних контекстах його використовують для позначення різних речей, але загальний зміст полягає в тому, що тригер викликає якусь реакцію чи дію після активації. У психології та медицині термін «тригер» використовується для позначення будь-якого стимулу або фактору, який спричиняє виникнення певної реакції чи симптому в людини [19]. Наприклад, тригер може бути певним словом, звуком, ароматом або відчуттям, яке викликає виникнення

стану стресу, тривоги або навіть погіршення фізичних симптомів у людини з психічними розладами.

У контексті психологічних та емоційних технік термін «тригер» також використовується для позначення будь-якого стимулу, який «викликає певну емоційну реакцію або згадку» [42, с. 371]. Наприклад, певна пісня або аромат може викликати в людини спогади про минулі події або почуття, пов'язані з цими подіями. Ненависть, злість і жадоба переполює українців сьогодні при згадуванні українських міст: *Бахмуту, Бучі, Бородянки, Ворзеля, Гостомеля, Ірпеня, Маріуполя, Миколаєва, Харкова, Чернігова*, – які зазнали великих жорстоких знущань та втрат цивільного населення від окупантів.

Вплив слів-тригерів полягає у їх здатності викликати певні емоційні реакції або асоціації в людей, що може впливати на їхнє сприйняття, розуміння та поведінку. Ці слова можуть мати сильний емоційний заряд або асоціюватися з певними контекстами, що робить їх потужними засобами впливу.

Наприклад, певні слова можуть викликати позитивні або негативні емоції в людини в залежності від їхнього значення та контексту використання. Слова-тригери можуть бути використані для мотивації, маніпуляції, створення атмосфери або навіть для виклику певних асоціацій або спогадів.

Наприклад, слова *воля, герої, життя, звільнення, незалежність, перемога, свобода, Україна* можуть викликати позитивні емоції та мотивацію до дії, тоді як слова-тригери *біль, вбивство, вибухи, війна, вторгнення, втрата, геноцид, двохсотий, діти війни, зброя, колона техніки, напад, повітряна тривога, поразка, поранення, приліт, смерть, страх, трьохсотий* – спричиняють негативні емоції та стрес.

Використання слів-тригерів може бути ефективним способом впливу на людей у різних ситуаціях, включаючи політику, маркетинг, рекламу, комунікацію тощо. Проте важливо використовувати їх з обережністю, враховуючи етичні та моральні аспекти, щоб уникнути негативних наслідків або маніпуляції.

Вторинна номінація

Результатом процесу девальвації слів на сьогодні є також вторинна номінація. Це пов'язано з рядом об'єктивних причин,

адже між стилістично забарвленою лексикою, зокрема термінами, та загальноновживаною триває постійний процес обміну: слова загального вжитку змінюють своє первинне лексичне значення й стають термінами, а терміни все частіше входять до складу загальнономовних одиниць. Ці два процеси безперервні та взаємопов'язані, що допомагає підтримувати рівновагу в мові².

Сучасний світ розвивається настільки стрімко, що кількість предметів, явищ та процесів значно більша, ніж слів для їх номінації. У зв'язку з цим не завжди є нагальна потреба створювати абсолютно нове слово, адже можна використати вже наявні лексичні засоби. Крижановська А. В. зазначає: «Незважаючи на всю різноманітність прийомів, які використовують для створення нових термінів, найбільш важливою внутрішньомовною закономірністю є дуже давня традиція створювати нові терміни на основі слів, що є в загальнолітературній мові. Суть термінологізації полягає в семантичній зміні вже наявних у мові слів із метою створення нового терміна» [16, с. 48].

Г. Мацюк указує на те, що в процесі термінологізації «перетинаються фактори екстралінгвальної (технічний прогрес породжує нові поняття) і внутрішньомовної дійсності (потреби в номінативних ресурсах забезпечуються використанням слів загального вжитку у функції термінів)» [20, с. 202].

У термінологічній енциклопедії О. Селіванової детермінологізація визначена як «явище мовної системи, вияв мовної економії й асиметричного дуалізму мовного знака, яке являє собою перехід термінів до загальноновживаної лексики» [30, с. 117].

Як зауважує Л. Васковець, «зміни в лексичному значенні загальноновживаної одиниці зумовлюють появу нового слова зі спеціальним значенням. При виділенні нового значення обов'язковою є наявність спільної ознаки в обох значеннях слова – старому (загальноновживаному) та новому (термінологічному). Шляхи виникнення нових термінологічних значень у цій групі термінів можна визначити через зіставлення їхнього поняттєвого співвіднесення в науковій та побутовій сферах. У мовознавстві виділено кілька та-

2 Питання термінологізації й детермінологізації досліджували такі мовознавці, як Т. І. Панько, Г. П. Мацюк, В. М. Русанівський, Г. В. Чорновол, проте ці проблеми й надалі залишаються актуальними та потребують подальшого вивчення.

ких можливих шляхів перенесення значень: метафора, метонімія, синекдоха» [11, с. 88].

Яскравими прикладами вторинної номінації є слова, що увійшли в активний словник українців з початком повномасштабного вторгнення: *град*³, *леопард*⁴, *піон*⁵, *верба*⁶, *химера*⁷; сленгові слова типу «*дашка*⁸», «*муха*⁹», «*беха*¹⁰» тощо. Мова йде не про явища природи, тварини, рослини чи міфологічні істоти, а про озброєння.

Процесу мілітаризації зазнала не лише промисловість, а й мова. Це спричинило те, що слова стають суперечливі та незрозумілі поза контекстом, втрачають свою самобутність. Нових сенсів набули також лексеми: *донат*, *сокіл*, *мопед*, *бавовна*, *банка*, *дрон*, *сховище* та інші. Спираючись на суб'єктивний досвід автора, слова не втратять сенс, якщо ними оперують коректно. Проте в більшості випадків вони ніщо без контексту. Він формує специфіку та вказує напрям думок.

Історичний контекст в умовах повномасштабного вторгнення став ґрунтом для пояснення ряду явищ, мовної девальвації зокрема. Окупаційні операції, інформаційна політика на загарбаних територіях, спалюжена історія, тоталітаризм – свіже коло факторів, що мають безпосередній вплив на мову.

Компресія змісту медіаповідомлень: візуалізація, кліпове мислення

Конкурентність у медіа створює нові умови продукування контенту. На сайтах з'являються таймери для позначення приблизного часу на перегляд матеріалу. Текстові редактори вносять правки доти, поки не спрацює формула: «Влучно. Цікаво. Інформативно». Стисло – ще одна важлива умова матеріалів, спрямованих на масовість. Існує навіть дослідження від Microsoft, де зазначають, що середньостатистична людина здатна концентрувати увагу протягом восьми секунд.

3 Град – реактивна система залпового вогню калібру 122 мм.

4 Леопард – станція наземної артилерійської розвідки

5 Піон – 203-мм самохідна гармата.

6 Верба – українська реактивна система залпового вогню калібру 122 мм.

7 Химера – американські пускові установки M142 Himars та M270 MLRS.

8 «Дашка» – станковий кулемет.

9 «Муха» – ручний протитанковий гранатомет.

10 «Беха» – бойова броньована гусенична машина.

Мова може бути справжньою скарбницею виразності та різноманітності. Однак коли ми скорочуємо думки до мінімальної кількості слів, то ризикуємо її втратити. Окрім того, спрощені висловлювання можуть нести лише обмежений обсяг інформації, що спричинює спотворення повідомлюваного, а це, у свою чергу, викликає непорозуміння, двоїстість розуміння фактів дійсності. Одним із основних різновидів компресії змісту повідомлення є візуалізація медіаповідомлень.

Візуалізація медіаповідомлення

Кожна нова епоха ставить перед суспільством свої завдання, кардинально змінює вектори розвитку й сприйняття інформації. Якщо ще вчора ми сприймали інформацію через текст, то сьогодні усе більше віддаємо перевагу візуальному контенту. Центром існування людини є мозок, основною функцією якого є сприйняття. Він відповідає за нашу поведінку, наші дії, наш характер [53]. Із погляду психології, люди по-різному сприймають інформацію. Відповідно до діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева [8], є три основні типи сприйняття: візуальний, аудіальний або кінестетичний. Першим та найбільш поширеним типом людей є візуали. Це 80–85% населення всієї планети. Це люди, які сприймають інформацію переважно зором. Вони навіть у словах використовують візуальні образи. Вони думають зображеннями, сприймають інформацію зображеннями й передають її здебільшого зображеннями. Наступним типом вважають аудіалів. Це 10–12% людей у всьому світі, які сприймають інформацію переважно через слух. Третій, більш рідкісний тип, – кінестетики. За різними статистичними даними, їх кількість коливається від 3% до 5–8%. У таких людей розвинені смак, дотик, біль, теплові та вібраційні відчуття. І останній, але не менш важливий тип, – дігітали. Їх у середньому 1–2%. Це дуже рідкісний тип людей. Дігітал – це людина, яка сприймає значення. Цифрові значення, пропорції, знаки, символи. Він дуже логічний і в той же час інтуїтивний в ухваленні рішень і в сприйнятті інформації [8, с. 30–31]. Наведені статистичні дані доводять те, що нині домінує візуальний тип сприйняття інформації. Цим активно користуються задля досягнення своїх цілей пропагандисти та маніпулятори. Усе більше слів замінюються на смайлики, меми, картинки, фото, ві-

део, символи¹¹, а в результаті – маємо девальвацію слів. Візуалізація має на меті донести правильну думку більше до людини-глядача, ніж до людини-читача.

У дослідженнях останніх років ХХІ століття науковці зазначають, що люди запам'ятовують більше 80% інформації, яку бачать, і менше 20% того, що читають. Людський мозок обробляє візуальну інформацію швидше, ніж текст, та має здатність сприйняти зміст зображення за мілісекунди [13]. Візуалізація не є новітнім поняттям. Вона використовувалася ще багато століть тому дослідниками для детального запису результатів власних досліджень. Сучасні формати дозволяють не просто візуально відтворити зміст медіаповідомлення, а приховати в ньому маніпуляційні чи пропагандистські наративи. Розвиток технологій сприяє тому, що з кожним днем візуалізація стає все актуальнішою й ефективнішою. Візуальні матеріали стають самостійними інформаційними продуктами, а не доповненням до текстових, як це було раніше.

Різновидом прецедентних феноменів, про які говорилося вище, є прецедентна ситуація, тобто «значуща подія, що реально відбулася в житті етносу й цивілізації або була змодельована колективною чи індивідуальною свідомістю» [29]. Саме вона лежить в основі мемів, які виникли під час повномасштабного вторгнення: *«русській воєнний корабль, іди ...»*, *«Тракторні війська»*, *«Доброго вечора, ми з України»*, *«Пес Патрон»*, *«Оргія на Щекавиці»*, *«Жест доброї волі»*, *«Чорнобаївка»*, *«Паляниця»*, *«Тут так гарно, подомашньому»*, *«Цей день настав»* тощо. Окремо варто звернути увагу на мему, що виникли внаслідок мовної омонімії – *«Бавовна»* та *«Уже немає сечі терпіти ці борошна»*. Неправильний переклад спричинив появу жартівливих виразів, які дуже швидко набули популярності в соціальних мережах.

З упевненістю можна сказати, що мемотворення – це не лише процес створення, розповсюдження й адаптації мемів, а один із різновидів компресії змісту повідомлюваних фактів дійсності, адже в кількох словах закодовані цілі історії.

Мемотворення може відбуватися спонтанно чи усвідомлено. Спонтанне мемотворення відбувається, коли ідея або образ починає поширюватися серед людей без спеціального планування або наміру. В основі усвідомленого мемотворення – намір створюва-

11 Символи Z та V стали

ти або поширювати меми з метою впливати на думки, почуття або поведінку аудиторії, тому меми можуть мати великий політичний, культурний та соціальний вплив на суспільство.

Російська армія з початком повномасштабного вторгнення активно використовує на своїй техніці символіку Z, V, O, X, A¹², яка асоціюється в усьому світі зі свастикою, яка в XX столітті стала символом нацизму та нацистського режиму. Під впливом нацистської пропаганди свастика була використана як символ «расової чистоти» та «арійської переваги», і вона асоціюється зі злочинами проти людяності, геноцидом та військовою агресією.

На сьогодні не існує однозначного тлумачення щодо символіки рф, проте зрозуміло одне – ці букви вселяють жах та несуть смерть.

Кліпове мислення

Однією із причин домінування візуального контенту над текстовим є феномен «кліпового мислення», який як фактор сприйняття подій різко й досить кардинально змінив процеси інформування. Термін «кліпове мислення» вперше з'явився в середині 1990 років і використовувався для позначення уваги, що користується короткими й влучними образами [6].

Соболева С. визначає кліпове мислення як «процес відображення різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю потоку інформації, його алогічністю, різноманітністю, швидкою змінюваністю, відсутністю цілісності сприйняття навколишнього світу» [37, с. 87].

З розвитком каналів комунікації поняття деформувалося й отримало негативний відтінок. У першу чергу це можна обумовити інформаційним навантаженням суспільства. Потоки новин, скандалів, трендів та провокацій зростають щороку в геометричній прогресії. Людський мозок споживає яскравий контент методом відсіювання за категоріями: цікаво/нецікаво. Тобто значну роль у процесі вибору відіграє візуальний інтерфейс. SMM-спеціалісти активно використовують інфографіку, асоціативні методи, тригери, макети загальновідомих місць, популярних персонажів тощо.

Яскраві картинки та короткі влучні фрази можуть розповісти дуже часто набагато більше, ніж звичайні слова.

12 Тлумачення УНІАН значення символіки в різних аспектах за посиланням: <http://surl.li/ddkao>

Засилля іншомовних слів

Однією із причин девальвації власне українських слів є засилля іншомовних, у його основі – популяризація вивчення іноземних мов. Це явище має як чітко виражені позитивні, так і негативні наслідки, адже може призвести до домінування запозичень над власне українською лексикою, а так – і до поступового витіснення питомо українських слів.

Як зазначає Л. Белей, «саме мовною девальвацією можна пояснити навалу англіцизмів. Були собі нормальні усталені, частовживані слова «справа», «тренер», «дослідження», «тенденція», але прийшли «дорожчі» аналоги «кейс», «коуч», «рісерч», «тренд». Найсмішніше, коли давніше запозичення замінюють новішим запозиченням, як це сталося з конторою та офісом. Щодо девальвації через запозичення, то тут має у гру вступати нацбанк, тобто органи, що регулюють літературну норму» [21].

Наприклад, слова «селфі» та «тренд». Первинно тренд означав загальні напрямки моди в суспільстві, однак на сьогодні це слово може застосовуватися до будь-якої популярної або нерідко загальної речі, що позбавляє його первинної семантики, тобто воно зазнало девальвації через масовість свого вживання. До прикладу, слова «хайп», «хейтери», «гаджети», «гендер», «коуч», «шопінг» тощо, запозичені з іноземних мов, часто характеризуються як використання нових, «трендових» слів. Появу цих та інших іноземних слів в україномовній лексиці можна пояснити тим, що світ, безумовно, не стоїть на одному місці та має здатність до постійних змін, виходу на нові рівні.

Сучасній молоді притаманно вживати сленгові вирази в розмові та «неформальному письмі» [5]. Вони штучно замінюють вже відомі фрази. Часто новим аналогом бувають іншомовні запозичені слова, які мають емоційне забарвлення. Наприклад, англійське слово «треш» перекладається як «сміття». Нині воно активно прослідковується в лексиці українців. Академічними словниками це слово не зафіксовано, Словник сучасного українського сленгу [36] також не надає його дефініції, проте в інтернеті можна знайти визначення сленгової фрази: «Слово «треш» передає сильні емоції, викликані чимось неприйнятним, вульгарним, навіть аморальним». Дійсно, саме так його використовували на первинних етапах проникнення в розмовне середовище, у теперішній

час «треш» може позначати здивованість людини без негативного забарвлення, дуже часто його вживають як слово-паразит. Одна з головних проблем сленгових слів – застосування їх у невідповідному контексті, через це межі їх значення можуть ставати нечіткими, розмитими.

Процес швидкої появи й неминучого викорінення сленгових виразів не можна характеризувати як цілком негативний досвід. Нові сленгові вирази з'являються і зникають, і це доволі очевидний, навіть передбачуваний процес. Одне можна сказати точно: рушійним важелем у розповсюдженні сленгу є інтернет-простір.

Засилля іноземних слів є невід'ємною частиною процесу розвитку мови в сучасних реаліях, проте важливо зберігати баланс між запозиченням слів та збереженням мовної ідентичності: суспільство звикло скорочувати, спрощувати, запозичувати. Акаунт, верифікація, біткоїн, інфлюенсер, коуч, воркаут, дедлайн, лайфхак, лук, пранк, скіл, мем... І можна нескінченно продовжувати.

Психологічні аспекти впливу медійних повідомлень

Вивчення того, *ЯК* мовні конструкції впливають на емоційний та психологічний стан людей, дозволяє краще розуміти, *ЧОМУ* певні маніпулятивні техніки успішні. Задля розуміння психологічних аспектів впливу мови на свідомість людей варто розглянути стратегії мовлення Роберта Ділтса¹³, викладені ним у книзі «Фокуси мови. Зміна переконань за допомогою НЛП» [52], [53].

Наведемо деякі стратегії мовлення Роберта Ділтса, в основі яких девальвація та двоїстість значення слів, які можуть бути використані в контексті маніпуляції.

Намір (Intention)

Стратегія наміру Р. Ділтса є однією з ключових концепцій в нейролінгвістичному програмуванні (НЛП). Ця стратегія спрямована на визначення конкретних цілей та ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей.

¹³ Роберт Ділтс – американський психолог і терапевт, відомий як один із співзасновників нейролінгвістичного програмування (НЛП). Він народився 27 березня 1950 року в Сан-Дієго, Каліфорнія, США. Ділтс вивчав психологію в Санта-Крузькому університеті та здобув ступінь доктора філософії в області психології в університеті Санта-Круз. Однак його основний внесок у психологію полягає в розвитку і застосуванні концепцій НЛП.

Основна ідея полягає в тому, щоб узгодити свідомий та підсвідомий рівні мислення та дій, щоб досягти успіху у виконанні завдань [52]. Стратегія наміру Р. Ділтса надає практичні інструменти для досягнення успіху в будь-якій сфері життя, включаючи особистий розвиток, професійний успіх та вдосконалення взаємовідносин. Це не лише допомагає визначити цілі, але й надає методики для їх досягнення шляхом координації різних аспектів мислення та дій.

Яскравим прикладом реалізації зазначеної стратегії є ІПСО (це дещо видозмінений переклад поняття Psychological Operations, PSYOPS) — це сплановані дії з поширення інформації на іноземну аудиторію задля досягнення певної цілі, впливу на емоції, критичне мислення, почуття та дії цільової групи людей» [15].

Інформаційно-психологічні операції (ІПО) — це спеціально організовані заходи, спрямовані на вплив на свідомість, емоції, переконання та поведінку людей через різні засоби комунікації, такі як медіа, соціальні мережі, публічні виступи, реклама тощо. Ці операції можуть бути використані з різними цілями, такими як розповсюдження дезінформації, політична пропаганда, психологічна війна, реклама, вплив на громадську думку тощо.

Розповсюдження дезінформації — поширення неправдивих або маніпулятивних інформаційних повідомлень з метою вплинути на переконання або думку громадськості. Створення фейкових акаунтів або використання ботів для розповсюдження неправдивої інформації або спекуляцій з метою зміни громадської думки або впливу на результати виборів тощо.

Психологічні впливи — використання психологічних методів, таких як емоційне звернення, страх, надія, для зміни ставлення або поведінки людей.

Маніпулятивна комунікація — використання психологічних технік, спрямованих на виклик певних емоцій або реакцій для досягнення певної мети.

Вплив на масову свідомість — створення ілюзії загального прийняття певних ідей або поглядів через активне розповсюдження відповідних повідомлень та інформації.

Політична пропаганда через масмедіа. Використання впливових засобів масової інформації, таких як телебачення, радіо або газети для пропаганди певних політичних ідей або кандидатів та дискредитації опонентів.

Контроль над масовою інформацією – маніпулювання потоком інформації або цензура засобів масової інформації для контролю над громадською думкою та забезпечення підтримки влади.

Психологічна війна – використання психологічних технік, таких як психологічний тиск, створення паніки або психологічне знуцання, для підштовхування противника до здавання або покладення зброї.

Такі операції проводяться в рамках психологічної війни. Психологічна війна використовує пропаганду та різні види дезінформації задля впливу на думки, емоції, погляди та поведінку опозиційної групи. Наприклад, в усіх своїх повідомленнях рф стверджує: *Крим не окупували, він нібито «повернувся додому»*; *Зеленський нічого не вирішує, усе вирішують куратори із США*; *Зеленський – наркоман*; *військова техніка поруч з будинками перебуває з метою захисту й безпеки тощо*.

Як зазначають Д. Арабаджієв і Т. Сергієнко, «стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій несе з собою не тільки нові можливості, а й цілий ряд загроз, здатних дестабілізувати життя людей, ураження ментальних шаблонів індивідів, соціуму та нації в цілому. Однією з таких загроз є інформаційна та гібридна війна» [4, с. 12].

Отже, наведені різновиди та приклади ілюструють різноманітність інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) та їх можливі впливи на суспільство та людей. Інформаційно-психологічні операції можуть бути використані як у сфері політики та військових дій, так і в комерційних цілях. Вони можуть мати значний вплив на громадську думку та поведінку.

Переформулювання

Це стратегія, коли ви переформулюєте слова або ідеї так, щоб вони звучали більш прийнятно для вас або підтримували вашу думку. В основі стратегії переформулювання – лінгвістична маніпуляція, мета якої – приховати справжні наративи, підмінити поняття. Переключити увагу співрозмовника, замінивши синонімом слово (*обманювати – недоговорювати, робота – кабала, вбити – нанести не сумісні з життям травми* тощо) – позитивним чи негативним.

Російсько-українська війна спричинила посилення утисків російських громадян за політичними переконаннями, зокрема

за дискредитацію іміджу країни. Це стало причиною активного засилля евфемізмів та перифразів. Методички, перехоплені співробітниками Служби Безпеки України [27], ілюструють активне використання цієї стратегії російською пропагандою: *війна – спецоперація, «военная мера»; українці – нацисти, Революція Гідності – державний переворот, окупація – звільнення від укронацистів; окуповані території – звільнені території; санкції – епідемія ненависті до росії, бомбити – виконувати високоточні удари по військових об'єктах, мародерство – це просто людський фактор, Буча – фейк від Зеленського; нелояльні до росії представники пострадянського простору – націоналістично налаштовані групи, відступ військ – жест доброї волі для створення сприятливих умов для переговорів, падіння економіки – «отрицательний рост», вибух – хлопок, пожежа – задимлення* тощо. В основі переформулювання – гра слів. Різновидами переформулювання є лайка, флірт, гумор тощо.

Стратегія переформулювання Роберта Ділтса, яка використовується в нейролінгвістичному програмуванні (НЛП), полягає в зміні способу вираження думок або ідей. Передача думки завжди безпосередньо пов'язана з точністю її словесного відтворення. Основна ідея полягає в тому, щоб використовувати альтернативні формулювання, які можуть змінювати емоційне ставлення або переконання людини. Добір слів зумовлюється їхнім змістом, майстерністю того, хто користується мовою, чуттям мови.

Виклик емоцій

Використання мовленнєвих засобів для виклику емоцій може бути важливим аспектом маніпулятивної комунікації. Це може включати використання загроз, образливих слів, аби викликати відчуття провини або страху. Російська пропаганда активно використовує цей прийом з метою залякування населення: *«Київ за три дні», «Ми ще не починали»* тощо. Окремо заслуговують на увагу вкиди пропагандистів, які активно перенасичують повідомлення негативно забарвленою лексикою: *поразка, капітуляція, загроза, голод, бомбардування* тощо. Мета всього цього – посіяти паніку, зародити сумніви. Унаслідок підвищеної емоційності виникають помилкові уявлення та страхи. Коли боязнь, хибні уявлення й негативні моделі під дією психологічних, емоційних чинників закарбовуються в підсвідомості, їй не лишається нічого іншого,

крім як працювати відповідно до вимог отриманого завдання. Як зазначає Сьюзен Девід, «Емоції – від лютого гніву до наївного кохання – є миттєвою фізичною реакцією організму на важливі сигнали зовнішнього світу. Навчитися керувати емоціями – навчитися керувати світом» [48, с. 12].

Аналогія

Це метафоричне мислення. Переведення уваги на асоціативні зв'язки, аналогії, метафори. Це найпереконливіший спосіб донесення інформації.

Стратегія аналогії в рамках методології Р. Ділтса використовується для зміни поведінки, переконань або переживань шляхом асоціації цільового стану з уже відомими аналогічними станами. Основна ідея полягає в тому, щоб використовувати вже існуючі позитивні асоціації або відчуття для стимулювання бажаної зміни в особистості.

Яскравим прикладом реалізації стратегії у філологічному аспекті процес метафоризації – казки, історії, притчі, анекдоти, фільми, сторітелінг. Література та кінематограф вбудовує в нашу підсвідомість стратегії поведінки. Розповіді очевидців викликають майже стовідсоткову довіру споживачів інформації. Російська пропаганда рясніє «невігаданими історіями» про те, як «8 років бомбили Донбас», «поїдали малюків», «продавали дітей на органи за кордон», «розміщували бази НАТО», «вбивали дітей ДНР та ЛНР», «розправи націоналістів із росіянами» тощо. Окремо «заслужують на увагу» розповіді про «спільну історію», «братні народи», «ідеальне життя в СРСР».

Непідготовлена цільова аудиторія не в змозі розпізнати, де правда, а де вигадка, адже сторітелінг переконує краще, ніж статистика. Ефективність сторітелінгу досягається за рахунок того, що він має емоційну зв'язаність з аудиторією. Розповіді можуть викликати симпатію, співчуття, зацікавленість або навіть емоційне збудження. Це допомагає залучити увагу слухачів та підвищує їхнє відчуття співпереживання з розповідачем. Ефективні історії повинні бути простими для розуміння та запам'ятовування. Складний сюжет або велика кількість деталей можуть розірвати зв'язок з аудиторією та підірвати ефективність розповіді. Сторітелінг часто використовує структуровані сюжети, такі як вступ, розвиток подій та завершення. Це допомагає підтримувати увагу аудиторії та

зробити історію більш зрозумілою та захопливою. Використання зображень, відео, аудіо та інших мультимедійних елементів може підсилити ефект історії та зробити її більш привабливою для аудиторії. Загалом, ефективність сторітелінгу полягає в здатності розповіді привернути увагу, спонукати до думок та дій, та залишати позитивне враження. Через правильний підбір теми, аудиторії та методів подання, сторітелінг може бути потужним інструментом для комунікації та впливу.

Стратегія аналогії Р. Ділтса активно використовується на сьогодні як метод маніпулювання свідомістю громадян.

Аналіз наслідків

Стратегія «Аналіз наслідків» в методології Р. Ділтса використовується для стимулювання зміни поведінки або прийняття нових рішень, шляхом усвідомлення можливих наслідків у результаті такої зміни. Ця стратегія базується на принципі, що бажання змінити поведінку або діяти в певний спосіб може бути збільшено, якщо особа відчуває позитивні наслідки чи приємні емоції від такої дії. Уміння переключити увагу співрозмовника на позитивні чи негативні наслідки того, що він сказав.

«Якби не спецоперація на території України, солдати воювали б на нашій землі, втрати були б більшими...», «Якби ми не почали, Україна напала б першою» тощо. Методички та Телеграм-канали російської пропаганди активно вдаються до реалізації зазначеної стратегії. Це методика переключення уваги на потрібні їм наслідки. Це інструмент впливу на людей (*Якщо ви проголосуєте за них, то буде війна, криза, голод тощо*).

Навіювання

У контексті методології Роберта Ділтса є стратегією, що використовується для встановлення нових переконань, цінностей або поведінки на свідомому або підсвідомому рівнях. Ця стратегія базується на ідеї, що можна створити асоціації між певними стимулами та бажаними результатами для стимулювання зміни переконань у соціумі.

Важливо усвідомити, що люди по-різному реагують на однакове навіювання. Це пояснюється тим, що в них різна підсвідома обумовленість або різні уявлення. Навіювання – це примус до засвоєння чогось людською психікою. Це психічний процес, унаслідок якого навіювана думка або ідея береться до уваги, приймається й застосовується.

Джозеф Мерфі виділяє два різновиди навіювання: самонавіювання та зовнішнє навіювання [51]. «Розбери, що тобі говорять, придивися до підтексту сказаного – і побачиш, що багато з того було не чим іншим, як різновидом пропаганди. Її прихована мета була – і надалі є – панувати над тобою, нагнавши страху» [51, с. 42].

Процес зовнішнього навіювання триває повсякчас, хочемо ми цього чи ні. Значна частина людей, свідомо чи підсвідомо, «намагається примусити тебе думати, відчувати й діяти по-їхньому та з вигодою для них, дарма що зі шкодою для тебе» [51, с. 42].

Членування

Стратегія «Членування» в рамках методології Р. Ділтса використовується для розбиття складних завдань, цілей або проблем на менші, керовані елементи, що дозволяє легше досягати бажаного результату. Ця стратегія сприяє розумінню та управлінню складними процесами шляхом членування їх на більш прості складові частини.

Стратегія «Членування» допомагає зробити завдання більш досяжним, сприяє підвищенню ефективності та зниженню ризику невдачі шляхом розбиття його на менші, керовані елементи. Це особливо корисно для вирішення складних завдань чи досягнення великих цілей. Увага переключається на деталі, елементи чи менші частини: по-перше, по-друге... Експерт відрізняється від аматора саме цією стратегією. Яскравим прикладом застосування цієї стратегії є мовлення експертів-блогерів.

Узагальнення

У контексті методології Р. Ділтса стратегія узагальнення є протилежною до стратегії членування. У її основі – уміння перевести увагу на щось загальне, процес здійснення певних змін у мисленні та поведінці, які дозволяють застосовувати успішні стратегії та навички в різних контекстах та ситуаціях. Ця стратегія сприяє розширенню впливу інтервенцій або навичок на різні аспекти життя людини та забезпечує більш глибоку та стійку зміну.

Узагальнення – один із основних способів маніпуляції свідомістю людей за допомогою слів: *усі, в цілому, завжди, загалом, ніколи, експерти стверджують, медики рекомендують, науковці довели, загальновідомим є факт, що*. Сенс таких повідомлень не можна зрозуміти повністю, адже відсутня конкретика.

В основі всіх зазначених стратегій Р. Ділтса – слово як засіб впливу на свідомість людини. Р. Ділтс запропонував широкий спектр технік комунікації, які можуть бути використані для впливу на інших. Це може включати в себе використання інтерв'ю, метафор, історій або інших засобів комунікації для досягнення певних цілей.

Зазначені стратегії мовлення можуть використовуватися як для покращення комунікації, так і для маніпуляційних цілей. Однак важливо зазначити, що етичне використання цих стратегій полягає в їх застосуванні для покращення взаєморозуміння та підтримки, а не для маніпуляції або контролю над іншими. Стратегії дозволяють змістити фокус уваги співрозмовника, переключити увагу, переконати, затрансувати, зманіпулювати тощо.

Висновки

Девальвація та двоїстість значень слів є важливими аспектами філологічної складової інформаційної безпеки медіаповідомлень.

Тенденція знецінення слів особливо актуальна в цифрову епоху, коли ми постійно оточені потоком інформації, як результат – слова втрачають своє первинне значення, зазнають суттєвої трансформації під впливом різних факторів. Сучасна швидкість життя та інтернет-культура сприяють коротким та конкретним висловлюванням. На перший погляд, це може здатися зручним та ефективним способом комунікації, але часто це призводить до втрати глибини й точності мови. Як наслідок, найкраще сприймаються короткі повідомлення й спілкування стає все більш лаконічним. Самі ж слова «перетворюються на жертви скорочень та спрощень» [14], а висловлювання обмежуються та спрощуються, не виражаючи всієї складності думок та почуттів.

Для забезпечення інформаційної безпеки медіаповідомлень важливо бути уважними до того, які слова використовуються та як вони сприймаються аудиторією. Девальвація слів – це складний процес, що відбувається під впливом різних факторів. Вона може бути позитивною, уможливлуючи розширення семантичного поля слів, але також може спричинити плутанину, в основі якої двоїстість значень слів, відсутність контексту, суб'єктивне сприйняття дійсності чи маніпуляція зі значенням слів.

Для забезпечення інформаційної безпеки важливо аналізувати контекст вживання слів та розуміти їх можливі різні значення не

лише із семантичного, але й з психологічного аспекту. Стратегії нейролінгвістичного програмування, запропоновані Робертом Ділтсом, активно використовуються сьогодні в різних сферах життя людини з метою впливу.

Двоїстість значень слів – це явище, коли одне слово або ви- слів має два або більше різних значень або інтерпретацій, залежно від контексту вживання. Двоїстість може бути використана для створення плутанини або приховування справжнього змісту мовлення. Наприклад, одне слово може мати політичне, економічне або соціальне значення залежно від того, як його використовують у конкретному контексті.

Загалом, у контексті інформаційної безпеки медіаповідомлень девальвація та двоїстість значень слів можуть викликати плутанину, непорозуміння та маніпуляції. Важливо розвивати критичне мислення та аналітичні навички для розрізнення реального змісту слів та їх впливу на сприйняття інформації.

Нескінченний потік інформації призводить до розмивання меж змістового дискурсу. Увагу читачів привертають красномовні завуальовані заголовки, за якими відсутній зміст, правдивість, доказовість. Уживання експресивних та емоційно-оцінних виразів призводить до втрати справжніх сенсів та маніпулювання. Медіапростір ХХІ століття тяжіє більше до смислів, аніж до конкретики. Тому деякі слова перетворилися в ті самі пускові механізми, що спричиняють роботу причинно-наслідкового апарату, впливають на свідомість мас.

В епоху цифрових технологій слова втрачають своє первинне, основне, об'єктивне значення й зазнають суттєвої трансформації через різноманітні суспільні, технологічні та політичні зрушення. За останні три роки в українців відбулася майже тотальна девальвація слів, більшість з яких назавжди змінить своє значення й точно закарбується в пам'яті як лексика пандемії чи війни. Зчасом і ці слова, які є актуальними на сьогодні, стануть анахронізмами, і це теж закономірний процес.

Зважаючи на усі ці фактори впливу можна зазначити, що в нинішній час ми спостерігаємо активний процес девальвації слів і на це впливають різноманітні чинники. Девальвація слів не проблема сучасності, з цим стикалися раніше.

Основними шляхами виходу з цієї ситуації є такі кроки:

1. Свідоме споживання інформації.
2. Дотримання інформаційної гігієни, цифрової та медіаграмотності.
3. Застосування принципів критичного мислення.
4. Посилена увага до слова як виразника глибинних сенсів. Наше основне завдання в реаліях війни – називати речі своїми іменами: війна – це війна, а не спецоперація, росія – це країна-агресор, ворог – це ворог.
5. Дотримання принципів екологічності мовлення. Екологічність мови – це не лише відсутність нецензурних виразів, слів-паразитів, правильна вимова, а й доречне вживання лексем, енергетична чистота та мова дружелюбності. Енергетична екологія слова – це позитивний заряд слів, які ми вживаємо [9, с. 19].

Дотримання простих прийомів і дій, роз'яснених вище, дозволить здобувати потрібні знання та розуміти приховані смисли того, що відбувається навколо.

Правдиве висловлення складних думок і почуттів можливе лише за допомогою точної мови, адже саме чіткість формулювань зможе зробити ідею зрозумілою для більшості. Щоб уникнути негативних наслідків девальвації слів, важливо зберігати зв'язок між словами та їхнім семантичним навантаженням. Також важливо розуміти контекст вживання слів та стежити за їхніми змінами в суспільстві. Девальвація слів – це невід'ємна частина життя мови, і розуміння цього явища допоможе зберегти багатство та точність української мови. Вона відображає зміни в культурі, ідеології та способах сприйняття світу. Для збереження якості комунікації та точності мовлення важливо розуміти цей процес і пристосовуватися до нього, зберігаючи при цьому багатство української мови.

Загалом, слово як одиниця мовлення створене для дій. Підбирати слова – мистецтво, яке корисно опанувати та застосовувати в будь-якій галузі. Допоки ми вчимося все життя оперувати словом та зворушувати масу, хтось вже зробив це за нас, маніпулюючи нашою свідомістю. «Навчіться панувати над словом, аби панувати над життям» [51, с. 76].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/>
- [2] Алексєєнко-Лемовська Л. В. Слово як лінгвістична категорія. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (1). С. 120-128.
- [3] Альбота С. М. Лінгвосемантичні особливості комунікативної моделі онлайн-спілкування у період вакцинації населення. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія", серія "Філологія"*. 2019. Вип. 11(79). С. 21-24.
- [4] Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. Київ: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С. 12-15.
- [5] Бабелюк О. А., Лах Д. Р., Коляса О. В. Сленгізми на позначення явищ COVID-19 в сучасному англomовному інтернет дискурсі. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності "Львівський філологічний часопис"*. 2020. № 8, С. 14-19.
- [6] Бахтіна Г. П. Математика як «щеплення» проти «кліповості» інформації та «колажу» сучасного мислення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ: Вид-во Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Альма-матер. 2010. № 1(188). С. 144-155.
- [7] Боднар І. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Механізм регулювання економіки*, 2014, № 1. С. 68-75.
- [8] Бондаренко О. Є. *Права людини та мас-медіа в Україні: збірник конспектів лекцій*. Київ: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. 354 с. С. 30-36.
- [9] Бондаренко О. Є., Сидоренко О. П., Бондаренко Ю. С. Екологічність як складова культури мовлення сучасного українця. *Філологічні трактати*. Том 15, № 2. 2023. С. 17-25.
- [10] Василюк В. Я., Климчик С. О. Інформаційна безпека держави. Київ. 2008. 136 с.
- [11] Васковець Л. Термінологізація та детермінологізація в казначейській терміносистемі. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2013. № 765. С. 87-90.
- [12] Жарков Я. М., Бесєдіна Л. М. Напрямки зовнішнього інформаційно-психологічного впливу на Україну. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2009. № 19. С. 131-136.
- [13] Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Вступ до психолінгвістики. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2002. 168 с.

- [14] Зорівчак Р. Боліти болем слова нашого. Львів. 2005. 296 с.
- [15] ІПСО – це серйозно: чому шкідливо безпідставно використовувати цей термін? [Електронний ресурс]. URL: <https://gwaramedia.com/ipso-chomu-shkidливо-bezpidstavno-vikoristovuvati-czej-termin>.
- [16] Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. К. : Наук. думка, 1987. 162 с.
- [17] Крюков О. Інформаційна безпека держави в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2007. № 2. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_2_12
- [18] Литвиненко О. В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах (на прикладі України та Росії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04. К., 1997. 18 с.
- [19] Максименко С. Загальна психологія. Київ. 2008. 272 с.
- [20] Мацюк Г. П. Про термінологізацію одиниць загальноживаної лексики. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 68–71.
- [21] Мовна девальвація [Електронний ресурс]. URL: <https://uchoose.info/movna-devalvatsiya>
- [22] Панченко О. А. Інформаційна складова національної безпеки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Державне управління*. 2019. Випуск 3. 2019.
- [23] Періг І. М. Технології нейролінгвістичного програмування в політиці. *Матеріали XIX наукової конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя*. 2016, С. 306–307.
- [24] Про основи національної безпеки України: Закон України. Офіційний Вісник України. 2003. № 29. Ст. 1433.
- [25] Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.07 р. № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. С. 102.
- [26] Річар Б. Рефреймінг: орієнтація особистості з допомогою мовних стратегій. Воронеж. 1995. 256 с.
- [27] СБУ перехопила нові методички ФСБ: у них російських чиновників вчать правильно хвалити Путіна та коментувати війну в Україні. Офіційний сайт Служби Безпеки України. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/qptlc>
- [28] Северина С. В. Інформаційна безпека та методи захисту інформації. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С 155–161.
- [29] Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Лінгвістична палітра. Філологічні студії за заг. ред. Л. А. Лисиченко*. Харків. 2009. С. 129–139.
- [30] Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінол. енциклопедія. Полтава. Довкілля. 2008. 708 с.

- [31] Сербенська О. Про культуру мови місцевої преси [Електронний ресурс]. URL: kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine35-9.pdf
- [32] Сидоренко О. П., Бондаренко О. Є., Сипченко І. В. Лінгвістична інтерпретація юридичної термінології в семантико-текстуальних дослідженнях. *Філологічні трактати*. Том 14, № 2. 2022. С. 105-115.
- [33] Слінько Т. Сучасні загрози інформаційній безпеці країни та шляхи їх подолання. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 77-84.
- [34] Словник жаргонної лексики української мови [Електронний ресурс]. URL: <https://slovyk.me/dict/slang/%D1%87%D0%BE%D1%80%D1%82>
- [35] Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/devalvatsiya-slova>.
- [36] Словник сучасного українського сленгу [Електронний ресурс]. URL: https://slovyk.me/dict/slang_modern/%D1%87%D0%BE%D1%80%D1%82
- [37] Соболева С. Кліпове мислення як соціально-психологічний феномен та його роль у навчально-пізнавальній діяльності студентів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019, № 3, Т. 2. С. 86-90.
- [38] Сорокін О. Л. Інформаційна безпека та її складові: проблеми визначення концепту. *Держава та право*. 2014. № 8. С. 18-22.
- [39] Троян А. О., Кантаржи Н. І. Проблеми екології української мови. *International periodic scientific journal «SWorld Journal»*. 2019. 1 (т.1). pp. 236-241.
- [40] Універсальний словник-енциклопедія української мови [Електронний ресурс]. URL: <https://slovyk.me/dict/use/%D1%87%D0%BE%D1%80%D1%82>
- [41] Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. Наукова думка. 1993. URL: <http://surl.li/akwxw>
- [42] Фройд З. Вступ до психоаналізу. Харків. 2005. 480 с.
- [43] Фрумкин К. Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Ineternum 2010. № 1*. [Електронний ресурс] URL: http://pounivers.narod.ru/pub/kf_clip.htm
- [44] Фурашев В. М. Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки. *Інформація і право : науковий журнал*. 2012. № 1 (4). С. 46-56.
- [45] Цимбалюк В. Окремі питання щодо визначення категорії «інформаційна безпека» у нормативно-правовому аспекті. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. Вип. 8, 2004. С. 30-33.
- [46] Черевко О. В. Теоретичні засади поняття інформаційної безпеки та класифікація загроз системі інформаційного захисту. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3304>

- [47] Яремко Я. П. Природа терміна у комунікативному контексті. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. 64 (Ч. 1). С. 330–337.
- [48] David S. Emotional agility. New York. 2017. 288 p.
- [49] Intercultural Dialogue in the Infodemic era. The Lisbon Forum 2021. URL: <https://publicsearch.coe.int/#k=misinformation#f=%5B%5D#s=151>
- [50] Kosmeda T., Osipova T. and Slipets'ka V. Changes in communication and language thinking of Ukrainians in the era of the coronavirus pandemic: Innovative creativity. *Theoria et Historia Scientiarum*. 4 January 2023. Vol. 18, pp. 27-47.
- [51] Murphy J. The Power of Your Subconscious Mind. New York, 2008. 298 p.
- [52] Robert B. Dilts. Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change, Meta Publications, 1999.
- [53] Robert B. Dilts. Sleight of Mouth II: How Words Can Change Worlds, Dilts Strategy Group, Scotts Valley, CA, 2023.

Монографію підготували / They worked on the monograph

ВОЛОДИМИР САДІВНИЧИЙ – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, академін АН Вищої школи України, завідувач кафедри журналістики та філології Сумського державного університету (СумДУ). Наукові інтереси: системи спеціалізованого інформування та інформаційна безпека особистості в умовах криз, воєн та інших суспільних потрясінь.

ПРИНА ЖИЛЕНКО – доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та філології СумДУ. Наукові інтереси: українська і зарубіжна література, публіцистика, журналістика. У науковому доробку близько 170 публікацій, у т.ч. одноосібна монографія «Малі жанри в українській та російській еміграційній прозі міжвоєнного двадцятиліття: компаративний дискурс» (2018).

АЛЛА ЯРОВА – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та філології СумДУ. Медіаекспертка Інституту демократії імені Пилипа Орлика. Учасниця міжнародного наукового проекту DYNAMO з вивчення дезінформації у соціальних месенджерах Медійного інституту Штутгарта (Німеччина). У центрі дослідницького інтересу – проросійська дезінформація у телеграм-каналах, орієнтованих на Німеччину, та особливості українських місцевих медій.

СТЕФАН БРЕННЕР – німецький медіадослідник, який вивчає дезінформацію у соціальних мережах і її вплив на суспільство. У полі його зору наративи, ґрунтовані на теорії змови. Зараз науковець співпрацює з дослідницькою лабораторією Simula в Осло, Берлінським технічним університетом та Штутгартським медійним інститутом у проекті, що має на меті розробити стратегію раннього виявлення дезінформаційних кампаній та подій Digital Wildfire.

ОЛЕНА ІЩЕНКО – доктор філософії за спеціальністю 035 «Філологія», викладач кафедри журналістики та філології СумДУ. Наукові інтереси: поетологічні особливості прозового твору, літературні жанри і стилі, екокритика, літературознавча геронтологія, постколоніальні та постнаціональні студії, медіалізація літератури, взаємодія та взаємовпливи журналістики й літератури, проблематика сучасного медіапростору. У науковому доробку близько 50 праць.

ОЛЕНА БОНДАРЕНКО – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри журналістики та філології СумДУ, медіатренер. Наукові інтереси: мова ЗМІ, екологічність як складова культури мовлення, сучасні інтерактивні методи навчання. У науковому доробку близько 50 праць.

Наукове видання
Scientific edition

Ірина **Жиленко**,
Алла **Ярова**,
Стефан **Бреннер**,
Олена **Іщенко**,
Олена **Бондаренко**

Iryna **Zhilenko**,
Alla **Yarova**,
Stefan **Brenner**,
Olena **Ishchenko**,
Olena **Bondarenko**

**УКРАЇНСЬКА_ІНФОРМАЦІЙНА_БЕЗПЕКА:
ФІЛОЛОГІЧНИЙ_СКЛАДНИК**
Монографія

**UKRAINIAN_INFORMATION_SECURITY:
PHILOLOGICAL_COMPONENT**
Monograph

За загальною редакцією професора Володимира Садівничого
Under the general editorship of Professor Volodymyr Sadivnychy

Художнє оформлення
Анатолій Савченко
Технічне редагування та верстання
Володимир Садівничий
Видано за авторською редакцією з готового оригінал-макета

Додрукарську підготовку виконано в ННЦ «PR-консалтинг»
кафедри журналістики та філології факультету ІФСК СумДУ,
вул. Харківська, 116, м. Суми, 40007

Формат 60x84/16. Обл.-вид. арк. 9,66. Ум. друк. арк. 10,5. Наклад 300 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Харківська, 116, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.